

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE KADINLARIN
PARLAMENTODA TEMSİLİNDE SAĞ VE SOL PARTİLERİN TUTUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saliha AVCİ

EKİM-2024

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE KADINLARIN
PARLAMENTODA TEMSİLİNDE SAĞ VE SOL PARTİLERİN TUTUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saliha AVCİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent ŞENER

EKİM-2024

TRABZON

ONAY

Saliha AVCİ tarafından hazırlanan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye’de Kadınların Parlamentoda Temsilinde Sağ ve Sol Partilerin Tutumları” adlı bu Çalışma 31.10.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Bülent ŞENER	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Murat ÜLGÜL	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Selim KURT	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Saliha AVCİ

15.09.2024

ÖNSÖZ

Bu çalışma Türkiye’de kadınların siyasal alanda eşit bir şekilde var olamama sorunun üzerine kurulmuştur. Partilerin kadının parlamentoda eşitsiz temsili sorunu karşısında belirledikleri tutumlar, sağ ve solun bu ekseninde nerede ayrışıp nerede birleştiği incelenerek sorunun temeline inilmiş ve çözümü için zemin oluşması umulmuştur.

Çalışmanın hazırlanma sürecindeki olumlu ve anlayışlı yönlendirmelerinden ötürü danışman hocam Doç. Dr. Bülent ŞENER’e; desteğini ve dostluğunu her zaman hissettiğim ablam ve arkadaşım Hacer KADIOĞLU’na; tezimi dil bilgisi ve yazım kurallarına uygun olarak düzenlememe yardımcı olan sevgili dayım Ömer Osman GENÇ’e; yüksek lisans eğitimimin her aşamasında desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve çalışma sürecinde her oyun çağrısına cevap veremediğim halde sevgisini benden esirgemeyen yeğenim Neva’ya teşekkür ederim.

Son olarak araştırma sürecinde ismini, hikayesini öğrendikçe umut dolduğum, adı ve hikayesi kayıtlara geçmemiş olsa da Türk kadın hakları mücadelesine katkı sunmuş bütün cesur ve mücadeleci kadınlara emeklerinden ötürü teşekkür ederim.

Eylül, 2024

Saliha AVCI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V-VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV-XV
GİRİŞ.....	1-7

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EŞİTSİZLİĞİN KÖKENİ.....	8-24
1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı.....	8
1.2. Tarihte Toplumsal Cinsiyet.....	10
1.2.1. Aile ve Toplumsal Cinsiyet.....	11
1.2.2. Ekonomik Yaşam ve Toplumsal Cinsiyet.....	14
1.2.3. Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet.....	15
1.2.4. Din ve Toplumsal Cinsiyet.....	17
1.3. Siyaset Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet.....	19
1.3.1. Platon'da Kadın.....	20
1.3.2. Rousseau'da Kadın.....	21
1.3.3. Hegel'de Kadın.....	22
1.3.4. Mill'de Kadın.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASAL KATILIM VE KADIN.....	25-55
2.1. Katılım Kavramı ve Gelişimi.....	25
2.2. Siyasal Sistem ve Katılım.....	26
2.2.1. Katılımın Alanları.....	28
2.2.2. Katılımın Araçları.....	29
2.2.2.1. Oy Verme.....	30

2.3. Kadınların Oy Hakkını Kazanması.....	31
2.3.1. Doğal Haklar Doktrini ve Fransız İhtilali.....	32
2.3.2. İç Savaş Sonrası Amerika’da Kadın Hakları ve Süfrajat’ler.....	37
2.3.3. Türkiye’de Kadınların Oy Hakkı Kazanması.....	40
2.3.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi Gelişmeler.....	42
2.3.3.2. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1936 Seçimlerine.....	44
2.3.3.3. 1936’dan 2002’ye Kadar Türkiye Siyasetinde Kadın.....	46
2.4. Siyasi Partiler ve Katılım.....	47
2.4.1. Kadınların Siyasi Partilerden Aday Gösterilmesini Etkileyen Faktörler.....	49
2.4.2. Kadınların Katılımını Arttırmayı Amaçlayan Uygulamalar.....	51
2.4.3. Partilerde Sağ ve Sol Ayrımı.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KADINLARIN PARLAMENTODA TEMSİLİNDE SAĞ VE SOL PARTİLERİN TUTUMLARI: 2002-2018.....	56-117
3.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçimi.....	56
3.1.1. Parti Tüzük ve Programları.....	57
3.1.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	57
3.1.1.2. Anavatan Partisi.....	58
3.1.1.3. Cumhuriyet Halk Partisi.....	59
3.1.1.4. Doğru Yol Partisi.....	60
3.1.1.5. Sosyaldemokrat Halkçı Parti.....	61
3.1.2. Seçim Beyannameleri.....	61
3.1.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	61
3.1.2.2. Anavatan Partisi.....	62
3.1.2.3. Cumhuriyet Halk Partisi.....	63
3.1.3. Kadınlar Hakkında Verilmiş Kanun Teklifleri.....	64
3.2. 22 Temmuz 2007 Genel Seçimi.....	64
3.2.1. Parti Tüzük ve Programları.....	66
3.2.1.1. Büyük Birlik Partisi.....	66
3.2.1.2. Demokratik Sol Parti.....	66
3.2.1.3. Demokratik Toplum Partisi.....	67
3.2.1.4. Milliyetçi Hareket Partisi.....	68
3.2.1.5. Özgürlük ve Dayanışma Partisi.....	69
3.2.2. Seçim Beyannameleri.....	71
3.2.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	71
3.2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	73
3.2.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi.....	74

3.2.2.4. Demokratik Toplum Partisi.....	75
3.2.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri.....	75
3.3. 12 Haziran 2011 Genel Seçimi.....	75
3.3.1. Parti Tüzük ve Programları.....	77
3.3.1.1. Milliyetçi Hareket Partisi.....	77
3.3.1.2. Barış ve Demokrasi Partisi.....	77
3.3.2. Seçim Beyannameleri.....	77
3.3.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	77
3.3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	80
3.3.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi.....	82
3.3.2.4. Barış ve Demokrasi Partisi.....	83
3.3.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri.....	83
3.4. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım Genel Seçimleri.....	84
3.4.1. Parti Tüzük ve Programları.....	86
3.4.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	86
3.4.1.2. Halkların Demokratik Partisi.....	86
3.4.2. Seçim Beyannameleri.....	87
3.4.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	87
3.4.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	88
3.4.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi.....	91
3.4.2.4. Halkların Demokratik Partisi.....	92
3.4.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri.....	93
3.5. 24 Haziran 2018 Genel Seçimi.....	93
3.5.1. Parti Tüzük ve Programları.....	94
3.5.1.1. Demokrasi ve Atılım Partisi.....	94
3.5.1.2. Demokrat Parti.....	96
3.5.1.3. İYİ Parti.....	97
3.5.1.4. Memleket Partisi.....	99
3.5.1.5. Saadet Partisi.....	100
3.5.1.6. Türkiye İşçi Partisi.....	101
3.5.1.7. Zafer Partisi.....	102
3.5.2. Seçim Beyannameleri.....	103
3.5.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	103
3.5.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	104
3.5.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi.....	106
3.5.2.4. Halkların Demokratik Partisi.....	107
3.5.2.5. İYİ Parti.....	108
3.5.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri.....	110
3.6. Değerlendirme.....	110

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	118
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ.....	136

ÖZET

Egemenliğin halka dayandığı fikrinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan temsili demokrasiler seçim sistemleri ve temsil kavramını tartışmaya açmıştır. Başlangıçta sadece belli oranda vergi veren ve mülk sahibi olan erkeklerin verdikleri oyla şekillenen parlamentolar, oy hakkının bütün erkekleri kapsayacak şekilde genişlemesiyle erkek temsiliyetini arttırsa da uzun bir süre kadınları dışlamaya devam etmiştir. Medeni haklar için başlamış olan kadın mücadelesi siyasi haklar ekseninde genişlemiş ve 20. yüzyıl seçme ve seçilme hakkını kadınlar lehine genişleten düzenlemelere şahit olmuştur. 21. yüzyıl ise temsili demokrasiler için yasa metinlerine aldıkları kadın-erkek eşitliği ilkesini uygulamaya dökme sınavına tanıklık etmektedir. Geç Osmanlı'da gazete-dergi yayıncılığıyla sürdürülen kadın hakları mücadelesi, 1934 yılında seçme ve seçilme hakkının elde edilmesiyle önemli bir zafer elde etse de 2007 yılına kadar yüzde 5 oranını aşmayan kadın milletvekili sayısı Türk demokrasisinin yeni sınavı olmuştur. Bu sorun çerçevesinde 2002'den 2018'e Türk Parlamentosunda temsil edilmiş siyasi partilerin tüzük, parti programı, seçim beyannamesi ve verdikleri kadın eksenli kanun teklifleri incelenmiş; sağ ve sol partilerin tutumlarındaki ortaklık ve farklılıklar tespit edilmiştir. Sonuçta kadınların parlamentoda temsilinin önündeki en büyük engelin siyasi partiler olduğu ve Türkiye'de sağ ve sol partilerin bu sorun karşısındaki tutumlarında birkaç istisna dışında önemli farklar olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet, siyasi partiler, siyasal katılım, sağ partiler, sol partiler

ABSTRACT

The idea that people are the foundation of sovereignty sparked discussions about representation, election procedures, and representative democracy. Male voters who owned property and paid a specific amount in taxes were the ones who initially gave birth to parliaments. Women were excluded for a very long time, despite the fact that male representation increased when voting rights were extended to all men. The women's civil rights movement has evolved around the axis of political rights, and in the twentieth century, women's right to vote and be elected has been achieved. Now, the twenty-first century witnesses the problem of putting the concept of gender equality into practice. In the late Ottoman period, the movement for women's rights conducted through newspaper and magazine publishing achieved a significant victory with the gaining of the right to vote and be elected in 1934. Nonetheless, the proportion of female lawmakers, which was below 5% until 2007, represents yet another obstacle to Turkish democracy. Examining the statutes, party platforms, election manifestos, and gender-focused legislative proposals of the political parties represented in the Turkish Parliament from 2002 to 2018 in the context of this issue has allowed for the identification of both the similarities and differences between the views of left- and right-wing parties. In the final analysis, it has become evident that political parties stand in the way of women's representation in parliament, and that, aside from a few instances, there are very few distinctions between the positions of Turkey's left and right wing parties on this matter.

Keywords: gender, political parties, political participation, right parties, left parties

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Milbranth'ın Siyasal Katılım Hiyerarşisi.....	28
2	Kadınların Seçme Hakkı Elde Ettiği Yılına Göre Ülke Sayısı.....	38
3	Kadınların Seçilme Hakkı Elde Ettiği Yıllara Göre Ülke Sayısı.....	39
4	Kadınların Parlamenta İlk Giriş Yılına Göre Ülke Sayısı.....	39
5	Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı ve Temsil Oranı.....	46
6	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2002).....	56
7	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2007).....	64
8	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2011).....	75
9	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (Haziran 2015).....	83
10	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (Kasım 2015).....	85
11	Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2018).....	93
12	Sağ-Sol Parti Sınıflandırması.....	109
13	Seçimlere Göre Partilerin Kadın Milletvekili Oranları.....	110
14	Seçimlere Göre Partilerin Kadın Milletvekili Aday Oranları.....	111
15	Seçimlere Göre Partilerin 1. Sıra Kadın Aday Sayısı.....	116
16	Seçimlere Göre Partilerin Son Sıra Kadın Aday Sayısı.....	116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Demokratik Yönetim Sınıflandırması.....	27

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Cinsiyete Göre Partilerin 22. Dönem Milletvekili Sayıları	55
2	Cinsiyete Göre Partilerin 23. Dönem Milletvekili Sayıları.....	64
3	Cinsiyete Göre Partilerin 24. Dönem Milletvekili Sayıları	75
4	Cinsiyete Göre Partilerin 25. Dönem Milletvekili Sayıları	83
5	Cinsiyete Göre Partilerin 26. Dönem Milletvekili Sayıları	84
6	Cinsiyete Göre Partilerin 27. Dönem Milletvekili Sayıları.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AWSA	: American Woman Suffrage Association
BAĞ-KUR	: Esnaf ve sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEVA	: Demokrasi ve Atılım Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
IDEA	: International Institute for Democracy and Electoral Assistance
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LGBT	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
mv.	: milletvekili
NWSA	: National Women's Studies Association
ÖDP	: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PCF	: Parti communiste français
PF	: Front populaire
SHP	: Sosyaldemokrat Halk Partisi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UFSF	: Union française pour le suffrage des femmes
WVS	: World Values Survey
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTL	: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

20. yüzyılın ortasında tartışılmaya başlanan toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun kadın ve erkeğe biyolojik cinsiyetleri yanı sıra biçtiği sosyal-kültürel roller bütünüdür ve eğitimden siyasete hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Toplumsal hayatta kendisine biçilen bu roller dışına çıkan insanlar makbul kabul edilmez kültürel baskı ve dışlamalara maruz kalır ve bu kalıplar içine çekilmeye çalışılır. Tarihi ilkel dönemlere kadar uzanan kadın ve erkek arasındaki iş bölümüne dayalı rol dağılımının zamanla keskin sınırlarla birbirinden ayrılması hayatın kamusal ve özel alan olarak ikiye bölünmesine, kadınların özel alana ait olduğu kamusal alanın ise erkeklere ait olduğu fikrinin ataerki olarak sistemleşmesine yol açmıştır. Buna göre özel alana ait olan kadın ev içindeki işlerle, çocuk yetiştirmekle yükümlüyken erkekler hem kendi adına hem ailesi adına kamusal alanda yer alma ayrıcalığına sahiptir. Cinsiyetler arası iş bölümü temelli rol dağılımında aileyi geçindirmek için para kazanma görevini üstlenen erkek para ve mülkü elinde tutma, vergi verme ve böylece devletin muhatabı olma, ailesi adına yönetime katılma haklarına sahip olurken; kadın özel alanın güvencesiz ve görünmez alanı içinde temel haklarından dahi mahrum yaşamak zorunda bırakılmıştır.

İlk örneklerinden başlayarak ataerki biçimde kurulan devletler kadının emeğinin yok sayılmasından ve onun devlet karşısında ayrı bir özne olmamasından faydalanmış, çıkarları doğrultusunda onu geri plana tutmuştur. Bu sistemde devlet erkekleri yönetirken erkekler de kadınları ve çocukları yönetmekte bunun karşılığında ayrıcalıklar elde etmektedir. Kadınların erkeğe göre ikincil konumda olduğu fikri dini, tarihi, geleneksel anlayışlarla inşa edilerek meşrulaştırılmış, hukuk ve siyasetle desteklenmiştir. Aydınlanma ile egemenliğin kaynağını halktan aldığı ve kralların gücünün sınırlanması gerektiği fikri yaygınlaşınca parlamentolar kurulmuş, başlangıçta belli miktarda mülk sahibi erkekler bu parlamentolarda yer alırken zamanla her sınıftan erkekler hem oy verme hem de parlamentoya girme hakkına sahip olmuştur. Parlamentoların önem kazanmasıyla temsilciler güçlerini birleştirme yoluna gitmiş ve ilk siyasi partileri oluşturmuşlardır. Devlet yönetimine katılma hakkı önemini arttırdıkça 18. yüzyıl devrimleriyle yeniden şekillenen yönetime katılma sistemleri her sınıftan erkeği kapsamaya başlasa da kadınların bu hakkı elde etmesi için iki yüzyıl kadar daha mücadele etmesi gerekmiştir. Kadınlar öncelikle özel alan dışında varlığını tesis etmek ve kendini yasal güvence altına almak için medeni haklar mücadelesi başlatmış daha sonra buna bağlı olarak siyasal haklar mücadelesi yürütülmüştür. Nihayet 20. yüzyıl ortalarına doğru seçme ve seçilme hakkını elde etmeye başlamış olsalar da toplumun kodlarına işlemiş eşitsizlik anlayışı kadınların seçimlerde aday olmasına, parlamentolara katılmasına engel olmaya devam etmiştir.

Bensadon (1990: 9-15) erkeklerin kadınları, dogmalar, önyargılılar ve mitoslarla siyasal iktidarın uzağında tuttuğunu söyler ve dört mitos sayar: (1) Havva mitosuna ki buna göre kadın dünyadaki kötülüğün kaynağıdır. (2) Kadının bekareti mitosuna kadına hem yücelik atfeder hem de onu her an kirlenebilir/kirletilebilir bir tehlike haline sokar. (3) Kutsal kadın mitosuna gerek arkaik dinlerde gerekse kültür-sanatta kadının ideal ve ulaşılması zor bir yere oturtulmasını ifade eder. (4) Kadının güçsüzlüğü mitosuna ise yukarıdaki varsayımlarda olduğu gibi dogmaları ve önyargıları bir gerçeklik ve zorunlulukmuş gibi sunulmasıdır. Aslında kadın güçsüz değildir, gücünü göstermesinden ve kullanmasından hoşlanılmaz (Heritier vd., 2014). Özel alandan başlayarak kadınları ikincil plana atan bu anlayış devlet yönetimine katılma söz konusu olduğunda da kendini göstermiş, kadının duygusal ve irrasyonel olduğu iddia edilen doğası (Benhabib, 2002; Clark, 1977; Elshtain, 1993; Kelly, 1982) kadını siyasal alandan dışlamanın nedeni olarak sunulmuştur.

20. yüzyılın ortalarından itibaren kadınların düşük siyasal katılmasına dair çalışmalar yapılmaya başlanmış (Duverger, 1955; Kirkpatrick, 1974; Epstein ve Coser, 1981; Lovenduski ve Hills, 1981) yüzyıl sonunda uluslararası anlaşmaların da etkisiyle çalışmaların önemi ve sayısı katlanmıştır. Katılma sorununun başlıca iki boyutu olduğu söylenebilir: (1) Siyasal hak verilme aşaması, (2) Toplumsal aşama. 20. yüzyılın başlarında itibaren dünyada kadınlar seçme ve seçilme hakkı elde ederek birinci aşamayı tamamlamış ancak eğitime, mülkiyete erişim ve toplumsal olarak siyasal alanda kabul görme gibi sorunlar 21. yüzyılda da kendini göstermeye devam etmektedir. İkinci aşamayı tartışan konuyu birçok eksenle sınıflandırarak ele alan geniş bir literatür bulunmaktadır. Geleneksel çalışmalar üç kategoride ele alınabilir: (1) Arz yönlü faktörler ki siyasi alanda erkeklerle rekabet edebilecek irade ve deneyime sahip kadın havuzunu anlatır (Randall, 1987; Norris, 1997; Paxton, 1997) ve kadınların siyasetle ilgisini, bilgisini ve hırsını etkileyen toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu ve kısmen de kadınların eğitim ve istihdam fırsatlarını artıran veya sınırlayan büyük ölçekli sosyal yapılar tarafından belirlenir. (2) Talep yönlü faktörler ise kadınların siyasete katılmasına etki eden seçim sistemleri, siyasi partilerin özellikleri gibi etkenleri ifade eder. Ülkelerin sahip olduğu demokrasi anlayışı, uyguladığı seçim sistemleri (nispi, tek turlu, liste usulü vb.), siyasi partilerin yapıları, lider profilleri ve aday belirleme şekilleri bu kategorinin ana konusudur. (3) İlk iki faktörü etkileyen kültür, inanç ve tutumları ifade eder (Paxton ve Kunovich 2003; Inglehart ve Norris, 2003; Arceneaux, 2001). Liderliğin erkeklere uygun olduğu anlayışı, kadınların doğuştan gelen özelliklerinin siyasi alanda var olmaya uygun olmadığı, dini inanışlar kadınların siyasi alana girmek için sahip olması gereken irade ve deneyimden mahrum tuttuğu gibi seçim sistemlerini ve parti tutumlarını da etkileyerek kadınların siyasete katılmasının düşük seviyede kalmasına yol açmaktadır.

21. yüzyıl yaklaşırken kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kadınların siyasette düşük temsil sorunu uluslararası metinlere de yansımış ve pozitif ayrımcılık, cinsiyet kotası, fermuar sistemi gibi çözümler tartışmaya açılmıştır. 1979'da imzaya açılan ve kadın hakları anayasası olarak da bilinen CEDAW kadınların her alanda maruz kaldığı eşitsizliğin giderilmesi için devletlere

sorumluluk yüklemesi açısından oldukça önemlidir. Kadınların siyasi alanda maruz kaldıkları eşitsizlikleri gidermek için pozitif ayrımcılık ve kota uygulamaları bu metinle tartışmaya açılmış; 4-15 Eylül 1995'te Çin'in başkenti Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansında kabul edilen BM Pekin Deklarasyonunda, iktidar paylaşımında erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliğin giderilmesinin gerekliliği, kadınların karar alma süreçlerine eşit erişiminin ve tam katılmanın, kadınlar ve kız çocukları için eşitliğin sağlanmasında kritik bir strateji olduğunun altı çizilmiştir (BM Pekin Deklarasyonu, <https://ihd.org.tr/birlesmis-milletler-pek-in-deklarasyonu/>). Devlet yönetiminin her organında eşit bir şekilde yer alabilmesi için *kritik eşik* olarak nitelendirilen yüzde 30 oranında cinsiyet kotası öngörülür (Dahlerup, 1988: 276). Bu oran, nükleer fizikte, bir reaksiyon zinciri başlatabilmek için bir maddeden belirli bir miktarda kütleinin var olması gerekliliğine dayanır.

Katılma düzeylerine yönelik başlıca çalışmalar (Milbrath, 1966; Baykal, 1970; Verba ve Nie, 1972) oy verme davranışını hiyerarşide alt sıraya yerleştirirken siyasi partilerden aday olmayı en üst sırada sayar. Hiyerarşide en üstte yer alan aday olma faaliyeti ülke anayasaları çerçevesinde yaş, eğitim, vatandaşlık gibi kısıtlamalara tabi olsa da günümüzde seçkin bir grubun elinde olmaktan çıkmış geniş kitlelere açılmıştır. Kadınların katılma davranışını inceleyen çalışmalar eğitim, ekonomi, toplumsal yapının etkisini vurgularken erken dönem çalışmalar kadınların seçimlere erkeklere oranla daha az ilgi duyduğu, daha az katıldığı, siyasi tercihlerini yaparken daha çok aile ve dinin etkisinde kaldıkları yönünde olmuştur (Tekeli, 1979). 21. yüzyılda artan eğitim ve çalışma hayatına katılma oranları kadınların elini görece güçlendirse de yerleşmiş toplumsal cinsiyet anlayışı ve siyasi partilerin buna paralel tutumları kadınların geri planda kalmasına hizmet etmeye devam etmektedir. Norris (1993) kadınların siyasi partilerden aday gösterilmesini etkileyen 5 faktör sayar: (1) Siyasi Kültür, (2) Seçim sistemleri, (3) Parti sistemleri, (4) Partinin örgüt yapısı, (5) Parti ideolojisi. Bu noktada parti ideolojisinin diğer faktörleri de şekillendiren bir konumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların siyasete katılımının artırılması gerektiği düşüncesi temelde üç farklı argüman ekseninde tartışılmaktadır. Bu argümanlardan ilki adalet ve eşitliği işaret eder (Squires, 2007), ki kadınların siyasete erkeklerle eşit bir şekilde katılımı temel ve basit bir haktır. İkinci argüman ise demokrasi kavramı çevresinde şekillenir (Mansbirdge, 1999). Buna göre siyasette kadın varlığı farklı deneyim ve düşüncelere alan açarak demokrasiyi zenginleştirecektir. Üçüncü argüman ise kadınların hak ve çıkarlarını ancak kadınların temsil edebileceği, savunabileceği şeklinde ifade edilir (Usal, 2010). Buna göre partilerde, parlamentolarda kadınların sayısal olarak temsil edilmemesi onların görüş ve çıkarlarının göz ardı edildiği anlamına gelmektedir.

Literatürde cinsiyet kotası üzerine başlıca (1) Kotanın neden faydalı olup olamayacağı (Dahlerup, 2002), (2) Kota uygulamalarının kadın dostu politikalar üretmede etkili olup olmayacağı (Dahlerup, 2008), (3) İskandinav ülkelerindeki uygulamaların diğer ülkeler için örnek teşkil edip edemeyeceği (Dahlerup, 2005), (4) Çatışmalardan çıkan ve demokratikleşme yolunda olan

ülkelerdeki kota politikalarının nasıl kadınların lehine işletileceği (Bauer, 2008) çerçevesinde çalışmalar yapılmıştır. Dahası sağ ve sol partilerin kadın politikalarını, bu partilerdeki temsil oranlarının incelendiği çalışmalar çoğunlukla sol partilerin kadınları kucakladığı (Duverger, 1955), kadın hakları hareketinin sol partilerle ilişkilendirildiği (Jenson, 2018) yönünde olmuştur. 21. yüzyıla yaklaşırken kadınların siyasete katılımını desteklemede ideolojik yelpazenin iki ucundaki partilerin de inisiyatif aldığı üzerinde durulmaya başlanmıştır (Reynolds, 1999; Lovenduski ve Norris, 1993). Merkez ve sağ partilerde de kullanılmaya başlanan kota uygulaması resmi bir cinsiyet kotasından ziyade kadınların seçilmesine özel destek verme şeklinde kendini gösterir (Caul, 1999). Sağ partilerin kadın temsiline önem vermesi “bulaşma etkisi” olarak ifade edilir ki bu da onların başka partilerden etkilenecek bu uygulamayı benimsemesini anlatır.

Siyasi partiler demokrasi kavramıyla birlikte ortaya çıkmamış olsa da fikirleri ve eylemleri organize etmedeki rolleri nedeniyle katılım için vazgeçilmez birer unsur haline gelmişlerdir. Partiler ve vatandaşlar üzerine yapılan çalışmalar iki soru üzerinden yürür: (1) Partiler kamuoyunu yönlendiriyor mu yoksa takip mi ediyor (Goren, 2013; Lenz, 2012). (2) Partiler kanaatleri etkilemek için nasıl çalışıyor (Bullock, 2011; Lavine, Johnston ve Steenbergen, 2012; Sniderman ve Stiglitz, 2012). Mevcut literatürün çoğu, parti kimliğini kamuoyu oluşumunun temeli olarak görse de bu konuda fikir birliğinin sağlandığını söylemek zordur. 1789’da Paris’te toplanan Ulusal Kurucu Meclis’in oturma düzenine dayanan sağ ve sol ayrımı temelde Bobbio’ya (1996) göre bireylerin eşitlik idealine karşı aldığı tutum, Noël ve Thérien’e (2008) göre rekabet ve serbest piyasa karşısında alınan tutum tarafından belirlenir. Farklı ideallerin yanı sıra zamanla farklı sosyal kesimlerin çıkarlarını da yansıtmaya başlayan sağ ve sol ayrımı (Caprara ve Vecchione, 2018) hak ve özgürlük kavramlarının anlam genişlemesine uğramasıyla dönüşmüştür. Türkiye’de 1960 darbesi sonrası terminolojiye dahil olan retorik Çarkoğlu’na (2007) göre iki baskın boyutta kendisini gösterir: (1) Laik-İslamcı ayrım ki sağ sol ayrımıyla uyumludur, (2) Türk ve Kürt kimliklerini birbirine karşıt hale getiren etnik farklılaşma.

Türkiye’de III. Selim ve II. Mahmut’la başlayan yenileşme hareketi 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanıyla padişah otoritesini sınırlayan bir yapıya bürünmüş, Islahat Fermanıyla devam eden süreç 1876’da açılan Meclis-i Mebusan ile meşrutiyet denemesine dönüşmüş, II. Abdülhamid’in 1908’de meclisi feshetmesiyle sekteye uğramış 30 yıl sonra, 1908’de, yeniden canlanmıştır. Kanun Esasi’de 1909 yılında yapılan değişikliklerle padişahın yetkisi sembolik düzeye indirilmiş vekiller kurulu sadece meclise karşı sorumlu hale gelmiştir. Darbeler ve savaşlarla geçen ikinci meşrutiyet denemesi 1920’de işgal kuvvetlerinin İstanbul’a gelmesi ve meclisi basmasıyla padişah Vahdettin’in meclisi feshi ve anayasayı askıya almasıyla sonuçlandı. 23 Nisan 1920’de işgale ve meclisin kapatılmasına tepki olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuş, meclis hem yasama hem de yürütme faaliyetini üstlenmiştir. Olağanüstü yetkilere sahip bu meclisten sonra Cumhuriyet’in ilanı ile genel ve eşit oy prensibi benimsenmiş, erkeklerin yanında kadınlar da oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Cumhuriyet’in ilanına kadar erkekler için de genel ve eşit oy söz

konusu olmamıştır, uzun bir süre belli oranda vergi veren erkekler seçme ve seçilme hakkını elinde tutmuştur.

Kadın hakları mücadelesinin dünyada Fransız İhtilali ve Amerikan Devrimiyle kendisini gösterse de edebiyatta başlaması gibi Türk kadın hareketi de kendisini ilk olarak romanlarda göstermiş yenileşme hareketleriyle siyasi alana taşınmıştır. Tanzimat ile başlayıp Meşrutiyet’le devam eden yenilik hareketleri süresince Osmanlı’da kadınların medeni haklarını elde edebilmek için gazete ve dergiler aracılığıyla şikâyet ve taleplerini dile getirdiğini görürüz. 1934 yılında kadınlara seçme hakkını tanıyan kanunun yürürlüğe girmesiyle 1935’ te yapılan seçimlerden itibaren kadınların siyasete katılımı söz konusu olmuştur. Türkiye’de siyaset ve kadın eksenli literatür şu temalar üzerine inşa edilmiştir: (1) Dergicilik (Aşa, 1989; Çakır, 2018; Talay Keşoğlu, 2019), (2) Dernek faaliyetleri (Çakır, 1991; Çakır, 1993; Demirbilek, 1993; Zerrin, 1994; Berktaş, 2001; Çakır, 2010; Nurşen, 2013; Çakır, 2016), (3) Biyografi incelemeleri (Arat, 1996; Akal, 2003; Adak, 2001; Argunşah, 2011; Barbarosoğlu, 2007; Baykan ve Ötüş-Baskett, 1999; Çakır, 1997), (4) Yerel ve genel siyasete katılım (Yaraman, 1999; Kaylı Şaşman, 2016; Demir, 2015). Türkiye’de kadın hakları siyaseti çalışmalarının 2000’lerden sonra artış gösterdiği ve katılıma odaklanan çalışmaların önemli bir bölümünün yerel yönetimler üzerine yapıldığını görürüz. Siyasi partilerin kadın politikaları üzerine odaklanan çalışmalar ya tek bir partinin incelenmesi ya da Ak Parti ve CHP’nin karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır. Yaraman (2015) çalışmasında 1935-2011 yılları arasında yapılmış seçimlerde kadınların siyasi temsiliyi yazılı basın üzerinden okurken; Demir (2015) 1999 yılı seçimleri çerçevesinde partilerin kadın politikalarını ve kadınların siyasi partilere yaklaşımlarını araştırmıştır.

Türkiye’de kadınların katıldığı ilk seçimden (1935) bu çalışmanın kapsamındaki son seçime (2018) kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki kadın milletvekili oranı en çok 1 Kasım 2015’te yapılan seçim sonucuna göre yüzde 17,8 olabilmektedir (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=adalet-ve-secim-110&dil=1>). Kadın hakları siyasetinde Cumhuriyet vizyonundan uzaklaşan liderler ve siyasi partiler neticesinde kadının TBMM’de varlığı 2011 seçimine kadar yüzde 10 oranına dahi ulaşamamıştır. Türkiye kritik eşik olarak ifade edilen yüzde 30 oranına henüz ulaşamamış ve siyasette cinsler arası eşitliğin sağlanması konusunda yolun başında sayılmaktadır. 2018 seçimiyle yüzde 17,3 olan kadın parlamenter oranının Ocak 2019 itibarıyla dünya ortalaması yüzde 24,3; Amerika kıtası ortalaması yüzde 30,7; Avrupa yüzde 28,5; Sahra Altı Afrika yüzde 23,7; Asya yüzde 19,6; Orta Doğu ve Kuzey Afrika yüzde 18,1; Pasifik yüzde 18,4 olduğu görülür (IPU, https://data.ipu.org/women-averages/?date_month=1&date_year=2019). Tüm bölge ortalamalarından geride olan bu oran incelenmeye değerdir.

Siyasi partiler aday listelerini oluştururken toplumsal cinsiyet eşitliğini göz ardı ederek adayların seçilmesinin kolay olması, dolayısıyla erkek olması, partiye maddi kaynak gelmesi gibi

farklı çıkarları gözetmekte ve kadın adayları milletvekili aday listelerinde seçilmenin daha az olasılıklı olduğu veya hiç olmadığı son sıralara koymaktadır. Oysa toplum tarafından şekillendiği gibi toplumu şekillendirme gücüne de sahip olan siyasal partiler, uluslararası anlaşmalara konu olan kota ve fermuar sistemlerini kullanarak parlamentoda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak güce sahiptir. Toplumun her bir alanında kadının daha çok görev alması için siyasal partilerin yapacağı atılımlar örnek temsil etmek suretiyle toplumda her alandaki cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilmesine de ön ayak olacaktır.

Bu çalışmanın amacı 20. yüzyıl sonundan başlayarak 21. yüzyılda önemini arttıran kadınların siyasal katılım sorununu Türkiye özelinde değerlendirmek ve bu alanda literatürdeki boşluğu doldurmaktır. Literatürde 2002'ye kadar yapılmış seçimlere dair çalışmalar ve 2002 sonrası seçimlerde özellikle Ak Parti ve CHP teker teker ve karşılaştırmalı olarak incelenmişse de Türkiye'nin güncel durumu hakkında TBMM'ye girebilmiş tüm partiler hakkında incelemenin eksikliği kendini hissettirmektedir. Bunun için 2002-2018 yılları arasında yapılmış seçimlere katılan ve TBMM'de temsil edilen partilerin tüzükleri, parti programları, seçim beyannameleri, milletvekili aday listeleri, milletvekili listeleri incelenmiştir. Parti tüzükleri, programları ve seçim beyannamelerinde kadın sorunlarının ne kadar ve ne şekilde adlandırıldığı, kadınların parlamentoda eşit temsiline yönelik uygulamaların benimsenip benimsenmediği araştırılmış; milletvekili aday listeleri ve milletvekili listeleri incelenerek benimsenen uygulamaların hayata geçirilip geçirilmediği test edilmiştir ve sonuçlar sağ ve sol parti sınıflandırmasına göre değerlendirilmiştir. İstatistik veriler için TÜİK, TBMM ve YSK'nın erişime açık verileri kullanılmış buralarda yer almayan 2002, 2007 seçimlerine dair milletvekili aday listelerine ulusal gazetelerin internet arşivlerinden ulaşılmıştır. Çalışmanın kapsamına giren altı yasama döneminde birer milletvekiliyle temsil edilmiş ancak açık kaynaklarda ilgili belgelere ulaşılamayan şu partiler değerlendirmelere tabi tutulamamıştır: Anadolu Partisi, Demokratik Gelişim Partisi, Elektronik Demokrasi Partisi, Genç Parti, Halkın yükselişi Partisi, Millet ve Adalet Partisi, Türkiye Partisi, Yenilik Partisi.

Çalışmanın ana hipotezleri (1) Kadınların parlamentoda temsilde belirleyici olanın siyasal partiler olduğu, (2) Sol görüşlü partilerin kadınların parlamentoda eşit temsilden yana tutum sergilemesine karşın; sağ görüşlü partilerin bu konuda görece etkisiz kaldığıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde feminist literatürden yararlanılarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tarihte ve siyaset düşüncesinde nasıl ortaya çıktığı ve ne şekilde yeniden üretildiği incelenecektir. Tarihte toplumsal cinsiyetin konumunu altı başlıkta incelemek mümkündür: aile, eğitim, ekonomi, din, hukuk, siyaset. Aile, eğitim, ekonomi ve din başlıklarına birinci bölümde yer verilecek ve hukuksal gelişmelere her bir başlıkta konu özelinde değinilecektir. Siyaset düşüncesinde kadının konumu ise Platon, Rousseau, Mill ve Hegel üzerinden sorgulanacaktır.

İkinci bölümde önce siyasal katılımın demokrasi için ne ifade ettiği, siyasi partilerin halkın ve kadınların temsilinde oynadığı kritik rol incelenecek; daha sonra dünya genelinde ve Türkiye’de kadınların siyasi haklar elde etme mücadelesine değinilecektir. İlk bölümde değinilen toplumsal cinsiyet anlayışlarının oluşturduğu ataerkil sistemin kadınları yönetimden nasıl dışladığı ve kadınların tarihsel süreçte bu soruna verdiği tepki de ikincil bölümün konusu olacaktır. Türkiye’de kadınların siyasete katılımının tarihçesi incelendikten sonra günümüzde sağ ve sol ideolojilerinin ne ifade ettiğine değinilecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 2002, 2007, 2011, Haziran 2015, Kasım 2015, 2018 seçimlerinde TBMM’de temsil edilen partilerin tüzükleri, parti programları, seçim beyannameleri, aday listeleri ve yasama dönemi boyunca kadınlar hakkında verdikleri kanun teklifleri incelenerek kadınların parlamentoda temsilindeki tutumlarında nasıl ayrıştıkları incelenecektir. Verilen kanun tekliflerinde esas dikkat edilecek husus, partilerin 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunlarında, kadınların TBMM’de temsilinin arttırılmasına yönelik, kota ve fermuar gibi uygulamaların öngörülmesi hakkında teklif verip vermedikleri olacaktır. TCK, Medeni Kanun, Ailenin Korunmasına Dair Kanun gibi kanunların kapsamındaki tekliflerin içeriği incelenmeyecektir.

Tüzük, siyasi partilerin kanunlar çerçevesinde, partinin yönetim ve yürütme işlerine dair hükümler belirlediği belgelerdir. Parti programı, partilerin amaç, ilke, hedeflerini anlatır. Seçim beyannameleri ise partilerin seçim kampanyasında kamuoyunun desteğini almak için sıraladıkları vaat ve hedefleri ifade eder. İleride çokça kullanılacak olan kanun teklifinin “hükümsüz” kalması o teklifin yasama dönemi içinde görüşülemediği anlamına gelir. Bu teklifler bir sonraki yasama döneminde yenilenebilirler. Partilerin parlamentoda kadın temsilinin arttırılmasında dair tutumlarını incelemek için partilere göre TBMM’deki kadın milletvekili oranının yanı sıra cinsiyetlere göre aday-seçilen milletvekili sayıları karşılaştırılacaktır. Bu, tüzük, parti programı ve seçim beyannamelerinde öngörülen ilkelerin yanı sıra bunların uygulamaya geçirilip geçirilmediğini tespit etmek için önemli olacaktır.

Çalışmayı yönlendiren sorular şunlardır: (1) Toplumsal cinsiyet eşitliğine parlamentoda temsil edilen sağ ve sol partilerin bakışı nasıldır? (2) Türkiye’de kadınların parlamentoda temsilinde sağ ve sol partiler arasında tutum farklılığı var mıdır? (3) Sağ ve sol partilerin kadınların parlamentoda temsilinde belirli kriterleri var mıdır?

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN KÖKENİ

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Biyolojik cinsiyet ya da sadece cinsiyet (sex), kadın ve erkeğin cinsel birleşiminde hangi cinsiyet kromozomunun yumurtayı döldediğine göre belirlenir. Bünyesinde sadece X cinsiyet kromozomu bulunduran kadın yumurtası, erkek testislerinden gelen X cinsiyet kromozomu ile döllenirse embriyo dişi olarak Y cinsiyet kromozomu ile döllenirse embriyo erkek olarak gelişir ve hamileliğin ilk yedi haftasına kadar her iki cinsiyetin cinsel organlarının görüntüsü aynı kalır (Oakley, 1985: 18). Yedinci haftadan sonra dişi embriyoda erkek cinsel organı gelişmesi, erkek embriyoda dişi cinsel organı gelişmesi durur ve her iki embriyoda kendi cinsiyetine uygun cinsel organ gelişimi başlar (Oakley, 1985: 18-30).

Cinsiyet farklılaşması ve gelişimi her zaman bu kadar net ve iki şekilde gerçekleşmez. Her iki cinsiyete ait dış cinsel organı gelişmiş ya da bir cinsiyete ait dış cinsel organı gelişmişse de iç cinsel organları ile kromozom yapısı diğer cinsiyete göre gelişmiş bir cinsiyet yapısı da mevcuttur. *İnterseks* olarak adlandırılan bu cinsiyet yapısına sahip kişilerin daha öncesinde dış görüntüsüne hangisinin uyduğuna bakılarak tek bir cinsel organla devam etmesi beklenirken 19. yüzyıldan itibaren hangi cinsel organın ameliyatla alınacağına kişinin kendisi karar vermeye başlamıştır (Nye, 2002).

Toplumsal cinsiyet (gender) ise erkek ve kadın için hangi davranış ve özelliklerin uygun olduğuna dair sosyal varsayımlar, kişilerin sosyal beklentiler ve etkiler altında geliştirdikleri psikolojik özellikleri, kendilerine dair anlayışlarıdır (Stone, 2007: 30). Hangi davranışların erkeksi/eril ve hangilerinin kadınsı/dişil olduğunu belirleyen bu sosyal beklentiler veya normlar, insanlar tarafından film ve roman gibi kültürel eserlerle; devlet, hukuk, aile gibi kurumlarla somutlaştırılarak bireylere işlenir. İnsanlar ve kurumlar, ödüller ve cezalar uygulayarak beklentilerin gerçekleşmesini sağlar. Örneğin, kız çocuklarının yumuşak başlı olması bekleniyorsa, iddialı davrandıklarında cezalandırılacaklar veya olumsuz tepkiler alacak bu da onları zamanla yumuşak başlı olmaya zorlayacaktır.

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri tartışmasından ortaya çıkmıştır ki bundan ilk bahseden Mead (1935) çalışmasında toplumların insanları özelliklerine göre ikiye böldüğü ve bir yarısını erkeklere, diğer yarısını da kadınlara atfettiğini söyler. Ona göre bu ayrım oldukça keyfi bir şekilde

yapılsa da toplum, kültür ve medeniyet açısından pek çok avantaj barındırır. Mead'in cinsiyete bağlı işbölümü ve kadın erkek arasındaki hiyerarşiye değinmeyen bu antropolojik çalışması uzun süre cinsiyet rolleri üzerinde sürdürülen tartışmanın ana teması olmuştur. Bu tartışma daha sonra Mirra Komarovsky (1950), Viola Klein ve Alva Myrdal (1956) ve Andre Michel (1959, 1960) aracılığıyla sosyolojik boyutta eleştirilmiş ve cinsiyet rolü dağılımının doğadan veya kişilerin kapasitelerinden değil toplumsal yapılardan kaynaklandığı kabul edilmiştir.

1970'lere gelindiğinde bu tartışmanın *toplumsal cinsiyet* kavramı çerçevesinde geliştiğini görürüz. Oakley (1972) çalışmasında biyolojik ve toplumsal cinsiyet farkını tartışarak dönemin *biyolojik determinizm* olarak adlandırılan anlayışına karşı çıkar. Bu anlayışa göre cinsiyet değişmezdir ve kadın ve erkeğin sosyal statüsünü belirler (Stone, 2007: 31). Bu da kadınların duygusal varlıklar olduğu varsayımıyla onların üst düzey pozisyonlarda yer almaması sonucunu doğurur. İleride farklı başlıklarda başvurulacak feminist teorisyenler ise kadınların sosyal statülerini toplumsal cinsiyet beklentilerinin oluşturduğunu savunur.

Murdock ve Provost (1973), 224 toplumu incelediği çalışmalarında, temelinde üreme ve ekonomik iş bölümünün olduğu toplumsal rollerde cinsiyet farklılıklarının işlevsel gerekliliği argümanını destekleyen beş varsayımdan bahseder: (1) Hamilelik, emzirme ve bebeğin günlük bakımının getirdiği annelik sorumluluğunun iş hayatından vazgeçmeyi gerektirmesi. (2) Anneliğin nispeten düşük düzeyli enerji ve güç gerektiren, nispeten hareketsiz bir iş olması. (3) Aynı şeyin genel olarak ev işleri için de geçerli olması. (4) Tarih boyunca kadınların, toplumun temel ekonomik görevlerinin dışında kalan ev içi işlerle uğraşmış olması. (5) Kadının, erkeğin fiziki kuvvetine ve enerjisine sahip olmaması dolayısıyla ağaç kesme, avcılık gibi işlere ortak olamaması. Oakley (1985: 131) bu varsayımları Murdock ve Provost'un çeşitli toplumlardan verdiği aksi örneklerle yanıtlar ve okul öncesinde, eğitimle ve iş ortamında kadın ve erkeğin toplum tarafından farklı kalıplara konulduğunu, biyolojik cinsiyetler arasındaki küçük farkların büyütüldüğünü söyler.

Nilsson (1996), yenidoğan bebeklerin cinsiyetinin sorulmasının bebeğin kültürel kategorilerden hangisine ait olduğunu belirlemek ve onunla bu yönde bir ilişki geliştirmek amacı taşıdığını söyler. Kategorilerin netleşmesiyle roller ve beklentiler de netleşir. Öyle ki çocuklara yöneltilecek övgü ve eleştiriler de burada şekillenmeye başlar. Kız çocukları güzelliklerini ön plana çıkaran durumlarda dikkat çeker ve övgü alırken oğlan çocuklarının hareketleri güç temelinde dikkat çekerek övgü alır. Oğlan çocuklarına oyuncak araba ve silahlar hediye edilirken kız çocuklarına oyuncak mutfak gereçleri ve bebekler hediye edilir. Böylece yetişkin kadın ve erkeğin toplumsal hayattaki "doğal" konumları ve rolleri şekillenmeye başlar. Aile ve sosyal hayatta başlayan bu konumlandırma eğitim, hukuk, din, siyaset kurumlarıyla beslenerek sistematikleştirilir. Hayatın özel ve kamusal alan olarak ikiye ayrılması şeklinde kendini gösteren bu sistem kadınları özel alana hapsederek erkeğin yönetimi altına sokarak onu devlet karşısında görünmez kılar. Kamusal alanın sahibi olan erkek kendisi ve ailesi adına devlet karşısında hak ve ödevlere sahip olan kişi olur.

Bu varsayımların tarih boyunca kùltùrlere, yönetimlere, toplumlara nasıl yayıldığı, ne etkiler yarattığı ve günümüze gelerek nasıl şekil aldığını görmek sorunun tespiti ve çözümün formüle edilmesi için önemli olacaktır.

1.2. Tarihte Toplumsal Cinsiyet

Antik Sümer'den bu yana tarih, rahipler, kraliyet hizmetçileri, katipler, din adamları veya eğitimli alma ayrıcalığına sahip entelektüellerden oluşan profesyonel sınıflar tarafından olaylar seçilerek kaydedilmiş ve onlara anlam ve önem kazandıracak şekilde yorumlamışlardır (Lerner, 1986). Geçmişin yeniden kurgulanışı anlamına da gelen tarih, ideolojik aygıtı dönüşme tehlikesini de beraberinde taşır (Berktaş, 2022). Tarihin erkek perspektifiyle yazıldığını belirten Kelly (1976), kadınlar açısından bakıldığında tarih yazımında üç ana problem ortaya çıktığını görür: (1) dönemselleştirme, (2) kategorizasyon ve (3) sosyal değişim teorileri. Ona göre erkekler için ilerleme olarak görülen kimi gelişmeler kadınlar için hiçbir şey ifade etmediği gibi kimi zaman negatif bir değişim de söz konusudur (Kelly, 1976). Yazar, kadınların Rönesans'ı yaşamadığını, dönemin onlar için klasik tarih yazımında ifade edilen gelişmeleri içermediğini savunur.¹ Bu yüzden yeni bir kategorizasyon, kavramsallaştırma ve bakış gereklidir. Lerner (1986: 5) ise kadınların tarihi yarattığını ama hem kendi tarihlerini öğrenmekten hem de erkeklerin tarihini yorumlamaktan alıkonulduğunu ve kadınlara ilişkin tarihsel kanıtların geleneksel kriterlere göre değerlendirildiğinde pek bir anlam ifade etmediğini söyler.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının gelişmesiyle feminist tarihçiler tarihin erkek gözüyle ataerkil sistemi meşrulaştıran bir anlatıyla aktarıldığını belirterek kadını merkeze alan çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Hedef toplumsal, ekonomik, siyasi, hukuki ve diğer değişimlerin kadınlar için ne ifade ettiğini, hayatlarını, statülerini ne şekilde etkilediğini ve nasıl erkek karşısındaki eşitsiz halini aldığını anlamaktır. Kadın ve erkeğin gündelik hayatta iş temelli rol paylaşımı insanlığın kulübeler inşa etmesi, yurt edinmesi, yeni aletlerin ve ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla hayatın özel-kamusal alan şeklinde ikiye ayrılmasına yol açmış; kadın doğurganlık etrafında şekillenen rolüyle edilgen bir pozisyona itilirken erkek kamusal alan sayesinde yurttaşlık ve yönetime katılım haklarının sahibi haline gelmiştir (Berktaş, 2022). Kamusal alan, erkeklerin birbiriyle ve devletle resmi ilişkiler kurduğu daha görünür ve güvencelere sahip bir alanken özel alan, gündelik işlerin görüldüğü ve aileyi temsil eden erkeğin belirlediği kurallarla şekillenen daha silik bir alan halini almıştır. Tarihin ilerleyen aşamalarında kadınların kamusal alana karışması/karışmak zorunda kalması hem onları görünür kılmaya ve güçlendirmeye başlamış hem de özel alanın yeniden düzenlenmesine yol açmıştır (Berktaş, 2022).

---

¹ İlgili çalışma için bkz. Kelly-Gadol, J. (1987). Did Women Have a Renaissance? içinde R. Bridenthal, vd., (Ed.), **Becoming Visible: Women in European History** (2. bs). Houghton Mifflin Company.

Heritier (2014) erkeklerin kadınlar üzerinde sahip olduğu erkin antropolojik temellerini incelediği çalışmasında *Homo sapiens sapiens* 'lerin, yani bugünkü insanların toplumsallaşmasındaki itici gücün ensestten vazgeçilmesi olduğunu söyler. Otuz-kırk kişilik gruplar halinde yaşayan kabileler üremelerinin tek bir cinsiyetten çok fazla doğum olması veya kabilelerindeki erkek veya kadınların diğer kabilelerce kıyıma maruz kalması tehlikesini fark edince birbirleriyle anlaşma yoluna gider ve ensesti yasaklayıp kadınları takas etmeye başlarlar (Heritier vd., 2014). Bu değiş tokuşu yapan kabilenin erkekleridir. Daha sonra iş kadınların kendi çocuklarını doğurduğundan emin olmaya ve onları yanlarında tutmaya gelir. Bunu sağlayabilmek için de kadınları bilgiden ve özgürlükten yoksun bırakmaya başlarlar (Heritier vd., 2014). Kadın sadece evde erkeğin çocuğunu yetiştirmek, bahçe işleriyle uğraşmak, yakınlardan bitki toplamak ve erkeğin konforunu sağlamakla meşgul olmalıdır. Hangi otun zehirli, hangi otun ne için faydalı olduğunu da erkeklerden öğrenirler. Çoğunlukla bitki toplamayla uğraşmak daha sonra şifacılık gibi kadınların güçlü olduğu bir alan haline gelse de bu dönemde de her türlü bilgi erkeğin tekelindedir. Zaten şifacılık ve bunun anneden kıza aktarılması ileride kadınların *büyücülükle* suçlanmasına yol açacaktır. Böylece *homo sapiens sapiens* türü diğerlerinden farklılaşarak genişler ve soyunu bugüne ulaştırır. Temelleri kabile toplulukları zamanında atılan kadın-erkek arasındaki bu hiyerarşi tarih boyunca aile, ekonomik iş bölümü, eğitim, din, siyaset ve yasalarla yeniden üretilerek devam ettirilir. Günümüzde hala büyük ölçüde devam eden bu sorunu doğru tespit etmek ve etkili çözüm önerileri sunmak için toplumsal cinsiyet farklılaşmasının tarihine bakmak önemli olacaktır. Aşağıda başlıklar halinde incelenecek olan bu alanlar aslında birbirinden net çizgilerle ayrılmaz ve birbirini besler. Her bir başlık altında o alan için yapıtaş niteliğinde olan olayların toplumsal cinsiyet açısından aynı şeyi ifade etmeyebileceğini görürüz. Aile, eğitim ve din bu başlık içinde incelenip siyaset ve yasalar konusu daha sonra farklı başlıklara detaylı değinilecektir.

1.2.1. Aile ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet rolleri zamanla ekonomik, hukuksal sistemlere eklenilerek siyasi ve kanuni geçerlilik kazansa da temelleri ahlaki kuralların ve gündelik pratiklerin öğretildiği ilk kurum olan ailede atılır. Kişi konuşmayı, yürümeyi, kaşığı nasıl tutacağını, kıyafetlerini nasıl giyeceğini, kendini tehlikelere karşı nasıl savunacağını ilk burada öğrenir. Böylece bebek gerek kıyafetlerindeki renk tercihleri gerekse kullanımına izin verilen oyuncakların türünden başlayarak belirli sınırlar çizilerek büyütülür. Kız ve oğlan çocuklarına anlatılan masalların, türü dahi farklıdır. Kız çocukları prenses masallarıyla büyütülürken oğlan çocuklarına kahramanlık hikayeleri anlatılır. Büyüdükçe içinde yaşanılan toplum ve içine evlenilen aile de insanların bu rolleri benimseyip geliştirmesine ön ayak olur.

Otuz-kırk kişilik gruplar halinde yaşayan ilk insanlar, akrabalar içinde üremenin sürdürülemez olması ve birkaç kabile güçlerini birleştirerek yaşamının getireceği avantajlar sebebiyle karşılıklı kız alıp vererek toplumsal bir sözleşmeye imza attılar ve aileyi kurdular (Levi-Strauss, 1971). Kültürel

olarak çok eşli aile yapılarının varlığı inkâr edilemez olsa da çokeşlilik genellikle zengin ve elit küçük bir grubun ayrıcalığı olagelmiş, tarih boyunca genel ve yaygın aile şekli *tek eşli* olmuştur (Levi-Strauss, 1971). Çok eşliliğin diğer motivasyonları arasında erkek ölümlerinin çok olması ve kıtlığın uzun sürmesi sayılabilir. Bahçecilik ve hayvancılığa geçişle birlikte aileler daha fazla yardıma ihtiyaç duymaya başlamış ve aile daha fazla çocuk, eşin kardeşi, yaşlı ebeveyni ile genişlemiştir (Quale, 1992). Kimi din temelli değerlendirmeler ailenin kuruluş amacını cinselliğin tatminine ve toplumun ahlaki yapısını düzenleme ihtiyacına bağlasa da asıl neden toplumların cinsiyetler arası iş bölümüne duydukları ihtiyaçtır (Levi-Strauss, 1971). Bu iş bölümü yaygın tarih anlatısında erkeklerin avcı, kadınların toplayıcı olduğu şeklinde yer alır. Son elli yılda yapılan antropolojik çalışmalar² kadınların hatırı sayılır oranlarda avcılık faaliyetiyle uğraştığını göstermektedir (Heritier vd., 2014).

Ailenin kurulma şekline gelince kimi toplumlarda kadınlar evlenirken kocasının ailesine çeyiz götürürken kimilerinde erkekler evlenmeden önce kadının ailesine başlık parası öder. Bazı gruplarda boşanma zorken bazılarında kolaydır. Kimi toplumlarda kocası ölen kadın baba evine dönerken kimilerinde kocasının ailesiyle yaşamaya devam eder. Bazı örneklerde kocanın ölümünden sonra çocuğun hak ve sorumlulukları annede kalırken bazılarında erkeğin ailesine geçer.

Antik toplumlar ataerkillik veya babanın yönetimi olarak bilinen, hane ve devletlerin erkek reislerinin kadınlar üzerinde neredeyse mutlak güç iddiasında bulunduğu bir sisteme göre yönetilir aile yapıları da bu anlayışla şekillenirdi (Kingsley Kent, 2021). Antik Yunan şehir devleti Sparta’da erkekler 8 yaşında ailesinden alınır 30 yaşına kadar askeri kamplarda yaşarken aşağı yukarı aynı yaşlarda 18 yaşına gelmiş askerlerle evlenen kadınların kocaları kamptayken görece özgür ve rahat bir hayat yaşadığı, mülk edindiği, evi idare ettiği görülür (Wiesner-Hanks, 2023). Antik Roma’da babalar çocukları üzerinde, kocalar karıları üzerinde güç sahibidir. Babalarının onayıyla evlenebilen kadınlar MS 3. yüzyıla kadar evlilikle beraber hukuki açıdan birey olma haklarını kaybeder ne mallarını kullanabilir ne de vasiyet düzenleyebilirdi (Bensadon, 1990). Yine bu tarihe kadar erkek, karısını tek taraflı boşayabilirken daha sonra Hristiyanlığın etkisiyle boşanmalar kadının zinası ve cinayet gibi ağır bir suç işlenmesine bağlanmıştır (Bensadon, 1990).

MÖ 600-MS 1600 arası Afrika, Amerika kıtaları ve Güneydoğu Asya’ya bakıldığında çokeşlilik ve içgüveyi sisteminin ön plana çıktığı görülür. Buralarda aile tanımı çok geniş bir akraba topluluğunu kapsar ve kimin ne süreyle okula gideceği ne zaman evleneceği, hangi topraklara sahip olacağı konusunda ortak kararlar alınır (Wiesner-Hanks, 2023). Afrika’nın çoğu yerinde evlenen kadının mal varlığı doğrudan kocasına geçmez, buraya Amerika ve Pasifik dahil edildiğinde birçok kültürde soy anneden devam eder (Wiesner-Hanks, 2023). Bu durum kadınların yasal veya ekonomik

---

² Bu konuda yapılmış güncel bir çalışma için bkz. Haas, Randal vd. (2020), “Female hunters of the early Americas”. *Science Advances*, 6(45). <https://doi.org/10.1126/sciadv.abd0310>

anlamda özerk olduğu anlamına gelmez, erkeğin varisi kendi çocukları değil kız kardeşinin çocukları olduğu için kadınlar hem kocalarına hem de erkek kardeşlerine tabi hale gelir.

MS 500-1600 arası Avrupa’da aile yaşamını Hristiyan kilisesi şekillendirmiştir. Erken dönemde Hristiyan düşüncesinde bekaret erkek için de kadın için de kutsal kabul edilirdi. Kendini Tanrı’ya adayan erkek ve kadınların hemcinsleriyle bir arada yaşadığı cemaatler yaygındır ve ailenin alternatifi haline gelmiştir (Kingsley Kent, 2021). Kiminle ve ne zaman evlenileceğine çoğunlukla aileler karar verse de kilise eşlerin rızasını evliliğin esası olarak ilan etmiştir (Kingsley Kent, 2021). Evliliği ve aileyi kutsal kabul eden kilise boşanmaları gittikçe zorlaştırmış ve nihayetinde çokeşlilik ve evlilik dışı cinsel ilişki yasaklanmıştır.

Orta Çağ’da Batı Avrupa’da ise iki farklı aile yapısı yaygındır: (1) Erken yaşta evlenen çiftlerin iki tarafın ebeveynlerinden biriyle uzun süre yaşadığı yapı ve (2) yirmilerin, otuzların sonuna gelmiş erkekle görece genç bir kadının yaptığı ve birkaç kuşağın aynı evde yaşadığı yapı (Wiesner-Hanks, 2023). Kuzeybatı Avrupa’da ise dönemin dünyasında benzeri olmayan bir şekilde çiftler yirmili yaşların ortası ve sonunda evlenerek bağımsız bir ev düzeni kurmaktaydı.

Aile yapısı 16. yüzyıldan sonra Avrupa’nın yeni ülkeler keşfetmesi ve sömürgeler kurmasıyla büyük değişikliklere uğramış Hristiyanlık gittiği sömürge ülkelere çokeşlilik, boşanma ve evlilik dışı cinsel ilişki yaşağını da beraberinde götürmüştür (Quale, 1992). 18. yüzyılda çocukların üçte biri, on beş yaşına gelene kadar ölür daha önceki yüzyıllarda ise ancak yarısı bu yaşa kadar yaşayabilirken yetişkinlerin üçte birinden azı altmış yaşını görebilirdi (Quale, 1992). 18. yüzyıldan sonra başlayan enerji devrimi, gelişen kanalizasyon yapıları, teknoloji ve tıbbi gelişmeler hastalık ve ölümlerde azalmalara, insan ömrünün uzamasına imkân vermiş aileleri dönüştürmüştür (Quale, 1992).

19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte kadınlar daha yumuşak başlı, düşük ücretle çalışmaya razı ve “fabrikaların seri üretim makinelerinde çalışmaya uygun bireyler olarak” görülüp önemli bir işgücü haline gelmiştir (Quale, 1992). Evde durmayan, çalışan ve para kazanan kadın ev içindeki ataerkil otoriteyi zayıflatmaya başlamıştır (Rowbotham, 2011). Kadınların iş hayatına katılımıyla gelişen doğum kontrol uygulamaları 20. yüzyıl aile yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Almanya, İtalya, Japonya gibi ülkeler 1930’larda doğum kontrolünü yasaklarken II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliğinde devlet doğum kontrol olanaklarına erişimi sınırlayarak nüfus artışını teşvik etmiştir (Rowbotham, 2011). Teşvikler ve tıbbi gelişmeler sonucu artan nüfusunu kontrol etmek isteyen kimi ülkelerde kız bebek gebelikleri kürtaajla sonlandırılırken erkek çocuklarına daha iyi yaşam şartları sağlandığı görülür (Wiesner-Hanks, 2023).

20. yüzyıl sonlarına doğru boşandıktan sonra yeniden evlenmenin yaygınlaşmasıyla aileler birkaç farklı akrabalık içeren çocuklar içermeye başlamışken 21. yüzyılda bu çeşitliliğe gey, lezbiyen

ve transseksüel çiftlerin büyüttüğü çocukların bulunduğu aileler de eklenmiştir (Wiesner-Hanks, 2023).

1.2.2. Ekonomik Yaşam ve Toplumsal Cinsiyet

Ekonomiyi hayatın diğer alanlarıyla net bir şekilde ayırmak zordur ve birçok kültürde aile ekonominin temel birimidir. Çoğu kültürde eğitim bireyin ve ailesinin refahı için anahtar konumdayken kimi zaman bu kraliyetin ve asillerin sağladığı bir imkandır (Wiesner-Hanks, 2023). Birçok kültürde erkeklerin çalışması iş olarak nitelendirilirken kadınların onlara destek olduğu söylenir. Öte yandan ev içinde üretilen emeğin evin hanımı için maddi bir karşılığı yokken bunlar için ev dışından biri getirildiğinde iş haline dönüşür.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda iş bölümü cinsiyete ve yaşa göre yapılır çocuklar ve yaşlılar yetişkin kadın ve erkeklerden farklı işler üstlenir. Bu dönemde birçok kültürde bitki mahsullerinin toplanmasından kadınlar sorumluydu ve bu yiyecek ihtiyacının yüzde seksenini karşılamaktaydı (Heritier vd., 2014). Yaygın kanı erkeklerin avcılıkla uğraştığı kadınlarınsa sadece toplayıcılık yaptığı yönünde olsa da kadınların da önemli oranda avcılığa katıldığı artık bilinmektedir (Frader, 2004). Afrika'daki birçok bahçeci toplulukta kadınların ekip hasat ettikleri tohumlar üzerinde hakimiyetleri olduğu bilinir (Heritier vd., 2014). Doğu ve Güney Afrika'da hayvancılıkla geçinen topluluklarda erkekler daha önemli görülen sığırları güderken kadınlar küçükbaş hayvanlarla ilgilenir ve "sığır genellikle erkeğin evlenirken ödediği başlık parası görevi" görmektedir (Wiesner-Hanks, 2023). Tarım toplumlarında sabanla çift sürmek evrensel olarak erkek işiyken ip eğirmek ve bez dokumak kadın işi olarak sayılır (Heritier vd., 2014). Bazı kültürlerde kadınlar temel ihtiyaç malzemelerinin küçük çaplı ticaretini yapmış olsa da ticari mallara erişimleri ve seyahat özgürlükleri olmadığı için ticaretin de dışında kalmışlardır (Wiesner-Hanks, 2023).

11. yüzyıldan 16. yüzyıla insanlık demografide, ekonomik refahta, sosyal ve politik yapılarda değişikliklere tanık oldu (Kingsley Kent, 2021). Bu süreçte toplumların militarizasyonu, cinsiyete dayalı iş bölümünü arttı. Savaşçı olarak erkeklerin becerileri, toprak bütünlüğünü savunmak veya ticaret yollarını korumak için giderek daha değerli hale getirirken kadınlar daha fazla özel hayata itilmeye başlamış emekleri giderek değersizleşmiştir (Frader, 2004). Bu dönemde bazı kadınların kişisel mülkiyetlerini kontrol edebildikleri ve dul kadınların iş yapabildikleri bilinir (Frader, 2004).

Kölelik söz konusunu olduğunda kalabalıklardan uzak durması ve ev işlerini görmesi beklenen kadınlar tarlalarda erkeklerle birlikte çalışıp köle olmayan kadınlar evde durabilsin diye onların yerine dışardaki işleri üstlenmekteydi (Wiesner-Hanks, 2023). Müslüman, Kuzey Afrikalı veya Doğu Avrupalı kadın köleler, zengin soyluların evlerinde hizmetçi olarak veya Ortaçağ Avrupa'sındaki mülklerde tarım işçisi olarak çalışıyorlardı (Frader, 2004).

Sanayileşme ekonomi tarihi açısından önemli bir yapıtaş olsa da toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir değişiklik yaratmamış normalde erkeklerin yaptığı işler makine yardımıyla kolaylaştığı için bu işler kadınlara da yaptırılmaya başlanmıştır (Rowbotham, 2011). Kapitalizm ise cinsiyet eşitsizliğini hiç olmadığı kadar derinleştirmiştir. Yoğun sanayileşmeyle daha çok işçiye duyulan ihtiyaç kadınların hem ucuz işgücü olmasına hem de ev işlerini sırtında taşımaya devam etmesine yol açmıştır (Kingsley Kent, 2021). Her zaman daha karmaşık görülen ve beceri istediği düşünülen işler erkeklere verilmektedir. Kadınlar daktilo kullanıp sekreter olabilecekken karmaşık bilgisayarları ancak erkekler kullanabilirdi (Wiesner-Hanks, 2023). Sanayileşmenin dayattığı ağır çalışma koşullarına karşı örgütlenen sendikalar kadının emeğini görmezden gelmiş, aile ücreti talebiyle kadınların kocalarının kazandıklarıyla yetinmeleri beklenmiştir (Rowbotham, 2011). Kıta Avrupası ve Latin Amerika'daki sendikalarda kadınlar bir nebze de olsa kendilerine yer bulabilseler de aldıkları düşük ücretler sendika aidatını ödemeye yetmeyip evde bekleyen işler de sendika toplantılarına katılımlarını zorlaştırmaktaydı (Wiesner-Hanks, 2023).

20. yüzyılda kadınların ücretli işgücüne katılım hareketinin en yavaş geliştirdiği yerler Ortadoğu'nun Müslüman ülkeleridir (Wiesner-Hanks, 2023). 1920'ler ve 1930'ların diktatörlükleri kadınların çalışmasına karşı olsa da kadınların işgücündeki oranının Rusya ve İtalya'da artmakta olduğu görülür. Sekreterlik, banka gişe memurluğu, telefon operatörlüğü gibi kadın işlerine 70'lerde pembe yakalık olarak tabir edilen perakende satış, çocuk bakımı, kuaförlük, temizlik gibi yine düşük ücretli işler eklenmiştir (Wiesner-Hanks, 2023).

1.2.3. Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet

Modern alfabelerden önce binlerce karakteri barındıran yazı sistemleri eğitimi herkes için mümkün kılmıyordu çünkü öğrenmesi uzun yıllar alıyordu (Miller, 2004). Modern alfabelerden sonra dahi bir insanın okuma yazma öğrenmesi birkaç seneyi buluyordu. Bu durumda ancak elit kesim ve geçimini okuma yazmadan kazanacak insanlar bu eğitime vakit ayırabilirdi (Miller, 2004). Kadınlar ise devlet memurluğu, yazmanlık gibi işlere alınmadığı için onların eğitimi için harcanacak para ve zaman boşa yatırım olarak görülüyordu (Wiesner-Hanks, 2023). Okuma daha fazla konuda bilgi aktarmanın temeli haline geldikçe kadınlar okula başlamaktan ve devam etmekten mahrum bırakıldılar (Wiesner-Hanks, 2023).

Meslek edinme adına okullaşma ise kadınlar için ancak kadın hastalara bakmaları için verilen tıp eğitiminden ibarettir (Wiesner-Hanks, 2023). Erkekler daha kolay meslek edinebildiği için onların eğitimine harcanan para ve zaman karşılığını bulan bir şeydi (Miller, 2004). Bu durum sanat, edebiyat ve müzik alanını da kapsıyordu. Kadınların kültür sanat alanında da gerekli eğitim ve malzemelere erişmesi oldukça zordu. Böylece bu alandaki üretimleri hem nicelik hem de nitelik olarak kolayca eleştirilir ve eğitimden dışlanmalarına mazeret olarak kullanılırdı (Miller, 2004).

MÖ 600-MS 1450 arası örgün eğitim sistemi bulunmadığı ya da çok az bulunduğu için genel anlamda kadın ve erkekler eğitim dışı kayılıyordu (Wiesner-Hanks, 2023). Eğitim olanağına sahip elitler arasında ise erkekler okuma yazma öğrenme imkanını kadınlara oranla daha kolay buluyordu. Kadınların zihinsel olarak erkeklerden aşağı kabul edilmeleri hatta erkeklerin ruhsal ve entelektüel gelişimi için tehlikeli görülmeleri onları akademilerin dışına itti (Miller, 2004).

14. yüzyılda İtalya’da başlayan Rönesans ile Hristiyanlık Avrupalıların ekseriyetinde hayatın merkezinde kalmaya devam etse de üst ve orta sınıf kentlilerinde sanat, müzik ve edebiyatta seküler konulara da değer verilmeye başlanmıştır (Wiesner-Hanks, 2023). Resme denk gelecek şekilde nakış kadın işi olarak görülür ve işleyene detaylara önem vermeyi, evcimenliği öğrettiği için önemsenirdi. Bu dönemde örgün eğitim kurumlarının sayısı kentlerde hızla artmakta köyde yaşayanların aksine kentli erkek çocukları okumak için daha çok imkân bulmaktadır. Kız çocukları okumayı öğrense de yazma eğitimi daha pahalı olduğu için bundan mahrum kalırdı.

19. yüzyılda devletlerin kitlesel okullaşmayı desteklemesiyle 20. yüzyılda neredeyse herkes okur yazar olmuştur. Bu tip kitlesel okullaşmalar öncelikle siyasi olarak otoriter, ekonomik olarak geri kalmış İsveç ve Prusya gibi ülkelerde gelişmiştir (Wiesner-Hanks, 2023). Buralarda eğitimin konusu din, modern silah eğitimi, ordu disipliniydi. Kamu kaynaklarıyla açılan okullara yine en çok erkek çocuklar erişebilmişse de kız çocukları da dışlanmıyordu. Kız çocuklarının eğitimi ilerde anne olacakları, geleceğin askerleri ve seçmenlerini yetiştirecekleri için önemsenmekteydi (Miller, 2004). Kitlesel okullaşmanın devlete getirdiği mali yük ucuz iş gücü arayışı başlattı ve ilkökul eğitimi hiçbir ücret ödenmeyen rahibelere, düşük ücretlerle istihdam edilen kadın öğretmenlere devredildi (Miller, 2004). Bir önceki yüzyıl erkek mesleği olan öğretmenlik hızla kadınların ağır bastığı bir alan haline geldi (Miller, 2004). Bekar olarak da olsa düşük ücretle öğretmen olabilen kadınlar anneliklerini ihmal etmemeleri için yüksek öğretimden dışlanıyordu. Reformcuların baskıları ve daha fazla öğretmene, hemşireye ihtiyaç duyulmasıyla 19. yüzyıl sonu itibarıyla Güney ve Kuzey Amerika’da hangi alanda eğitim alacakları kısıtlamasıyla birlikte üniversiteler kadınlara açılmaya başlanmıştır (Wiesner-Hanks, 2023). Sömürge bölgelerinde yerli çocukların eğitimini misyonerler üstleniyor, din değiştirmelerinden korkan aileler çocuklarını bu okullara göndermekte tereddüt ediyordu. Mısır, İran ve Tunus’ta kız çocuklarının tamamen kadınlardan oluşan okullarda eğitim alabilmesi için çokça kadın öğretmen yetiştirilip istihdam ediliyordu (Wiesner-Hanks, 2023).

Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkelerde kadınlar erkeklere göre daha fazla oranda yükseköğretime devam ediyordu. Tabi bu eğitimin kapsamı öğretmenlik ve sağlık hizmetleriyle sınırlıydı. 20. yüzyılın komünist hükümetleri Çin ve Sovyetler’de kadınlar için kayda değer bir yükseköğretime ve işgücüne katılım fırsatı yarattı.

1.2.4. Din ve Toplumsal Cinsiyet

Din hem bireysel yaşamı hem de toplumsal kural ve kurumları düzenleyen yasaklar koyarak ehliyetleri belirleyerek insanı, aileyi, toplumu, ekonomiyi, siyaseti düzenler. Örneğin Hristiyanlığın özellikle belli bir döneminde önemini hissettirmiş bekaret erdemi kişinin cinsel hayatını, aile hayatını düzenleyen radikal bir norm halini almıştır. İslam’da faizin haram sayılması da kişinin ve devletin ekonomiyle ilişkisini belirleyen bir norm olmuştur.

Wach (1987) din-toplum ilişkisinin karşılıklı etki esasına dayandığını söyler. Ona göre her din başlangıçta içinden çıktığı toplumun etkisi atındadır ve dini önderler, ilk inanalar önemli bir süre sosyolojik köklerine bağlılığı sürdürürler. Zamanla iki taraf da birbirini değiştirerek gelişir. Böylece dinin teoride ve pratikte farklı olabileceği gerçeği karşımıza çıkar (Wach, 1987). Aynı dini norm topluma, bağlama ve zamana göre farklı yorumlanıp, uygulanabilmektedir. Kadınların eğitime önem vermeyen kiliseler kız çocuklarının evde anneleri tarafından daha çok iyi bir eş ve ev hanımı olma ekseninde eğitim almasını din adına öğütlerken 13. yüzyılda hortlayan cadı korkusu “annelerin onlara evde kocakarı ilaçları ve cadılık öğretiyor olma” ihtimaliyle kız çocuklarının eğitimi kiliseler eliyle ev dışına taşınmış ve rahibelere teslim edilmiştir . Öte yandan dinin etkisi toplum ve kişi üzerinde farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Berger, 1973).

Dinin toplum üzerindeki en önemli işlevlerinden biri de meşrulaştırma. Kadının değersizleştirilmesinde tarihi referanslar kullanıldığı gibi dini referanslar da baskılama aracı işlevi görür. Özellikle İncil ve Tevrat’ta Havva’nın sorumlu tutulduğu “yasak elma” ve “cennetten kovulma” mitosu, erkekleri ön plana çıkaran diğer ayetlerle birleşerek kadınları baskılamanın meşru zemini olarak kullanılmıştır. Dinlerde yaşamı kimin yarattığı temel sorudur (Berktaş, 2012). MÖ 4. yüzyıldan itibaren yaratılış mitlerinin egemen figürü Ana Tanrıça’dır (Berktaş, 2012). İlk devletlerin ortaya çıkmasıyla Ana Tanrıça önemini yanındaki eşi ve oğluyla paylaşmaya başlar ve MÖ 3. yüzyıldan itibaren güçlü kralların ortaya çıkmasıyla Tanrıça yerini erkek bir tanrıya bırakır ve bu tanrı motifi giderek krallara benzer (Berktaş, 2012). Tek tanrılı dinlerin yaygınlaşmasıyla tanrı artık yaşamın tek kaynağı bir erkek haline gelir.

Yazı öncesi kültürlerde avcılık, ekim, doğum, ölüm astrolojik olayların hepsinin dinsel bir anlamı vardır. Hem kadınları hem de erkekleri dışlayan türleri olsa da ayinler genel olarak her iki cinsiyetin katılımına açıktır (Wiesner-Hanks, 2023). Yazı sonrası Mezopotamya’da tapınakların aynı zamanda vergi kayıtlarının tutulduğu ekonomik yönetim merkezleri haline geldiği görülür. İnsanlar dini görevlerini hem tanrılara saygı sunarak hem de çalışarak yerine getirmektedir (Wiesner-Hanks, 2023). Özel bir tanrı kavramını içermeyen Konfüçyüsçülük aileyi yaratan ilişkiyi kutsal addeder. Burada kadın, “kız evlat olarak babasına, karı olarak kocasına, dul olarak oğluna” tabidir (Berktaş, 2012). Hindistan’daki birçok dini geleneğin sentezi olarak ortaya çıkan Hinduizm’i benimseyen üst kast mensupları erkek çocuklarını 12-20 yaşlarında eğitimini ve yetişkinlik dönemini başlatan çeşitli

törenlerden geçirir ve onlar evden uzakta eğitim alırken kız kardeşlerine ev işi ve evde yapılacak dinsel törenleri öğretirdi (Wiesner-Hanks, 2023). Kadın mülk edinemediği gibi bütün kazandığını ailesine vermek zorundadır (Gürhan, 2010). Bazı bölgelerin ast kastlarında dul kadınların kendini eşinin yakıldığı ateşe atması beklenirdi (Heritier vd., 2014).

Yahudiliğin kadına bakışını “ilk günah miti” şekillendirmiştir. Tevrat’a göre Tanrı Âdem’i derin uykuya daldırıp yalnız kalmaması için onun kaburga kemiğinden bir eş Havva’yı yaratmıştır (Yaratılış 2:21). Aden bahçesinde Adem’le birlikte yaşamaya başlayan kadın yılanın baştan çıkarmasıyla iyiye kötüyü bilme ağacının meyvesinden yemiş ve Adem’e de yemesini söylemiştir (Yaratılış 3:16). Bunun üzerine Tanrı, Âdem’i ömür boyu çalışmakla ve kadını ise acı çekerek doğum yapmakla lanetlemiştir (Yaratılış 3:16,17). Yahudilikte boşanma hakkına sadece erkek sahiptir ve bunun için bir neden belirtmek zorunda değildir. Kadının hayatı ev içiyle ve doğumla sınırlandırılrsa da Avrupa’da kendilerini dini metinleri okuyup yazmakla meşgul eden erkeklerin eşleri aileyi geçindirmekle para kazanmakla yükümlü olarak daha farklı yaşamıştır (Heritier vd., 2014).

Hristiyanlığın kadına bakışını ise hem “ilk günah” hem de “Meryem’in bekareti” mitleri şekillendirmiştir. Havva, yasak meyveyi yiyip Adem’e de yedirerek dünyadaki kötülüğün kaynağı haline gelmiştir. İlk günahla cinsellik arasında bağlantı kurulması ve İsa peygamberin annesi Meryem’in bekareti kadın ve erkek için de erdemli yaşamın anahtarı olarak görülmüş aile yerine dinleriyle evliliği seçmiş kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı birlikte yaşadığı cemaatler yaygınlaşmıştır (Heritier vd., 2014). Kadınlar Hristiyanlığın yayılmasına vaaz vererek, misyonerlik yaparak katkıda bulunmuşsa da 1. yüzyıldan itibaren vaaz vermeleri yasaklanmış ve resmî törenlerden dışlanmışlardır (Berktaş, 2012). Hristiyanlık Roma İmparatorluğu’nun resmi dini haline gelip Avrupa’ya yayıldığında evli erkekler rahip olabilmiş ancak bekarken rahip olanların evlenmemesi beklenmiştir (Berktaş, 2012). 12. yüzyılda ise Roma Kilisesi Meclisi rahiplerin evlenmesini yasaklayıp bütün evlilikleri geçersiz kılınca evli rahipler eşlerini ve çocuklarını evden kovdukları bilinir. (Berktaş, 2012)

Yasaklı meyveden yemenin İslamiyet’te yeri bulunsa da sorumluluk ve ceza yönünden Âdem ve Havva eşittir (Bakara 2:35-39). Yorumlamalarda farklılıklar olsa da Kuran’da bütün insanların tek ve aynı özden yaratıldığı söylenir (Nisa 4:1) İslamiyet’te erkeklere dörde kadar kadınla evlenebileceğinin söylenmesi (Nisa 4:3) toplumsal cinsiyet ekseninde en tartışmalı konu olmuştur. İslamiyet öncesi kimi kültürlerde de kadınların peçe taktığı görülürken “Peygamberin ilk eşinin peçe takmaması ve o hayatta olduğu müddetçe peygamberin başka bir kadınla evlenmemiş olması” bu kuralların yorumlanmasında farklılık yaratmıştır (Wiesner-Hanks, 2023). Peygamber Muhammed’in sözleri olarak derlenen hadisler İslamiyet’te kadın hakkında daha katı anlayışlar oluştururken bu

derlemelerin gerçeği yansıtmayıp yansıtmadığı her zaman tartışma konusu olmuştur.³ Peçenin yaygın olarak kullanıldığı 14. yüzyılda diğer dinlerde olduğu gibi elit kadınlar sosyal hayattan tecrit edilirken yoksul köylü kadınlar ailenin erkekleriyle birlikte çalışmaya devam etti. İslam kadına erkek kardeşinden daha az oranda miras hakkı tanısa da 19. yüzyıla kadar Hristiyan toplumlarda uygulananın aksine bu miras evlenince kocaya geçmez kadında kalırdı (Wiesner-Hanks, 2023). Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadınların kendilerine ait bu mirası okul, hastane, cami yaptırmak için kullandığı ve kadın akrabalarına miras bıraktıkları görülür (Wiesner-Hanks, 2023).

Şii mezhebinde molla ve imamların kadınların giyiminden boşanmalara kadar verdikleri kararlar toplumsal hayatı şekillendirir. İranlı Şii kadınların Muhammed peygamberin kızı Fatma ve diğer önemli isimleri anmak onlarla bağlantı kurmak için törenler düzenlediği bilinir (Wiesner-Hanks, 2023). 19. ve 20. yüzyıllarda Türkiye ve Mısır başta olmak üzere boşanma, miras konularında modernleşme tartışılırken 20. yüzyılın sonlarına doğru İran başta olmak üzere birçok ülkede daha tutucu dini liderler iktidarı ele geçirmiş ve kadınların toplumsal hayattaki yerini katı bir şekilde düzenlemeye başlamıştır. İslam’da yer alan “tesettür” giyim şekli kadınlar için bir yandan toplumsal hayata karışma ve güvenli seyahatin anahtarı olarak görülürken diğer yandan kadınları baskılamının bir aracı olarak tartışılmaktadır.

1.3. Siyaset Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet

Arapça *seyis* yani at bakıcısı kelimesinden türeyen *siyaset* zamanla anlam genişlemesine uğrayıp devlet yönetimi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Eyüboğlu, 1988b). Eski Yunancada *polis* yani *şehir* sözcüğünden türeyen *polithikos* yani *şehirle ilgili* sözcüğü dilimize *politika* olarak geçmiş ve devlet, devlet yönetiminde tutulan yol anlamında kullanılmaktadır (Eyüboğlu, 1988a). Lasswell’in (1936) “kimin, neyi, ne zaman, nasıl elde ettiği” şeklinde tanımladığı siyaseti Heywood (2014), “insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler” olarak açıklar.

Tarih boyunca özel alana itilen kadın, bu alana itilmesinin nedeni olarak öne sürülen özellikleri ve kamusal alana hâkim olmaması sebebiyle siyasetten de uzak tutulmuştur. Kadını siyasetten dışlamanın bahanesini doğa durumunda bulan düşünürler onun devlet için yapabileceği en iyi şeyin iyi bir asker olabilecek erkek çocuk, iyi bir eş ve anne olabilecek kız çocuk yetiştirmek olduğunu savunmuşlardır. Tarih boyunca yönetimde söz sahibi olmanın vatandaşlık, mülk sahipliği gibi ön koşulları olduğunu görürüz. Kimi zaman ve toplumlarda yabancıları ve erkeklerin bir bölümünü de dışlayan bu kurallar 20. yüzyıla kadar kadınları kapsamamıştır. Öte yandan kadınlara atfedilen

---

³ Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz. Aktaş, Cihan, Kadının Toplumsallaşması ve Fitne, Cilt:5, Sayı:4, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara 1991.

duygusallık, düşünürler tarafından devlet yönetimine uygun olmayan bir özellik olarak kodlanmıştır. Bu bölümde düşünürlerin kadının siyasetteki konumu hakkında fikirleri incelenecektir.

1.3.1. Platon'da Kadın

Antik Yunan'ın Atina şehir devleti, *demokrasi* adı verilen yönetim sistemiyle diğer polislerden ayrılarak siyaset biliminin inceleme alanları arasında önemli bir konuma sahip olmuştur. *Demos* “halk” ve *krotos* “yönetim” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bu yönetim sistemine göre *demos* sayılabilmek köle olmamaktan öte bir anlama sahiptir. *Meteikos* (yabancılar) özgürdür ama siyasette söz hakkına sahip değildir, kadınlar ise ne köledir ne de özgürdür (Yalçinkaya, 2014b). Siyasette söz sahibi olmadıkları gibi kendi hayatlarının da sahibi değildirler. Evlenene kadar babalarının ya da en yakın erkek akrabalarının, evlendikten sonra kocalarının otoritesi altında yaşar mahkemelerde şahitlik yapamaz, kendi başlarına ticari anlaşmalar imzalayamazlardı (Işıkgil, 2017). Görevleri evi çekip çevirmek ve çocuk doğurmak olan kadınlar toplumsal hayatta olduğu gibi siyaset düşüncesinde de çoğunlukla işlevleri üzerinden değerlendirilmiş, erkeklerin ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda hareket alanına sahip olabilmişlerdir.

Platon'a göre erkekten daha zayıf, duygusal, korkak ve beceriksiz olan kadın daha çok çocuk doğurabilen taraf olduğu için önemlidir. Gelecek nesli var etme potansiyeli üzerinden değer gören kadın, cinsel partnerini seçme hakkına dahi sahip değildir çünkü mümkün olan en iyi eşleşme ile Atina'ya sağlıklı ve güçlü çocuklar doğurmak asıl hedeftir (Okin, 2013a).

Platon ideal devletini üç meslek grubundan oluşan sınıflı bir yapıya dayandırır (Yalçinkaya, 2014a): (1) üretim, (2) koruma ve (3) yönetim. Bu üç sınıfın sahip olduğu yetenekler ve erdemler de farklıdır. Ona göre yönetme sanatının amacı herhangi bir sınıfın veya grubun refahı değil tüm topluluğun mutluluğudur ve mutluluk da kişinin istediği gibi davranmasından değil sahip olduğu erdemden kaynaklanır (Okin, 2013). Bu yüzden yöneticiler şehri korumakla kalmamalı eğitim ve hukukla kişilerin karakterlerini reforme ederek onları mümkün olan en yüksek bilgelik ve erdem seviyesine çıkarmalıydı (Okin, 2013). Eğitim sadece koruyucu ve yönetici sınıfın çocuklarına tanınan bir ayrıcalıktır ve ancak insanın içinde doğuştan var olan potansiyeli ortaya çıkarabilir.

Düşünür kadına duygusallık ve korkaklık atfederek onu doğuştan erkeklerin bir adım gerisine konumlandırmış, bu özellikleri nedeniyle ona savaşlarda ve yönetimde yer vermemiştir. Farklı dönemlerde yazdığı üç kitabının kadınlar hakkındaki ortak düşüncesi bu olsa da Devlet'e nazaran Yasalar erkeklerin özgürlüklerini de kısıtlayarak farklılaşmıştır.

Devlet'teki ideal devlet formülasyonunda özel mülkiyete yer yoktur çünkü özel mülkiyet düşmanlığın ve kıskançlığın kaynağıdır (Platon, 2017). Yöneticiler bir kere kendilerine ait toprak, ev ve para isteyip kendi ailelerini kurduklarında insanların koruyucusu olma görevlerinde başarısızlığa

uğrarlar ve şehir yozlaşmaya başlar (Platon, 2017). Platon buna meydan vermemek için ortak mülkiyet anlayışıyla şehirde çıkar birliği sağlamayı hedefler. Üreticiler diledikleri gibi aile kurarken koruyucu sınıfın aile kurması yasaktır. Devlet çocuk yapma amacıyla birleşecek kadın ve erkeği kendi belirler ve polis için en faydalı çocuğun doğmasını sağlar (Okin, 2013). Çocuk yapma dışındaki her cinsel birliktelik kadın için de erkek için de serbesttir. Kadın erkek arasındaki fark doğurma ve bunu mümkün kılan tohumu sağlamaktan ibarettir (Yalçınkaya, 2014b). İdeal devletin hiç var olmadığı ve var olamayacağını söyleyen Platon bu formülasyonundan çok da uzaklaşmadan ikinci en iyi devleti tasvir eder. İnsanlar tanrısal değil kusurlu olsalar da filozof kral mümkün değilse de en yetkin birliği amaçlamak hedeftir (Yalçınkaya, 2014b). İkinci en iyi devlette Platon aile ve özel mülkiyetin varlığını kabul eder. Kimlerin çocuk yapacağına yine devlet karar verir ve çocukları sıkı bir eğitimden geçirir. Özel mülkiyet de sıkı bir denetim altındadır. Toprağı kişiler devlet için işler ve parçalayıp satamaz.

İkinci en iyi devlette kadınlar daha fazla özgürlüğe sahip değilse de erkekler daha fazla kısıtlamaya tabi tutulmuştur (Okin, 2013). Kadınlara ev dışında görev verilse de bunlar yine ev işlerine benzer okuldaki çocukların bakımı, doyurulması, temizlik gibi görevler olmuştur (Okin, 2013). En önemlisi olarak görülen çocuklara ders verme işi ise erkeklerdedir. Kadınlar yönetimde yüksek pozisyonlara getirilmezken yaş olarak da erkeklerden çok daha sonra çalışmaya başlayabilmektedir.

1.3.2. Rousseau'da Kadın

Rousseau, kadın doğasını erkeğin aksine *işlevine* göre tanımlar. Bu durum aslınsa erkeği kadının önüne yerleştiren bütün düşünürlerde ortaktır. Cinsel yönü ve doğurganlığı kadının hayattaki amacını belirler. Kadının işlevi fiziksel ve duygusalken erkeğin potansiyeli yaratıcılık ve zekadır. Kadını dünyadaki kötülüğün kaynağı olarak gören Rousseau, gelenek ve kanunlardaki cinsiyet eşitsizliğini mantık ile açıklar. Mantık, yaratılışın gerektirdiği gibi olmaktadır. Kadın da yaratılışları gereği itaatkâr olmalı, erkeğe göre ikincil planda oluşunu içselleştirmelidir.

Düşünür *nature* kavramını hem gerçeklik hem de arzu edilen sonuçlar ve tercih edilen ilişkiler olarak kullanır (Elshtain, 1993). Doğa durumunda yalnız gezenin ne hemcinsine ihtiyacı vardır ne de karşı cinse. Cinsel haz tatmini de insanlar arasında herhangi bir birlikteliğe yol açmaz. Doğa durumunda tam bir eşitlik ve özgürlük hakimdir ancak doğal felaketler insanların ihtiyaçlarını gidermek için birlikte çalışmasını gerektirmiş ve doğa durumu sona ermiştir (Ağaoğulları, 2014). Doğa durumunun sona erişine giden yolda insanlar arası basit bir iş bölümü oluşmuşsa da bu cinsiyetlerin birbiri üzerinde tahakküm kurmasına yetmemiştir (Elshtain, 1993). Yerleşik hayata geçilmesiyle farklı gereksinimler ve dinamikler ortaya çıkınca aile gibi farklı sosyal formlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Barınaklar inşa edilip aileler oluştuğunda gereksinimler avcılık ve toplayıcılıkla karşılanmaktadır. Bu durum kadın erkek arasında ilk farklılaşmayı doğurmuştur. Kadın çocuklara

bakıp evle ilgilenirken erkek onların güvenliğini ve besin ihtiyacını karşılar. Rousseau erkek egemen sistemin haklılığını fiziksel güç üzerinden açıklar (Elshtain, 1993). Böylece kadın-erkek arası rol ve sorumluluk ayrımı önyargılara değil mantığa dayanmış olur.

Düşünür kadının neden aile reisi olamayacağı sorusunu *doğurganlıkla* cevaplar. Kadın bu çok önemli yeteneği nedeniyle hayatının belli dönemlerinde hem fiziksel hem de ruhsal olarak zayıf ve savunmasız düşer ki bu aile reisine yarayacak şey değildir (Okin, 2013). Ayrıca erkek, eşi üzerinde çocuklarının kendisine ait olduğundan ve onları nasıl yetiştirdiğinden emin olmak için otorite sahibi olmalıdır (Elshtain, 1993). Çünkü annelerin kızlarını istedikleri gibi yetiştirmesinde hiçbir engel yoktur. Bir anne dilerse kızını doğasına aykırı biçimde erkek gibi yetiştirebilir. Düşünür erkeğin kadına duygusal ve cinsel bağlılığını o kadar önemser ki erkeğin sözde doğal üstünlüğünü sağlamak için kadını diğer alanlarda dezavantajlı konuma getirmeyi hedefler (Okin, 2013). Bunun için kadınlara erkekten farklı eğitim verilmesini savunur. Erkekler için vatandaş mı yoksa bağımsız bir erkek mi yetiştirileceğine göre değişen müfredat kadın için alçakgönüllülük, evcimenlik ve hâkim görüşe itaatın öğretilmesinden ibarettir (Okin, 2013).

Rousseau'nun dünyasında kadınlar için iyilik standartları yalnızca o kültürün gerekleri ve önyargıları açısından tanımlanırken, erkeklerde ise toplumsal önyargılardan olabildiğince bağımsız olarak tanımlanır (Okin, 2013). Bir erkeğin ahlakını ve değerini ortaya koymasının pek çok yolu olsa da iffetini korumak bir kadının en önemli ahlaki hedefidir (Okin, 2013). Kadın devletin temeli görülen din düşüncesinde de hareket alanına sahip değildir. Kocasının dini görüşünü benimsemeli ve kızına da ona göre eğitmelidir. Kocanın din anlayışının yanlış olma ihtimalinden korkmasına ise gerek yoktur çünkü onun için esas olan kocasına itaattir ve Tanrı bunun için kadını affedecektir (Okin, 2013).

Cenevrelî düşünür akla mutlak bir değer yüklemeyi ve karşısına vicdanın sesi dediği erdemi koyar (Ağaoğulları, 2014). Asıl meziyet akıl-vicdan birlikteliğini sağlamaktır. Toplumun görüşüne de ancak vicdanın sesine uygun olduğunda itaat edilmesi gerektiğini söyler (Okin, 2013). Düşünür öte yandan kadını toplumsal önyargı ve baskıyla çok fazla yükümlü tuttuğu için ona haksızlık ettiğini de belirtir (Okin, 2013). Kadın elinden geldiğince vicdan ve toplumsal yargılar arasında dengeyi kurmalı, bu mümkün olmadığında kendi bildiği gibi yapmalıdır. Ancak bu dengeyi kurmak oldukça zor bir iştir hatta nadiren gerçekleşir.

1.3.3. Hegel'de Kadın

Diğer birçok düşünür gibi Hegel de kadını toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalarak değerlendirir ve fizyolojisine indirger. “Hayvan-bitki” benzetmesiyle kadını pasif, erkeği aktif olarak etiketleyen bir anlayışa sahiptir. Erkek hayatı boyunca birçok farklı rol üstlense de kadın eş ve anneden ibaret olmaya mahkûmdur ve kamusal hayatın dışındadır. Hegel'e göre kadının yeri etik yaşamın üç

kurumundan biri olan ailedir. Aile vatandaşın yetiştiği yerdir ve vazgeçilmezdir (Kane, 2015). Ailenin önemi onun devlet içinde somutlaşan evrenselleşen ilişkisinden gelir (Elshtain, 1993). Bir kadının değeri de erkek aracılığıyla kurduğu evrensel olan bu zayıf bağlantıda yatar (Elshtain, 1993). Aile kadının bütün bir varlığı, değeri hem başlangıcı hem de sonudur. Kadın burada üstlendiği sorumluluklarla hiçbir zaman aktif olarak dahil olamayacağı kamusal hayata sözde dahil olmuş ve fayda sağlamış olur.

Düşünürün göre kadının beş rolü vardır (Barber, 1988): (1) âşık olarak kadın, (2) eş olarak kadın, (3) anne ve ailenin koruyucusu olarak kadın, (4) kız kardeş olarak kadın ve (5) çocuk. Çocuklar sahip oldukları potansiyel açısından eşit ve özgürdürler. Kız ve oğlan çocuğun her biri aile içinde aynı eğitimi alsa da ilerde biri ailenin reisi olurken diğeri ona tabi olur (Kane, 2015). Kardeşler arasındaki ilişki erotizmden uzak olduğu için aralarında bir tabiiyet ilişkisi söz konusu olamaz (Kane, 2015). Erkek kardeşin kız kardeşine karşı sorumluluğu olmasa da kız kardeş hiç olmasa erkek kardeşine karşı onu son yolculuğuna uğurlama sorumluluğuna sahiptir (Kane, 2015). Hegel'e göre ancak güç bakımından birbirine benzeyen iki insan aşk yaşayabilir, bu durumda âşıklar olarak kadın ve erkek birbirine eşittir (Kane, 2015). Bekar bir kadının özgürce eş seçme hakkı vardır, boşandığında ise mülkiyet haklarını güvence altındadır ancak evlilik söz konusu olduğunda eşitlik ve özgürlük net bir şekilde erkek lehine bozulur (Barber, 1988).

Düşünür evlilikle birlikte kadınları eve hapsedip erkeği özgürleştirerek etik yaşamın diğer iki önemli kurumu olan sivil toplum ve devlete dahil ediyor. Erkek sivil topluma katılıp aileden ayrışma hakkına sahipken kadın, çocuk yetiştirip ailenin koruyuculuğunu üstlenerek etik kapasitesinin doruğuna ulaşır (Mills, 1986). Ailenin mülkiyeti ve çıkarlarını sivil toplumda temsil eden erkek buradaki varlığıyla tamamen aile dışında bir varlık geliştirir ve vatandaş olmayı öğrenir (Barber, 1988). Kadının kamusal hayattan dışlanması bir diğer nedeni de erkeğin aksine üremedeki rolünün onun öz bilinç ve özgürlük kapasitesini sınırlamasıdır (Kane, 2015). Yeterli öz bilinç ulaşma kapasitesine sahip olamayan birinin tam anlamıyla vatandaş olması düşünülemez. Onların devlet için yapabileceği en değerli eylem iyi bir erkek evlat yetiştirerek gerektiğinde onu savaşa göndermekten ibarettir (Elshtain, 1993).

1.3.1. Mill'de Kadın

Jeremy Bentham'ın "mümkün olduğu kadar çok kişiye mümkün olduğu kadar çok mutluluk verme" ilkesiyle tanımladığı faydacı görüşlerini benimseyen Mill kişilerin kendi hayat planlarını kendileri seçtikleri taktirde hem bireyin hem de toplumun ilerleme ve gelişmeye konu olacağını söyler (Abramson, 2014). Burada adı geçen mutluluk "kendi yetilerini geliştirmiş özgür ve ilerlemeci bir varlığın sahip olduğu" mutluluktur ve insanlığın gelişmesi için hayattır (Abramson, 2014). Kadınları diğer düşünürlerden daha farklı değerlendiren Mill, onu toplumsal politik yaşamda ikincil konumda tutan önyargılara ve inançlara karşı çıkar. Uygar bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde

onun iradesi dışında meşru bir şekilde iktidarın kullanabileceği tek amaç başkalarına zarar verilmesini önlemektir (Okin, 2013). Siyaset bireyin özellikleri ve hakları üzerine kuruluysa kadınlar da bundan dışlanmamalıdır.

Mill, kendisinden önceki düşünürlerin kadını geri planda tutmak için ortaya attığı “doğallık” ve “doğuştan gelen özellikler” savını temelsiz kabul eder ve özellikle Antik filozofların “alışlagelmiş her şeyi doğal kabul ettiğini” öne sürer (Okin, 2013). Düşünürüne göre bir tarafın hep daha değerli olduğu ilişkiler en yüksek potansiyeline ulaşamayacak bu da topluma zarar verecektir. Mutlu, kendi kaderini tayin eden eş hem kocasını hem de toplumu mutlu edecektir. Kadınlar da erkekler gibi eğitildiğinde entelektüel eşler olacak ve bu durum kocanın kişisel gelişimine de katkı sunacaktır (Okin, 2013). Mill’e göre politik kurumların temel amaçlarından biri de insanın potansiyelini mümkün olan en yüksek aşamaya çıkarmaktır (Okin, 2013). Hobbes’un doğa durumunda karnında taşıyan ve doğuran olduğu için annenin çocuk üzerinde esas otorite sahibi olduğu gerçeğini “ülkeleri kuranların babalar” olduğu gerekçesiyle erkeğe devretmesini haksızlık olarak görür (Okin, 2013). Köleliğin reddedilip sadece erkekler arasında eşitlik kurulmasını ikiyüzlülük olarak nitelendirir. Ona göre çoğu düşünür ilkelerini kadınlar söz konusu olduğunda bir kenara atmıştır. Kadınların evlilik ve kariyer arasında seçim yapma hakkını savunan Mill evliliği seçen her kadının bilinçli olarak belli yükümlülükler altına girmeyi kabul ettiğini söyler (Okin, 2013). Anneliği çocuğun eğitimi için hayati önemde gören düşünür bu yükümlülüğe giren kadınların yıllarını feda etmeye hazır olmaları gerektiğini belirtir (Okin, 2013).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASAL KATILIM VE KADIN

2.1. Katılım Kavramı ve Gelişimi

Devlet insanlık tarihine oranla yeni bir kurumdur. Sümer köyü olan Eridu, yaklaşık MÖ 3500 yıllarında bir kent devletine dönüşmüştür ki bu da devletin yaklaşık beş bin yıllık tarihi olduğunu gösterir (McNeill, 2015). Devlet yönetimine katılım sorunu ise çok daha yeni bir olgudur. Devlet, ortaya çıkışından uzun bir süre sonraya kadar din adamları ve soyluların tekelinde kalmıştır. Yönetim işlerini bizzat yürüten bu grupların yazı işlerinin yürütülmesi için ilk kez halk arasından yardımcı aldıkları bilinir (Eroğul, 1999). Bu durum yardımcılarının yönetime katıldığı anlamına gelmez.

Katılımın söz konusu olması için Yunan kent devletlerinin oluşumunu beklemek gerekecektir. Antik Yunan'ın en gelişmiş yönetimine sahip Atina'da, devlet yönetimi yönetim için her yıl Akhon'lar seçilmekteydi (Yalçınkaya, 2014). MÖ 594'te Solon'un temellerini attığı demokratik yönetime göre halk meclisleri Ekklesia ve mahkemeler Heliaia kurulmuştur (Yalçınkaya, 2014). Dörtüyzler ve Beşyüzler Meclisleriyle de vatandaşlar yönetime katılabilirdi. Burada vatandaş kavramına dikkat etmek gerekir ki toplumun önemli bir bölümü olan yabancılar, köleler ve kadınlar bu tanıma dahil değildir. Atina'da uygulanan bu doğrudan demokrasi modelinin önemli bir sorunu vardır ki nüfus arttıkça, ülkeler büyüdükçe uygulanması imkansızlaşır.

Feodal dönemde katılımın insanlar için ön planda olan bir sorun olmamıştır. Barbar istilalarının yarattığı ortam insanlar için güvenliği birincil sorun haline getirmiş beyler hem insanların güvenliğini sağlamış hem de güçleriyle baskılamıştır (Eroğul, 1999). Yeni Çağ'da köklü bir siyasal düzen değişikliğine giden İngiltere'de Bill of Rights ile kralın gücünü sınırlayan parlamento üstünlük kazanmıştır (Eroğul, 1999). 18. yüzyılda Amerikan ve Fransız devrimleri, İngiliz geleneğini sürdürerek büyük ülkelere uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi yarattı (Duverger, 1994). Vatandaşlar yönetime kişisel olarak katılamadıklarına için aralarından temsilciler seçerek meclislere gönderme yoluna gidildi. Artık yöneticiler bu temsili demokrasi modeliyle yönetilen vatandaşlar tarafından seçilecekti. Bu da seçim sistemlerinin, oy hakkının ve siyasi partilerin gelişmesine ve yaygınlaşmasına yol açtı.

Jellinek hakları (1) Negatif statü hakları, (2) Pozitif statü hakları (3) Aktif statü hakları olarak sınıflandırır (Güngören Bulgan, 2020). Birinci kategorideki haklar kişiye devlet karşısında dokunulmazlık sağlarken ikinci kategori devletten isteyebilme hakkını ifade eder. Aktif statü hakları ise kişinin devlet yönetimine katılımıyla ilgilidir.

Geniş anlamda siyasal hak, siyasal amaçla dernek, parti kurmak, bunlara üye olmak ve üyelikten ayrılmak, siyasal amaca yönelik basın, toplanma, seyahat hak ve hürriyetlerini kullanmayı ifade eder (Kapani, 2018). 1982 Anayasasına göre dar anlamda siyasal haklar şöyle sıralanır: (1) Vatandaşlık, (2) Seçme ve seçilme, (3) Siyasal partilerde çalışma, (4) Dilekçe hakları. Siyasal katılım için vatandaşlık hakkının özel bir önemi vardır çünkü bu hak katılım için bir ön koşul vazifesi görür. Bireyler için ancak vatandaşı olunan ülkede siyasal katılım mümkündür. Öte yandan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre herkes doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler yoluyla, ülkesinin kamu işleri yönetimine katılım hakkına sahiptir. Bu katılım hakkı ırk, renk, cinsiyet, dil, din, köken mülkiyete göre sınırlandırılmaz.

2.2. Siyasal Sistem ve Katılım

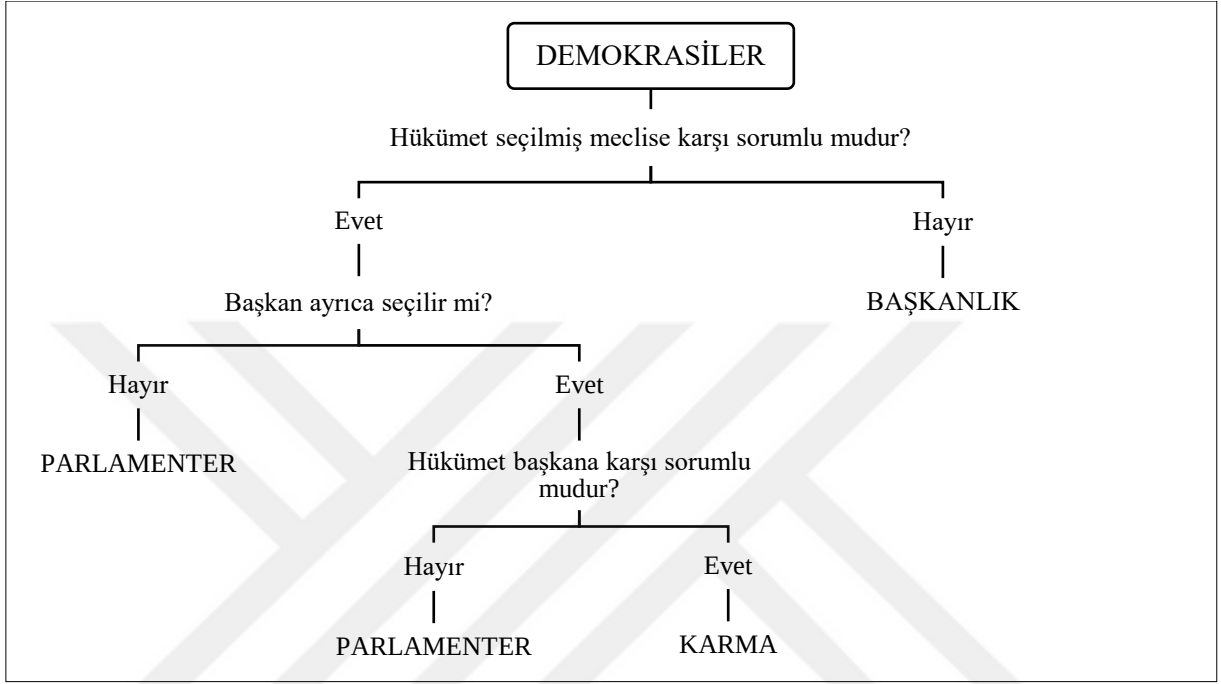
Karar alma sürecinde “siyasal yapılar arasında karşılıklı etkileşimle sağlanan bütüne siyasal sistem” denir (Kalaycıoğlu, 2018). Bu sistemler yönetimin oluşma şekli, yöneticilerin yönetme şekli, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkilerin niteliğine göre sınıflandırılır. Bu da halkın devlet yönetimine katılım düzeyi ve şeklini belirler.

Demokrasi "üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı halk tarafından" yönetimdir (Köker, 1992). IDEA demokrasi için dört ana, yirmi dört alt kriter sayar: (1) Katılım, (2) Temsil, (3) Hukukun üstünlüğü, (4) Haklar (Tufis ve Hudson, 2023). Katılım seçimle, özgür ve etkili sivil toplumla, sivil toplum kuruluşlarına katılımı gerçekleştirir (Tufis ve Hudson, 2023). Siyasi güce özgür ve eşit erişimi anlatan temsil, güvenilir seçimler, kapsayıcı oy hakkı, özgür siyasi partiler, seçilmiş hükümet, etkili parlamento ve demokratik yerel yönetimlerle mümkün olur (Tufis ve Hudson, 2023). Demokrasilerde kişiler sivil özgürlüklere, adalete erişime, refaha ve siyasi eşitliğe sahip olmalıdır (Tufis ve Hudson, 2023). Yargı bağımsızlığı, yolsuzluğun yokluğu, otoritenin uygulamalarının öngörülebilir olması ve insanların şiddetten uzak, kişisel bütünlük ve güvenlik içinde yaşayabilmesiyle hukukun üstünlüğü sağlanmış olur (Tufis ve Hudson, 2023).

Bu koşulların sağlanmadığı sistemler ise otoriter sistemlerdir. Toplumsal yapı ve kurumların hükümet tarafından sıkı denetim altında tutulduğu, özgürlüklerin olmadığı sistemler de totaliter olarak adlandırılır (Kalaycıoğlu, 2018). Totaliter sistemi otoriter sistemden ayıran şey daha yüksek bir gelişmişlik düzeyine ve denetim kapasitesine sahip olması, bir ideolojinin rehberliğinde siyasal sistemi dönüştürmeyi amaçlamasıdır (Kalaycıoğlu, 2018). Demokratik sistemlerde yönetim biçimi

hükümet, meclis ve varsa seçilmiş başkanlar arasındaki ilişkiye bağlıdır (Cheibub, 2007). Asıl mesele, anayasal görev süresi içerisinde hükümetin meclis tarafından görevden alınıp alınamayacağıdır (Cheibub, 2007).

Şekil 1: Demokratik Yönetim Sınıflandırması

Kaynak: (Cheibub, 2007)

Parlamentar sistemlerde yürütme organı yasama organından kaynaklanır ve ona karşı sorumlu olur (Epstein, 1968). Hükümet kurulurken ya da görev sürecinde meclisten güven oyu alamazsa yeni bir hükümet kurulur ya da yeni dağılımının hükümet kurmayı mümkün kılacağı umuduyla seçime gidilir (Cheibub, 2007). Üniter ve merkezi bir devlet yapısına sahip olan Britanya'da yürütme gücü kabinede yoğunlaşır ve Avam Kamarası'nın güven oyuna bağlıdır (Lijphart, 2012). Kabine, Avam Kamarası'nda sandalyelerin salt çoğunluğuna sahip partinin üyelerinden oluşur (Lijphart, 2012). Britanya'daki iki büyük parti yaklaşık olarak eşit güce sahip olduğu için seçimleri kazanan parti genellikle dar bir çoğunluğu temsil eder ve azınlık görece büyük olur (Lijphart, 2012). Bu sistem oldukça orantısız sonuçlar üretme eğilimindedir.

Hükümetlerin meclis tarafından görevden alınmadığı sistem ise başkanlık sistemidir. Başkanlık sisteminde, önemli anayasal yetkilere sahip olan yürütme organı sabit bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilir (Linz, 1990). Başkanlık sisteminde iki organın kökenleri seçim açısından farklıdır. Başkan sabit bir dönem için meclisten ayrı olarak seçilir ve yasa yapma süreci üzerinde önemli yetkilere sahiptir (Carey, 2008). Bu sistemde meclisin yürütmeyi yani başkanı güven oyu gibi süreçlerle görevden alması söz konusu değildir (Carey, 2008). Uygulamada, ABD

uygulamasında görüldüğü üzere bu sistem az çok yasama organının iş birliğine bağımlıdır bu nedenle yürütme ve yasama gücü arasındaki denge önemli ölçüde değişebilir (Linz, 1990).

2.2.1. Katılımın Alanları

Devlet kurumlardan, kurumlarsa onları canlı tutan insanlardan oluşur (Eroğul, 1999). Bu oluşumda çeşitli amaçlar için kararlar alınır, alınan kararlar hayata geçirilmek için çeşitli eylem ve işlemlere başvurulur. Devlete yönetimine katılım; kurumların oluşumu, görevlilerin belirlenmesi ve kararların alınıp uygulanması aşamalarında söz konusu olur (Eroğul, 1999). Devlet otoritesinin yerinden mi merkezîyetçi mi olduğu, güçler ayrılığına mı birliğine mi dayalı olduğu, sivil mi askeri yönetimden mi oluştuğu, çoğulculuğu mu tekilciliği mi benimsediği katılımın düzeyini belirleyen ilkelere (Eroğul, 1999).

Darbe, savaş, seferberlik gibi askeri yönetimler siyasal katılıma olanak vermez. Sivil bir yönetimin de yasama, yürütme ve yargı alanları katılımın konusunu oluşturur. Sivil yönetimlerin elindeki en büyük güçlerden biri yasama faaliyetidir. Anayasaların halkoyuna sunulması, yasama organının üyelerinin seçilmesi, siyasal katılım için önemli bir aşamadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde yasama işlevini TBMM görür. Anayasaya göre TBMM'ye milletvekili seçmek için on sekiz yaşında bir Türk vatandaşı olmak yeterlidir. Milletvekili seçilebilmek içinse on sekiz yaşını doldurmuş olmak, en az ilkokul mezunu olmak, yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmak, kısıtlı ve kamu görevinden yasaklı olmamak gibi şartlar aranır.

Yargı alanında doğrudan katılım mümkün olmasa da halkoylamaları ve yasa yapıcıların seçilmesi dolaylı bir katılım sağlarken itiraz yolunu kullanarak Anayasa Mahkemesine, Danıştay'a başvurmak da bir katılım aracı sayılabilir (Eroğul, 1999). Gerek merkez gerekse yer veya hizmet yönünden yerel yönetim birimlerinde memur olma hakkını kullanmak ülkenin sorunlarına dair yürütülecek politikaların bizzat planlayıcısı ve yürütücüsü olarak katılıma örnektir. Yer yönünden yerel yönetimler daha küçük birimlerde daha doğrudan katılım imkânı sağlasa da yöneticilerin yetkilerini halka hizmet için değil kişisel çıkarları için kullanabiliyor olması yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin her zaman demokratik bir sonuç doğurmayacağını gösterir (Eroğul, 1999). Devlet siyasal sistem içinde ne kadar geçirgen olursa katılım olanakları o kadar artmaktadır.

Sivil bir yönetimin elindeki en önemli güç yürütmedir (Eroğul, 1999). Yürütmeyi belirleyen araçlar devlet üzerinde en çok etkisi olan unsurlardır. 2007 yılında Türkiye'de yapılan Anayasa değişikliğinde cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüş ve 2014 yılında bu değişiklikle halk ilk kez cumhurbaşkanı seçmiştir. Gözler (2021), 2014-2018 dönemi hükümet sistemini teorik olarak yarı başkanlık sistemi gibi görünse de tüm yetkilerin Cumhurbaşkanı'nda toplandığı "fiili bir başkanlık sistemi" olarak görür. 2017 yılında halk oylaması ile kabul edilen anayasa değişikliği uyarınca hükümet sistemi "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" şeklinde

adlandırılmış, bu yeni sistemde başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılmış cumhurbaşkanı yürütme yetkisinin tek sahibi olmuştur. Yönetimin tek elde toplanması sebebiyle başkanlık sistemi olarak kabul edilebilecek sistem içerdiği düzenlemelerle başkanlık sisteminden farklılaşarak literatürde ve uygulamada rastlanmayan bir düzenleme olmuştur (Gözler, 2018).

Yapılan değişiklik öncesindeki parlamenter sistemde yürütme meclisten kaynaklanıp ona bağlı olarak iş görmekteyken ikili yürütmede devletin ve yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı sorumsuz kanadı temsil ederken, karşı imza kuralıyla başbakan ve bakanlardan oluşan hükümet sorumlu kanadı temsil etmekteydi. Değişiklik öncesi hükümeti denetleme yetkisini elinde bulunduran meclis değişikliğin getirdiği düzenlemeyle bu yetkiyi kaybetmiş yürütme tekil bir hal almıştır (Gözler, 2016).

Sonuç olarak ileride üçüncü bölümde incelenecek seçimlerde halk 2002, 2007, 2011 ve 2015 genel seçimlerinde yasamayı belirlemek için doğrudan katılım sağlarken 2018 yılında hem yasama hem de yürütme için doğrudan katılım sağlamıştır.

2.2.2. Katılımın Araçları

Siyasal toplumun üyesi bireyler farklı düzeylerde siyasal katılım gösterirler. Çünkü her bir birey siyasal toplumlaşma sürecini farklı geçirir, farklı sosyal ekonomik yapılar da yaşar ve farklı koşullardan etkilenir. Katılımı “vatandaşların devlet yönetimini etkilemek veya desteklemek için yaptıkları eylemler” olarak tanımlayan Milbrath (1966), katılım düzeylerini siyasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin zorluk derecesine göre sınıflandırır. Milbrant’a göre kolaydan zora üç tür siyasal katılım düzeyi söz konusudur: (1) Yapılması en zor eylemler (gladiatorial activities), (2) Geçiş eylemleri (transitional activities), (3) Yapılması en kolay eylemler, seyirci faaliyetleri. (Milbrath, 1966) Tablo 2’de sıralanan bu faaliyetlerin seçimden seçime, zamandan zamana, ülkeden ülkeye değişebileceği belirtilir.

Tablo 1: Milbranth’ın Siyasal Katılım Hiyerarşisi

Gladyatör Faaliyetleri	- Kamu ve parti görevlerinde bulunmak. - Aday olmak. - Siyasi fon talep etmek. - Bir parti grubuna veya strateji toplantısına katılım. - Bir siyasi partiye aktif üye olmak. - Siyasi bir kampanyaya zaman ayırmak.
Geçiş Faaliyetleri	- Siyasi bir toplantıya veya mitinge katılım. - Bir partiye veya adaya parasal katkıda bulunmak. - Bir kamu görevlisi veya siyasi liderle temasa geçmek.
Seyirci	Arabaya bir çıkartma yapıştırmak.

Faaliyetleri	• Başkasını belirli bir şekilde oy vermeye ikna etmeye çalışmak. • Siyasi bir tartışma başlatmak. • Oy vermek. • Kendini politik uyarılara maruz bırakmak.

Kaynak: Milbrath, 1966

Verba ve Nie (1972) altı tür katılım düzeyi belirlemiştir: (1) Hiç katılmayanlar, (2) Sadece oy kullananlar, (3) Kişisel sınırlı katılanlar, (4) Topluluk düzeyinde katılanlar, (5) Siyasi parti katılımcıları, (6) Aktif katılanlar. Kişisel sınırlı katılımcılar kişisel çıkarları özelinde aksiyon alan katılımcıları ifade ederken aktif katılımcılar birçok şekilde ve alanda katılım gösterenleri ifade eder.

Baykal (1970) siyasal katılım düzeylerini belirlemede ana kriterin “seçimlere katılıp katılmama, yurttaşın belirli bir siyasal programla ilgili oy verip vermemesi” olduğunu söyler. Bu kriterin detaylı bir katılım analizi yapmaya izin vermediğini belirten Baykal siyasal faaliyetlerin yoğunluklarına göre üçlü bir sınıflandırma yapar (Baykal, 1970): (1) Siyasal olayları izleme, (2) Siyasal olaylar hakkında tavır takınma, (3) Siyasal olayların içine karışma.

2.2.2.1. Oy Verme

İktidarın halka dayanması gerektiği fikrinin yaygınlaşmasıyla geniş halk kitleleri siyaset alanında ön plana çıkmaya başlamış bu da siyaset biliminde dikkatleri siyasal katılım sorunu üzerinde toplamıştır (Kapani, 2018). Katılım “basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını” kapsar (Kapani, 2018). Demokrasi seçimlere, katılım ise oy vermeye indirgenemeyecek kadar kapsamlı kavramlar olsa da yönetime katılımımda geniş halk kitlelerinin elindeki en önemli silah oy hakkıdır (Eroğul, 1999).

Demokrasilerde vatandaşlar oylarını siyasal partilerin belirlediği çerçeveler içinde kullanır (Eroğul, 1999). Siyasal partiler adayların belirlenmesinden hükümetlerin kurulmasına ve yasama organına şeklini vermeye kadar en etkin görevi üstlenirler (Eroğul, 1999). 1982 Anayasası’nın 67. maddesine göre “vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.” Yine aynı maddeye göre seçimler ve halkoylaması “serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.”

Günümüzde seçim yaygın bir uygulama olsa da yaklaşık iki yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Seçim tek partili sistemlerde düzene meşruiyet kazandırmak, vatandaşın siyasal toplumsallaşmasına aracılık etmek ve partinin kendisini gözden geçirmesini sağlama işlevi görür. Çok partili sistemlerde seçimler buna ek olarak yöneticileri siyaseten yargılama, partiler aracılığıyla kimin yönetime geleceğini belirleme ve uygulanacak politikaların ana eksenini belirleme özelliğine sahiptir. Eroğul

(1999) seçim kurumunun demokratik sayılabilmesi için dört kriter sayar: (1) Genel ve eşit oy, (2) Dürüst seçim, (3) Etkili seçim (4) Serbest seçim. Genel ve eşit oy herkesin aynı ağırlıkta tek bir oy hakkının olmasını ifade eder. Oy hakkı başlangıcından uzun bir süre boyunca cinsiyet, mülkiyet, ırk kısıtlamalarına tabiydi ve ancak mülk sahibi olan ve devlete vergi veren erkekler ailesi adına oy kullanabilirdi. Kadınların oy hakkını elde etmesi ileride detaylı bir şekilde inceleneceği üzere daha uzun zaman ve uğraş gerektirmiştir.

1876 Anayasası döneminde 1877’de yapılan ilk seçimlerde oy kullanabilmek için 50 kuruş vergi vermek şartı mevcuttur (Özden vd., 2023). 1923 yılı değişikliğine kadar II. Meşrutiyet dönemimdeki seçimlerde de vergi verme ilkesi bulunmaktaydı. Oy hakkı günümüzde de belli kısıtlamalara tabidir. T.C. Anayasası 67. maddesine göre 18 yaşını doldurmamayan, Türk vatandaşı olmayan, silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanma hakkına sahip değildir. 1923 yılında 18 olarak belirlenen yaş sınırlaması 1934 Anayasa değişikliği ile 22’ye çıkartılmış ve 1995 yılına kadar bu şekilde uygulanmıştır. Başlangıçta tutuklulara oy hakkı tanımayan 1982 Anayasası 1995 yılı değişikliğiyle kaldırılmıştır.

Seçimin dürüstlüğü ilkesi gizli oy ve açık sayım ve döküm ilkesini ifade eder. 19. yüzyıl ortasında uygulanmaya başlayan gizli oy ilkesi Türkiye’de 1950 yılında kanunlaşmıştır (Özden vd., 2023). Yine bu yılda yapılan 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanununu değişikliğiyle seçim işleri yargıç denetimine girmiştir (Özden vd., 2023). Seçimin etkenliğini belirleyen şeyler seçimin tek basamaklı mı yoksa çok basamaklı mı olduğu, seçim sistemi, seçim döneminin uzunluğu ve seçim çevrelerinin eşitliğidir. Türkiye’de 1939 yılına kadar yapılmış 12 seçim tek dereceliyken bir tek 1943 seçimi yine iki basamaklı yapılmıştır. Önce birinci seçmenler ikincileri seçmiş sonra ikinci seçmenler milletvekillerini seçmiştir. Seçim sistemi olarak 1960 yılına kadar çoğunluk sistemi, sonrasında ise nispi temsil sistemi uygulanmıştır (Özden vd., 2023). Türkiye’de seçimler 1982 Anayasasına kadar dört yılda bir yapılmış daha sonra beş yıla çıkarılmıştır. 1983 yılına kadar seçim çevresinin il olduğu görülür. Bu yıl çıkarılan 2839 sayılı yasa ile seçim çevrelerinin çıkarabileceği milletvekili sayısı 7 ile sınırlandırılmış ve bu sayıyı aşacak kadar temsilci çıkarabilecek iller birden çok seçim çevresine bölünmeye başlanmış 1987’de bu sınır 6’ya düşürülmüştür (Özden vd., 2023). Seçimin serbest olmasının ilk koşulu seçmenin birden fazla seçeneği olmasıdır. Bu nedenle tek parti ve adayla yapılan seçimlerin demokratikliğinden söz edilemez. Türkiye’de siyasal çoğulculuk ilk kez 1965 yılında sağlanmıştır.

2.3.Kadınların Oy Hakkı Kazanması

Feminist düşünce varlığını 17. yüzyıl sonunda hissettirmeye başlasa da izini 15. yüzyıla kadar sürmek mümkündür. Bu dönemler kadın hakları hareketi olmaktan ziyade onun düşünsel temellerinin atıldığı dönemlerdir. Marguerite de Navarre, Mary Davys gibi isimler yazdıkları roman ve oyunlarda

kadınların sorunlarını dile getirmiş, bu kavramı kullanmasalar da feminist bakış açısının ilk edebi örneklerini vermişlerdir (Donovan, 1999). Yazılı eserleri günümüze ulaşmış, bilinen ilk feminist düşünür Christine de Pisan (1364-1430) şiirleri yanında kaleme aldığı felsefi yazılarıyla *querelle des femmes* olarak anılacak dört yüz yıllık bir tartışmanın ateşleyicilerinden olmuştur (Kelly, 1982).

Günümüzde *kavga* anlamına evrilmiş olan Fransızca *querelle* sözcüğü, 14. yüzyıl Fransızcasında *mesele*, *endişe*, *anlaşmazlık*, *tartışma* anlamında kullanılır (Querelle, (t.y.), <https://www.etymonline.com/search?q=querelle>). *Querelle* dönemi Rönesans'ın erken dönemlerinde başlayan insan nedir, ne değildir konulu tartışmalar ekseninde kadınların ve erkeklerin ne olduğu ve olması gerektiği hakkında tartışmalarının yapıldığı ve bütün Avrupa'ya yayıldığı bir dönemdir (Bock, 2002). Bu dönem kadınların daha çok kendileri hakkında yazılan aşağılayıcı argümanlara cevap verdiği, bugün toplumsal cinsiyet olarak kavramsallaştırılan sosyal durumun farkındalığının oluşmuş olduğu ve kadınların maruz bırakıldığı kötü muamelelere karşı çıkıldığı bir ortamdır (Kelly, 1982).

Erkekler özellikle cennetten düşüşün sorumlusunun Havva olduğu inancından güç alarak kadınların özünde kötü varlıklar olduğunu, erkek ve dünya için tehdit oluşturduğunu, dahası ne insan ne de hayvan, arada kalmış bir varlık olduğunu yazıyor; kadınlar da bu argümanlara cevap veriyor, erkekler gibi insan olduklarını kabul ettirmeye çalışıyorlardı (Bock, 2002). Cevap verilen argümanların değişmemesi ve toplumsal bir hareketle beslenememesi sebebiyle *querelle* dönemi düşünsel anlamda kendini tekrar etmiş, geliştirememiştir.

2.3.1. Doğal Haklar Doktrini ve Fransız İhtilali

İnsan hakları kavramı ve kadınların yasalarda tanımlanmış mevcut hakları bugünden bakınca sıradan ve yokluğu düşünülemez dursa da kazanılması çetin mücadelelere dayanır. Haklara ilişkin tartışmaların çoğu 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve Büyük Britanya'da, Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'daki kolonileri arasında, Fransa'da toplumsal olaylar ve devrimlerle kendini göstermiştir.

John Locke 1690'da ortaya attığı toplumsal sözleşme teorisiyle “doğal ve evrensel haklar arasında bağ kurarak egemenliğin insan doğasından kaynaklanan örtülü bir toplumsal sözleşmeye dayandığını” savunur (Hunt, 1996). İnsan haklarının etkili formülasyonlarından biri olan teoride Locke, tüm insanların yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkına sahip olduğunu, bu hakları korumayan yönetimlerin devrilmeleri gerektiğini savunur (Hunt, 1996). Locke, insanlar diyerek sadece mülk sahibi erkekleri kasteder. Mülksüz erkekler, köleler ve kadınlar bu hakların konusu değildir. Jean Jacques Rousseau 1762'de yazdığı *On the Social Contract*'ta yönetimin gelenek, görenek, alışkanlık veya tarihe değil, yalnızca rasyonel ilkelere dayanabileceğini savunur (Hunt, 1996). Ona göre bu ilkeler mülk sahibi olsun ya da olmasın bütün erkekler için geçerlidir.

Devrim döneminin etkili isimlerinden Marquis de Condorcet, 1790'da yayımladığı *Sur l'admission des femmes au droit de cite* (Kadınların Vatandaşlık Haklarına Kabulü Üzerine) adlı makalesine göre kadınları doğal haklardan dışlamak zorbalıktır çünkü kadınlar da erkekler gibi ahlaki fikirler edinme ve bu fikirlerle ilgili akıl yürütme yeteneğine sahip duyarlı varlıklardı (Hunt, 1996). Düşünür kadınların akılları tarafından yönetilmediğini ve sadece entelektüel, maddi olarak özerkliğe sahip kişilerin siyasi haklara sahip olması fikirlerini eleştirmiştir.

Aydınlanma çağının meyvelerini vermesiyle gelişen Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (1776) ve Fransa'nın İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789) insan hakları açısından devrimci nitelikte adımlardır ve kadınları da erkeklerle eşit haklara sahip olma konusunda umutlandırmıştır. Amerikalı Judith Sargent Murrey, 1790 yılında, *On the Equality of the Sexes* (Cinsiyet Eşitliği Üzerine) eserini yayımlar. Fransız Devriminin erken dönemlerinde 1791'de Olympe de Geoges, *Les Droits de la femme* (Kadın Hakları) bildirisini yayımlamış ve iki yıl sonra giyotinle idam edilmiştir. Dört ay kadar sonra 1792'de Mary Wollstonecraft, feminist teori tarihinin ilk önemli çalışması olarak kabul edilen *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) adlı eserini yayımladı. Fransız bakan Talleyrand'a ithaf ettiği eseriyle Wollstonecraft, kadınları yeni anayasanın dışında tutan Fransa'nın ancak bir tiranlık olarak devam edeceğini söyler (Wollstonecraft, 2007).

De Gouges, *Declaration of the Rights of Man and Citizen*'dan iki yıl sonra ve kralın kadınları tamamen dışlayan anayasayı onaylamasından birkaç gün önce *Declaration of the Rights of Woman and Female Citizen*'ı yayımlar. Ön sözünde erkeklerle "cinsime baskı yapma yetkisini size ne verdi?" sorusunu yönelten de Gouges, cinsiyetin bir kenara bırakılmasını ve kadınların devrim sırasında sergiledikleri kahramanlıklara odaklanılmasını söyleyerek adalet istedi (Hunt, 1996). Düşünür bildirisinde orijinal bildirinin on yedi maddesine kadınları da eklemiyor ve egemenliğin kadın ve erkek birliğine ait olduğunu yazıyordu (Hunt, 1996). Cinsiyetler arasındaki farklılıkları kabul eden düşünür bunların temel insan hakları sahipliği konusunda bir ölçüt olamayacağını savunur. Çünkü farklı olsalar da kadınlar da insandı ve bu erkeklerin sahip olduğu temel, siyasi, sosyal haklara sahip olması için yeterli bir ölçüttür.

1779'da Judith Sargent Murray, "Cinsiyetlerin Eşitliği Üzerine" başlıklı bir makalesinde "doğa düzeninin erkeklerle kadınlar arasında tam eşitliği emrettiğini" yazar (Donovan, 2021). Temel haklar doktrinini kadınlara uyarlayan ilk belge olan ve Bağımsızlık Bildirgesi üzerine oturtularak yazılan Declaration of Sentiments'te (Duygular Bildirgesi) Elisabeth Cady Stanton, kadınların oy hakkından, çalışma hayatının dışına itilmelerinden ve kocanın vesayetinde bulunması sebebiyle uğradığı adaletsizliklerden bahseder (Donovan, 2021). Yazdığı diğer eserlerin ve konuşmalarının teması kız çocuklarının eğitimi, kadınların bireysellikleri ve kamusal alana dahil olma haklarıdır (Donovan, 2021).

Sarah Grimke, 1838’de köleliğin kaldırılması hakkında vereceği konferans turu boyunca yazdığı *Letters on Equality* (Eşitlik Üzerine Mektuplar) eserindeki birinci ve ikinci mektupta kadınlar üzerindeki baskıyı meşrulaştırmak için kullanılan Kutsal Kitap bölümlerini analiz etmiş, bunların kitabı tahrif eden hatalı yorumlar olduğunu iddia etmiştir (Donovan, 2021). Yedinci mektupta kadınları “kendilerinden daha dezavantajlı olan siyah kölelere yardım etmek için evden çıkmaya” davet eden Grimke, on birinci mektupta kadınların giyimini ciddiyetsiz bularak eleştirir (Donovan, 2021).

Wollstonecraft (2007) bildirisinde en çok kadınlara seslenip onların akılları pahasına duygularını geliştirmelerini eleştirmektedir. Ona göre duygularının kölesi olan yükselmek için evliliği kullanan kadın *yasaya uygun fahişelikten* başka bir şey yapmaz, sonunda “erkek ne zaman eğlenmek isterse onun için şakıyan bir kuş” haline gelir (2007). Erkeğin kadın ile aklı arasında bir engel olduğunu ve ona ulaşmak için eğitimle eleştirel güçlerini geliştirmeleri gerektiğini söyleyen düşünür kadınların oy hakkı kazanmasıyla ilgilenmemiştir (2007). Sonuç olarak Aydınlanmacı feministler doğal haklar doktrinine bağlı kalarak dört temel düşünceyi paylaşmaktadır: (1) Akla inanç, (2) Kadın ve erkeğin ontolojik eşitliği, (3) Eğitimin toplumsal dönüşüm için önemi ve (4) Bireyin özerkliği ve bağımsızlığı (Donovan, 2021).

Devrim öncesi Fransa’da kadınlar farklı görüşlerden insanların bir araya geldiği “salon”lara ev sahipliği yapar, yürütülen sosyal siyasal tartışmalara katılırdı (Goodman, 1989). 18. yüzyıl sonlarına doğru bu salonlar içine doğulan sosyal grubun değil aklın belirleyici olması yönünde tartışmaların yürütüldüğü yeni bir tür kamusal alan halini aldı (Goodman, 1989). Rousseau gibi düşünürler kadınların katılımını eleştirse de salonlar kadınlar için cinsiyetlerinden dolayı mahrum bırakıldıkları eğitim fırsatı haline geldi (Spongberg, 2002). Devrimci, cumhuriyetçi ya da Jakoben hareketlere katılan kadınlar 1791’den 1793’e kadar kulüplerde kendilerini açıkça *citoyennes* yani vatandaş olarak tanımlar (Bock, 2002). Dönemin kadınları aynı amaç uğruna mücadele ettikleri erkekler tarafından “erkeklerin devrim yapmasına izin vermek için evde oturmaları gerektiği” eleştirisiyle karşı karşıya kalırlar (Bock, 2002).

XVI. Louis, yüzyıldan fazla zamandır toplanmayan meclisi toplamaya karar verdiğinde şikayetlerini dinlemek üzere din adamları, soylular ve sıradan alt zümre insanlarını saraya davet etmiştir (Hunt, 1996). Bu sınıflar içinde birkaç kadın bulunsa da kadınlar bu toplantıdan genel anlamda dışlanmışlardır. Dışlanan kadınlar çözümü şikayetlerini mektuplaştıırıp saraya postalamakta bulmuştur (Foley, 2004). Üçüncü zümrenin kadınları krala “çocuklarının yoksulluk ve hastalığa doğmasından, eğitim ve iş imkanlarının yokluğu nedeniyle kızların fuhuş tuzağına düşmesinden” şikâyet edip reform talep eden mektuplar yazdı (Bock, 2002). Dahası 5 Ekim 1789’da alt zümreden binlerce kadın Versay’a yürüyüp yiyecek tedariki, vergi ve siyasal haklar konusunda sarayı protesto etmiştir (Bock, 2002).

Vatandaşlığın aktif ve pasif olarak iki farklı şekilde tanımlandığı 1791 anayasası kadınların tamamını ve birçok erkeği dışlamış 1793'e gelindiğinde erkeklerin evrensel oy hakkı kabul edilmiştir (Foley, 2004). İdamlar sonrası yönetimi ele geçiren Napoleon'un düzenlediği Medeni Kanun kadınları güçsüzleştirmeye devam eden niteliktedir; bekar ve kendini geçindiren bir kadın en az dezavantajlısı da olsa hukuki bir işlevi yoktur (Foley, 2004). Dul bir kadın çocuklarıyla ancak ölen kocası vasiyetinde aksine bir şey yazmamışsa görüşebilir, birlikte yaşayabilirdi (Foley, 2004). En dezavantajlısı evli kadınlardır. Kadınlar evlilikle birlikte evlenmeden önce sahip olduğu mal ve mülklerini kendi rızasıyla kullanamaz ne davalı ne de davacı olabilir, bütün özgürlüklerini kaybeder (Bock, 2002). Her bireyin doğuştan gelen doğal hakları olduğu düşüncesi kadınlar için erkeklerle aynı sonucu doğurmamıştır. "Cinsiyetler arasında eşitliğin hâkim olduğu bir toplum yaratma" fikri çoğu siyaset teorisyeni gibi doğal haklar doktrinini savunanlar tarafından da dikkate alınmamış, "toplumsal ve siyasal düzen doğal varsayımları cinsiyet eşitsizliği üzerinde yükseltilmeye devam edilmiştir (Offen, 1998).

Kadınlar 1789, 1830, 1848 ihtilallerinin her birinde aktif olarak yer alsalar da ne sosyal ne de siyasi haklar elde edebilmiştir. 19. yüzyılın başlarında geçerli olan mülkiyete dayalı oy hakkı sistemi, bu hakkı yalnızca seçilmiş erkeklerle vermiştir (Foley, 2004). Ailenin her bireyi hesaba katılarak aile reisi olan erkek tarafından ödenen vergi ile oy hakkı da erkekte toplanmıştır (Foley, 2004). 1848'de oy hakkının tüm erkekleri kapsayacak şekilde genişletilmesi siyasi haklarda yalnızca cinsiyete dayalı bir ayırım yaratarak Fransız toplumunda kadın hakları sorununu daha da öne çıkardı.

Eski rejime dönüşü savunan teorisyenler Fransa'da istikrarlı bir toplumun kurulmasını erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolüne bağlıyor, devrimin nedeni olarak kadınların kontrolden çıkmasını gösteriyordu (Foley, 2004). 1820'lerde baş gösteren ekonomik buhran ve işsizlik, işçi protestolarıyla hanedanı yerinden ederek 1830'da Fransa tarihinde yeni bir dönem açtı (Barry, 1996). 1833 tarihli eğitim yasası eğitimi yalnızca erkek çocuklar için mümkün kılmış kadınlar için vatandaşlık rolü öngörmemiştir (Barry, 1996). Oysa kadınlar, cumhuriyetçi grupların habercisi ve gazetecisi olarak hareket ediyor, evlerinde silah ve propaganda hazırlıyor, siyasi kaçakları barındırıyor, yasaklı toplantılara ev sahipliği yapıyor ve silahlı ayaklanmalara katılıyordu (Foley, 2004). Kadınlar bu dönemde dilekçe haklarının kullanma başlayıp boşanma hakkı, annelerin çocukları konusunda babalarla aynı haklara sahip olması ve kız çocukları için eğitim hakkı talep ettiler (Landes, 1988).

Monarşi 1848'de yıkıldığında kadın devrimciler de erkekler gibi öldürüldü, askeri mahkemelerde yargılandı, hapsedildi ve sürgüne gönderildiler. Ancak sonucunda sadece erkekler bir bütün olarak oy hakkı kazandı (Barry, 1996). 1868'de sansürün ve toplanma yasalarının gevşetilmesi halka açık toplantıları mümkün kıldı. Sürgüne gönderilenlerin 1860'ta Fransa'ya dönmelerine izin verilmesiyle yeni nesil bir feminist aktivizm ortaya çıktı (Barry, 1996). Kurulan gazete ve derneklerle hem Cumhuriyetçilik fikri canlı tutuluyor hem de siyasette kadın sorunu üzerinde duruluyordu.

1870'te kurulan III. Cumhuriyet'in yeni monarşist hükümeti karşısında kurulan Paris Komünü varlığını sürdürdüğü iki ay boyunca kadınlar için de bir dizi radikal sosyal önlemi uygulamaya koysa da hükümet tarafından sert bir şekilde yıkıldı (Hause ve Kenney, 1981). Amaçları, kendilerini çocuklarının refahına ve eğitime adayacak, Cumhuriyete ve Cumhuriyetçi kocalarına bağlı anneler yaratmak olan Cumhuriyetçiler 1880'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar kadınlara yönelik bir dizi reform yaptı (Hause ve Kenney, 1981): Boşanmanın yeniden uygulamaya konması (1884), evli kadınların kendi kazançlarını kontrol etmelerine izin veren yasalar (1907), kadınların çocukları üzerindeki haklarını artıran yasalar (1906–1908) ve babalık davalarının yasallaştırılması (1912).

1909 yılında kurulan Fransız Kadınların Oy Hakkı Birliği (UFSF), İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden alıntı yaparak Cumhuriyetçiliğin eşitlikçi temellerini iddialarının temeli haline getirdi (Hause ve Kenney, 1981). 1910'da kadınlar için yapılan sahte seçimde yarım milyondan fazla kadın oy kullanmıştır (Evans, 2013). Dünya Savaşı yılları zengin ya da fakir, kentli ya da kırsal, kadınların yeni rol ve sorumluluklar üstlendiği bir dönem oldu. Evin erkekleri savaştayken kadınlar, ailelerinin ekonomik sorumluluğunu eskisinden daha büyük ölçüde üstlenmek durumunda kaldı. Savaş sonrası kadınların bir bölümü erkek işlerinden uzaklaştırılsa da yeni rol ve sorumluluklarla oluşmuş bu yeni düzen artık geri dönülemez bir hal almıştı (Hause ve Kenney, 1981).

Feministler savaş boyunca taleplerine ara verse de savaş sonrası dönemde sosyal hayatta artan mecburi varlıkları hak talep etmede ellerini güçlendirmiştir. Temsilciler Meclisi 1919'da kadınların oy hakkı lehine 344'e 97 oy kullandı ancak Senato teklifle ilgili tartışmayı 1922'ye kadar ertelemiş bu dönemde kadınların oy hakkına en büyük destek Fransız Komünist Partisi'nden (PCF) gelmiştir (Sowerwine, 2018). 1929'da kendini gösteren ekonomik kriz Fransa'da 1931'de ciddi iflaslar ve işsizlikle sonuçlanmıştır. Bu dönemde muhafazakâr kadın örgütleri, kadınları işgücünün dışında tutup aile reisi olarak erkeklerin istihdamının ailelerin ayakta kalması için önemini vurgular (Sowerwine, 2018). 1936 zafer kazanan Halk Cephesi'nin (PF) feminist lider ve radikal Cécile Brunschvicg, Irène Joliot-Curie, Suzanne Lacore'u bakan olarak atamasıyla Fransız kadınlar seçme seçilme hakkı elde etmeden önce kabinede yer almış oldu (Duchen, 1994).

1939'da başlayan yeni savaşla savaş esirlerinin eşleri ailelerini geçindirme rolünü bir kez daha tek başına üstlenmiştir (Sowerwine, 2018). 1940'ların lideri Vichy için "kadınları yeniden şekillendirmenin" yanı sıra "erkekliği" yeniden tesis etmek oldukça önemlidir (Sowerwine, 2018). Bu dönemde doğum yapan kadınlar için yardımlar öngörölmüş kadınlar annelik rolüne teşvik edilmiştir (Sowerwine, 2018). Fransa 1944'te özgürlüğe kavuşturulduktan sonra Vichy rejiminin yerine IV. Cumhuriyet (1946-1958) geçmiş, savaş sonrasında Fransız kadınlar nihayet vatandaşlık haklarını elde etmeye başlamıştır (Sowerwine, 2018).

Kadınlara oy hakkı, Ulusal Meclis'teki tartışmalar ve oylama yoluyla değil, Fransız Cumhuriyeti'nin geçici hükümetinin II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru çıkardığı bir kararname ile

verilmiştir (Duchen, 1994). 21 Nisan 1944 tarihli Kararnamenin ilk maddesinde, Fransa için yeni bir Anayasa taslağı hazırlamak üzere oluşturulan Meclisin “tüm yetişkin Fransız kadın ve erkekleri tarafından seçileceği” belirtilmekteydi (Duchen, 1994). Bunu daha da açık hale getirmek için yönetmelik, kadınların erkeklerle aynı şartlarda oy kullanma ve siyasi görevlerde aday olma hakkını öngördü.

Fransa’da kadınlar ilk kez Nisan 1945’teki belediye seçimlerinde oy kullanmıştır. 1945’te parlamentoya seçilen kadınların on dokuzunun kadın hakları direniş geçmişi vardır (Duchen, 1994), Önemli sayıda kadın, solun, özellikle her iki ulusal seçimde de yüzde 25’ten fazla oy alan Komünist Parti’nin gücünü yansıtmaktadır (Duchen, 1994).

2.3.2. İç Savaş Sonrası Amerika’da Kadın Hakları ve Süfrajeter’ler

17. yüzyıl Amerika’sı kadın yaşamı, ataerkil bir ailede eş, kız çocuk ve dul rolleriyle tanımlanır. Kadın alanı diye bir şey yoktur çünkü kadınlar erkeklerden ayrı bir kategori ya da varlık olarak düşünülmemektedir (Landes, 1988). Hane, temel ekonomik birimdir ve kadın emeğinin merkezidir (Ware, 2015). 18. yüzyıldan sonra yeni bir biyoloji ve fizyoloji anlayışı, kadınların basitçe erkeklerin daha aşağı veya yetersiz versiyonları olarak görülmesi yerine, insanların iki cinsiyetli bir modele bölünmesini teşvik etmiştir (Nye, 2002).

Amerikan kadın hakları hareketinin kölelik karşıtı mücadelenin içinden doğduğu Amerikan kadın hakları tarihçilerinin yaygın görüşüdür (Donovan, 2021). Bunu Amerikalı feministlerin hak mücadelesini “ırk ve cinsiyet ayırmadan yürütmesi” olarak ifade etmek daha doğru olacaktır (Kerber, 1980). 18. yüzyıl Amerikan kadınlarının dilekçe hakkına sahip olduğu ve bu hakkı hem köleliğin kaldırılması hem de kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması konusunda kullandığı bilinmektedir (Kerber, 1980). Amerikan yasaları kadının evlilik sırasında getirdiği veya kazandığı tüm malların kontrolünü kocaya devrettiği gibi kadının siyasi kimliğini de kocasının siyasi kimliğiyle örtmüş evli kadını siyaseten görünmez hale getirmiştir (Kerber, 1980). Oy hakkı ise devrimden sonraki bir nesil boyunca genellikle mülkiyet sahipliğiyle bağlantılıdır.

1840’ta kölelik karşıtı hareketin odak noktasının Kongre’ye kaymasıyla ön plana çıkan siyasi lobicilik, kölelik karşıtı protestolara katılan ve Kongre’ye dilekçeler yazan kadınların çabalarını önemsiz kılmıştır (Evans, 2013). İç Savaş süresince kadın hakları faaliyetlerini askıya alan feministler özdeşleştikleri Cumhuriyetçi Parti’nin 1866’da Kongre’ye yalnızca azat edilmiş erkek kölelere oy hakkı verilmesini içeren Anayasanın On Dördüncü Değişikliğini sunmasıyla kölelik karşıtı hareketten iyice uzaklaşmışlardır (Evans, 2013).

Bu dönemde mülkiyet sahipliği feminist hareketin en önemli taleplerindendir çünkü kadın üzerindeki baskının en önemli ayağı burasıdır (Evans, 2013). Aile içine hapsedilmiş kadın, erkeğin

otoritesi altında ekonomik güvencesi olmadan kolaylıkla geri plana atılabilmektedir bu sebeple kadının özgürleşmesi için buradan başlamak gerekmektedir (Evans, 2013). 1848'de New York Seneca Falls'ta düzenlenen ünlü Kadın Hakları Konvansiyonu bu çalışmaların doruk noktasıdır. Konvansiyon, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni kadınlara uyarlayan Duygular Bildirgesi'ni kabul etmiştir “Bütün erkekler ve kadınlar eşit yaratılmıştır.” denen sözleşmenin ilk üç maddesi kadınların oy kullanma hakkından yoksunluğuna değinilir (Hunt, 1996). Oldukça ayrıntılı olan sonraki yedi madde, kadınların mülkiyet haklarının tanınmamasını, ileri eğitimden ve kilise görevinden dışlanmalarını eleştirir (Hunt, 1996).

Seneca Falls, ABD’de uzun bir kadın hakları sözleşmesi dizisi başlattır. 1857 hariç, 1860'a kadar her yıl kongreler düzenlenir. Dilekçelerin hedefi kadınların medeni hukuka ekonomik olarak tabi kılınmasıdır (Evans, 2013). Susan B. Anthony'nin ilk dilekçesi üç talep içerir (Evans, 2013): (1) Kadınların kendi kazançlarını kontrol etmesi, (2) Kadının boşanma durumunda çocuklarına sahip olması, (3) Oy kullanma hakkı. 1860 yılında kabul edilen ve New York'taki kadınlara kendi ücretlerini alma, mahkemede dava açma ve kocalarının mallarını miras alma hakkını veren bir yasayla çalışmalar başarıya ulaşmıştır. Kölelik karşıtı siyasetçilerde beklenen desteği göremeyen Stanton, Anthony ve takipçileri, Kölelik Karşıtı Eşit Haklar Derneği'nden resmi olarak ayrılarak National Woman Suffrage Association'ı (1868) kurarken daha muhafazakâr bir takım Amerikalı feminist kadınlar ise Lucy Stone'un önderliğinde 1869'da American Woman Suffrage Association'i kurmuştur. Oy hakkına odaklanan klik, işçi sınıfından kadınların durumu gibi Stanton ve Anthony'nin önemli gördüğü pek çok konuya değinmez. Dahası, kadınların oylarını siyahların oylarının önüne koymanın yanlış olduğuna inanır.

1870'lerde ve 1880'lerde Stanton ve Anthony liderliğindeki NWSA çalışmalarıyla 1878'den 1896'ya kadar Kongre'de kadınların oy hakkı lehine bir Anayasa Değişikliği getirilmiştir (Evans, 2013). Federal politikalara odaklanan NWSA'nın aksine AWSA, 1870 ile 1910 arasında eyalet bazında on yedi adet “kadınların oy hakkı referandumu” kampanyası düzenlemiş ancak birkaç istisna dışında başarısız olmuştur. Oy hakkı hareketinin her iki kanadının karşılaştığı ortak ve beklenmedik zorluklar, bir araya gelmelerine yol açmış üç yıl süren müzakerelerin ardından 1890'da birleşme gerçekleşmiştir (DuBois, 1998). 19. yüzyıl sonu feminist hareketin iç çatışmasının merkezinde, kadınların ezilmesinde dinin, özellikle de Hristiyanlığın rolü konusundaki farklılıklar vardır (DuBois, 1998). Stanton, tüm organize dinlerin kadınları aşağıladığına ve kadınların dini duygularının onları esaret altında tutmak için kullanıldığına inanmaktadır (DuBois, 1998). “Kadının İncili” kitabını yazmak isteyen Stanton’a birçok kadın destek vermeyi reddetmiştir (DuBois, 1998).

20. yüzyıla gelirken elit kadınlar da oy hakkı mücadelesine destek vermeye başlamış fakat Stanton’un emekliliğinden sonra hareketin liderliğini üstlenen Susan B. Anthony’nin çalışmalarına katılmak yerine kendi yollarını çizmişlerdir (DuBois, 1987). Elit kadınlardan gelen bu destek oy hakkı karşıtı bir hareketin oluşmasına da neden olur. Oy hakkı elde edildiğinde kadınların temsili

üstleneceklerini düşünen elitler harekete destek olurken cahil ve sorumsuz görülen alt sınıf kadınlarının yönetimde söz sahibi olmasını istemeyen elitler oy hakkına karşı çıkmıştır (Evans, 2013).

1907'de Madison Meydanı'nda süfratjetler ilk kez açık hava toplantısı yapar ve bunu her hafta tekrarlar. 1910'da Washington eyaleti kadınlara oy hakkı tanır. 1913'e gelindiğinde oy hakkı tanınan eyalet sayısı beşe yükselmiştir. Her eyalet geniş bir oy hakkı tanımamış kimileri sadece başkanlık seçimini kapsamıştır. Kadınların oy hakkı Ağustos 1920'de otuz altıncı eyalet Tennessee tarafından da onaylanır. Kansas'ta 1867'de yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan ilk eyalet referandumunun ardından, sonraki elli yıl içinde eyalette kadınların oy hakkıyla ilgili değişikliklere ilişkin 55 halk oylaması daha gerçekleşir. Eyalet yasama organlarını oy hakkı değişikliğine teşvik etmek için toplamda 480 kampanya düzenlemiştir. Eyalet parti kongrelerini platformlarına kadınların oy hakkı planlarını dahil etmeye ikna etmek için 277 kampanya, 19 kampanya ve 19 ardışık kongre düzenler. 1869 ile 1916 yılları arasında 41 eyalet değişikliği kampanyası yürütüldü, bunların 9'u zafer ve 32'si yenilgiydi.

Tablo2, Tablo 3 ve Tablo 4 dünya genelinde kadınların seçme ve seçilme haklarını elde ettiği yıllara göre ülke sayıları verilmiştir. Buradan kadınların dünya genelinde daha çok 19. yüzyıl ortalarında oy kullanma, aday olma haklarını elde ettiğini ve parlamentoya girdiğini söyleyebiliriz.

**Tablo 2: Kadınların Seçme Hakkı
Elde Ettiği Yıla Göre Ülke Sayısı**

Yıl	Ülke Sayısı
1882-1899	3
1900-1919	23
1920-1939	28
1940-1959	73
1960-1979	70
1980-1999	23
2000-...	7

Kaynak: Inter- Parliamentary Union, 2024.

https://data.ipu.org/compare/?field=suffrage.right_to_vote&region=0&chart=bar&year_to=

**Tablo 3: Kadınların Seçilme Hakkı
Elde Ettiği Yıllara Göre Ülke Sayısı**

Yıl	Ülke sayısı
1788-1899	1
1900-1919	21
1920-1939	20
1940-1959	65
1960-1979	62
1980-1999	20
2000-...	5

Kaynak: Inter- Parliamentary Union, 2024.

https://data.ipu.org/compare/?field=women_stand_for_election.women_stand_for_election_year&region=0&chart=bar&year_to=#

**Tablo 4: Kadınların Parlamenteoya
İlk Giriş Yılına Göre Ülke Sayısı**

Yıl	Ülke sayısı
1900-1919	11
1920-1939	14
1940-1959	44
1960-1979	61
1980-1999	47
2000-...	13

Kaynak: Inter- Parliamentary Union, 2024.

https://data.ipu.org/compare/?field=first_woman_in_parliament_year&region=0&chart=pie&year_to=#

2.3.3. Türkiye’de Kadınlarının Oy Hakkı Kazanması

Dünyanın Aydınlanma, Rönesans ve ihtilallerle yaşadığı değişim, yeni değer, hak ve özgürlüklerin ortaya çıkışı Osmanlı’yı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’ni es geçmedi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti de siyasetten sosyal hayata birçok alanda yapısal dönüşüm geçirmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet, modernleşmeye yönelik yapısal dönüşümlerin öncüsü olmuştur. Osmanlı’nın siyasal yapısı merkezileşme ve laikleşme yoluna girmiş, eğitim, hukuk ve ekonomide de görülen bu değişim kadının konumuna da sirayet etmiştir.

Kadın hareketi, tarih boyunca her ülkenin kendi dinamiğine göre şekillenmiştir. Fransa’da geç kurumsallaşarak partilerle iş birliği içinde yürüyen süreç ABD’de kölelik karşıtlığıyla kol kola yürümüş ve gerek kurumsallaşması gerekse eylemleriyle diğer ülkelerden farklılaşarak ön plana çıkmıştır. Osmanlı kadın hareketinin ise milliyetçilikle kol kola yürüyüp basın yoluyla güçlendiğini görürüz. Osmanlı kadınları dünyada olduğu gibi taleplerini ilk olarak edebiyatta göstermiştir. Fatma Aliye Topuz, Emine Semiye Önyasa, Makbule Leman, Şair Nigâr Hanım bunun ilk örnekleridir. Tanzimat dönemi boyunca toplumda görünürlüğü artmaya başlayan kadınlar için 1908 Jon Türk Devrimi’yle başlayan süreç dergiler ve dernekler yoluyla medeni ve siyasal hakların gür sesle talep edildiği bir dönem olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda hukukun üstünlüğüne dayalı bir devlet düzeni arayışı içine girmiş, reform girişimleri ilk olarak padişahlardan gelmiştir (Tanör, 1985). Merkezi otorite ve ayanlar arası uzlaşma (Senedi İttifak) ve padişahların yayımladığı fermanlarla (Gülhane Hatt-ı Hümayunu, İslahat Fermanı) devam eden süreç daha sonra, I. Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet (1908) ile anayasalı devlet yönetimi denemelerine sahne olmuştur. Üyelerini padişahın atadığı 28 kişiden oluşan komisyonun hazırladığı Kanuni Esasi 1876’da padişah tarafından ilan edilmiştir. 19 Mart 1877’de padişahın konuşmasıyla açılan ilk Osmanlı meclisinin seçmenleri mülk esasına göre belirlenen erkeklerdir ve çoğu yerde seçim dahi yapılmamıştır (Tanör, 1985). Meclis ilk yıl üç ay, ikinci yıl iki ay çalışmış, 14 Şubat 1878’de savaş bahane gösterilerek padişah II. Abdülhamid tarafından tatil edilmiş ve bir daha toplanmamıştır (Tanör, 1985). Jon Türklerin basın, darbe ve cemiyetler yoluyla yürüttüğü güçlü muhalefet padişahın 23 Temmuz 1908 günü Meşrutiyet’i ikinci kez ilan etmesiyle sonuçlanır (Tanör, 1985).

19. yüzyılda Osmanlı kadını için özgürlük, yanında aileden biri olmadan sokağa çıkabilmek, tiyatro ve eğlence yerlerine girebilmek demektir. Bu dönemde kadınlar haftanın sadece belli günleri belli kıyafet usulleriyle sokağa çıkabilmektedir. Tanzimat bu konuda bir nebze yumuşama ve yenilik getirmiş kölelik ve cariyeliğin kaldırılmasına dair çabalar ve 1858 tarihli kız çocukları da veraset hakkına dahil eden Arazi Kanunu kadınlar için önemli gelişmeler olmuştur (Güzel, 1985). Tanzimat öncesinde eğitim alanında yapılan yenilikler askerî amaca yöneliktir ve kadınlar sadece Sıbyan mekteplerinden faydalanabilmektedir. İlk kız rüştiyesi 1859’da ilk idadi 1880’de açılmıştır. Kız rüştiyeleri Abdülhamid devrine kadar İstanbul dışında açılmamıştır (Kurnaz, 1991). 1843’te Tıbbiye Mektebi’nde kızlar için ebelik eğitimi vermeye başlanır. Türk kadını için eğitim tarihinin en önemli gelişmelerinden bir 1870’te Darümuallimât’ın açılmasıdır. Çünkü bu okulun açılmasıyla kadınların eğitim imkânları genişlemiş, onlara yeni bir çalışma ortamı hazırlanmıştır (Kurnaz, 1991).

1868’de çıkan *Terakki* gazetesinde kimliklerini gizleyerek yazdıkları mektuplarda kadınlar vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötü olmasından, okuma yazma bilmemekten şikâyet eder (Çakır, 2021). Bu gazete tarafından 1969’da haftalık olarak çıkartılan *Terakki-i Mukadderat* ilk kadın dergisi olarak kabul edilir (Çakır, 2021). Bu dergide yayımlanan adsız mektupların konusu

çoğunlukla eğitimidir. *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yazan Türkiye'nin ilk kadın roman yazarı Fatma Aliye, "erkeğin kadının gelişiminin önündeki en büyük engel" olduğunu söyler. Aliye, *Meşahir-i Nisvan-ı İslam* (Ünlü İslam Kadınları) adlı eserinde İslam tarihinden başarılı isimleri derleyip kadınların kendi tarihlerini araştırmalarına verdiği önemi vurgulamıştır (Çakır, 2021).

2.3.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi Gelişmeler

1908'de hürriyeti ilan eden Jon Türkler, kadınlar konusunda da düzenlemelere girişmiş Darülfünun Edebiyat Fakültesindeki derslere kız öğrencilerin erkeklerle birlikte girmesi mümkün olmuştur. Kadınlar sokakta peçesiz dolaşmaya başlamıştır. Ancak bu gelişmelerin kadın nüfusunun çok azını etkilemiş istisnai durumlar olduğunu belirtmek gerekir. Kadınlar hala eşleriyle de olsa restoranlara gidemez, vapur ve tramvaylarda tahtalarla set çekilmiş erkeklerden ayrı yerlerde otururdu (Berkes, 2017).

II. Meşrutiyet ilk ve orta dereceli okullar açısından bir fark yaratamamış, sadece iki yeni rüştiye açmış, 1911'de Aksaray'da kız idadisi açılmıştır (Kurnaz, 1991). Kadınlar ilk olarak bu dönemde 1914 yılında İstanbul Dârülfünûnu'nda dersler almaya başlayabilmiş, hemşirelik eğitimi de ilk olarak bu dönemde verilmeye başlanmıştır (Kurnaz, 1991). Dârülmuallimât bünyesinde 1914'te ana okulu öğretmeni yetiştirilmek üzere Ana Muallime Mektebi, 1910'da pratik bilgiler eğitimi için Osmanlı Ana Mektebi kurulmuştur. II. Meşrutiyetten Cumhuriyete birçok kadın dergisi yayımlanmışsa da kısa ömürlü olmuşlardır. En uzun soluklu dergi kesintilerle de olsa 1913'ten 1921'e kadar yayımlanmış ve sadece kadınlara açık olan *Kadınlar Dünyası* olmuştur (Çakır, 2021). Derginin sahibi Ulviye Mevlan, 108. sayıya kadar yazı işleri müdürü Emine Seher Ali'dir. Osmanlı'nın feminist kadınları dergi yazılarıyla "ailede ve toplumda gördükleri ikincil muameleyi eleştiriyor, eşit hak ve özgürlüklere sahip olmak, toplumsal ve siyasal hayata katılma için bizzat bir inkılap yapmaları gerektiğini" belirtiyordu. Okuma yazma oranının düşüklüğü nedeniyle bu mücadelenin ve örgütlenmenin toplantı, konferans ve yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılması planlanmıştır (Çakır, 2021). Planlanan bu inkılabın hayata geçmesi için aynı yıl yine Ulviye Mevlan tarafından Osmanlı Müdaafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Cemiyeti) kurulur. Kadın-erkek eşitsizliğine, kısıtlamalara, eğitimsizliğe baş kaldıran dernek, 1921 yılına kadar siyasal hak isteğini tüzüğüne eklemez (Çakır, 2021).

Kadınlar Dünyası dergisinde yer alan yazılar ve mektuplara göre Osmanlı kadının tartıştığı sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Çakır, 2021): (1) Kadınların gideceği, gezeceği yerlere getirilen sınırlama ve vapur, lokanta, tramvay gibi ortak alanlarda cinsiyet ayrımına dayalı bölmeler, (2) Evlilik yaşı, görücü usulü, çeyiz (3) Çokeşlilik ve boşanma hakkı, (3) Koca şiddeti, aile reisliği (4) Eğitim ve meslek edinme, (5) Çalışma hakkı. Kadınlar sıralanan her bir soruna değinirken bunları hem ülkenin geleceği yönünden değerlendirip hem de bir insan hakkı olarak kendileri için talep etmekteydi. Yazarlar hem kız çocukları için temel ve yükseköğretim talep etmekte hem de ilim ve

fennin gelişmesi için eğitim müfredatının ve materyallerinin yetersizliğini eleştirmektedir. Onlara göre “erkeklerin kadınları hem cahil olarak yaftalayıp çalışma hayatından siyasetten uzak tutup hem de eğitim almalarını engellemeleri kasıtlı bir çelişkidir” (Çakır, 2021). Çalışma hakkını vatandaşlığa kabul edilmeye en önemli etken olarak gören kadınlar, erkeklere muhtaç olmadıklarını söylerken ülkenin iktisadi yapısını da eleştirmiş kadın erkek herkesin sorumluluk alması gerektiğini savunmuştur (Çakır, 2021).

Savaş yılları tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı’da da kadınların ailenin geçimini eline aldığı ve çalışma hayatına girdiği dönemlerdi. Kadınlar resmi dairelerde çalışmanın yanı sıra erkekler için berber dükkanları da işletmektedir (Toprak, 2022). Savaş döneminde yoksullaşan kadınlar için Harbiye Nezareti, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi’ni kurmuştur (Karakışla, 2015). Cemiyet aracılığıyla gönüllülük esaslı “ehli namus ve iffetten olduğu yerel mercilerce belirlenmiş” kadınların çalışması için İstanbul’da Birinci Ordu tarafından Birinci Kadın İşçi Taburu kurulur (Karakışla, 2015). Öte yandan kadınların eğitimi, giyimi ve çalışmasına odaklanan birçok dernek de kurulmuştur: İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınları Esirgeme Derneği, Teali-i Nisvan Cemiyeti (Halide Edip öncülüğünde), Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvaniyye (Abdülkerim Paşa’nın eşi Zekiye Hanım), Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (Çakır, 2021). Bu cemiyetler kadınlar için okuma yazma kursları açıyor, kadınlara iş buluyor, hakları konusunda bilinçlendiriyor ve siyasi haklar elde edebilmenin ön koşulu olan toplumsallaşmayı sağlıyordu.

1911 yılında İstanbul’da “P.B.” takma isimli bir kadının konağında Fatma Nesibe Hanım’ın konuşmacı olarak katıldığı sadece kadınlara açık on serilik Beyaz Konferanslar isimli konferanslar düzenlenmiş ve konferans konuşmaları dönemin önemli yayın organı Kadın’da yayımlanmıştır (Kasap, 2020). Konferansın düzenlendiği konak tamamen beyaz hale getirilmiş ve katılanlar da tamamen beyaz giyinmiştir. Kadınlar bu konferansları II. Meşrutiyetin sadece erkeklere alan açmış olmasına bir itiraz olarak niteleyip hükümetin kadınları önemsemediğinden şikâyet etmişlerdir (Kasap, 2020). Devlet yapısı ataerkildi ve ne kadını tacizlerden koruyor ne de eğitimleri için yeterli imkanlar sunuyordu (Kasap, 2020). 1913-1914 yıllarında ilk defa bir Türk kadını, Bedrii Osman Hanım memurluğa başladı. Kendisi Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin üyesiydi.

Savaş dönemleri kadınların hak taleplerini durdurup ülkenin bağımsızlığı için çalıştığı dönemler olmuştur. Osmanlı kadınları da Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında gerek var olan cemiyetleriyle gerekse yeni cemiyetler kurarak yardım faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir. Savaşa asker olarak katılan kadınların sayısı az olsa da geride kalan aileleri bir arada tutmak, geçindirmek kadınlar için zorlu bir görev olmuştur. Yaşanan bu zorluklar daha sonra eğitim, çalışma ve siyasal haklar talebinde bulunma konusunda kadınların elini güçlendirmiştir. Aile hukukunda Meşrutiyet’e kadar İslâm hukuku esastır (Kurnaz, 1991). 8 Ekim 1917 tarihinde Aile Hukuku Kararnamesi çıkartılmasıyla devlet ilk kez evlenme ve boşanmalara el atmıştır (Kurnaz,

1991). Kadın sorunlarının küçük bir kısmına dokunan ve yaygın bir şekilde uygulamayan bu reformlar dini muhafazakârlar tarafından sert eleştirilere tutulmuştur.

Millî Mücadele döneminde de kadınlar basın, dernek ve mitingler yoluyla ülkenin kurtuluşu için çalışmıştır. 1919'da Halide Edip baş yazarlığında on yedi sayı olarak çıkan Büyük Mecmua hem kurulacak yeni Türkiye'yi hem de kadın haklarını tartışır (Toprak, 2022). Sabiha Zekeriya derginin ilk sayısında "Türk Kadınlığının Terakkisi" başlıklı bir yazı kaleme almış ikinci sayıda seçme ve seçilme hakkını tartıştığı kadın hukukuyla devam etmiştir (Toprak, 2022). Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan işgalleri protesto eden ülke çapındaki mitingler kadınların ilk defa erkeklerle birlikte katıldığı ve konuşma yaptığı açık hava toplantıları olmuştur (Özdemir, 2021). İşgalleri protesto eden ilk açık hava toplantısı 19 Mart 1919 tarihinde İnas Darülfünunu ve Asri Kadınlar Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir (Özdemir, 2021). İstanbul'da İzmir'in işgalini protesto etmek için ilk miting 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih meydanında yapılmış mitingin beş konuşmacısından ikisi kadın olmuştur: Halide Edip Hanım ve Darülfünün öğrencisi Meliha Hanım (Özdemir, 2021).

Cumhuriyet'in ilanı öncesinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde kadınların çalışma hayatının iyileştirilmesi de görüşülür çünkü artık kadınlar kamusal alanda daha çok görev almakta fabrikalarda üretici olarak çalışmaktadır (Talas, 1992). Kongreye kadın işçi temsilcileri de katılmış işçilerin taleplerini seslendirmiş, kadınların maden ocağında çalıştırılmalarının yasaklanması talep etmiştir (Talas, 1992). Kadın işçiler adına Hayriye, Münire, Emine, Şefika, Elif ve Nigâr Hanımlar kongreye önerge sunarak kadın işçilere doğum öncesi ve sonrası 8 hafta ve ayda 3 gün izin verilmesi şeklinde yasa çıkarılmasını teklif etmişti (Demir, 2008).

2.3.3.2. Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1936 Seçimlerine

Savaş sonrası Osmanlı kadınlarının siyasi hak talebi Nezihe Muhiddin'in 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmasıyla örgütlü düzeye ulaşır. Muhiddin, Fırka'nın kuruluş amacının kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik statüsünü yükseltmek olduğunu söyler (Koyuncu-Lorasdağı, 2020). Fırka tüzüğü'nün ikinci maddesi kadınlara oy hakkı talep eder. Kadınların siyasi hakları olmadığı gerekçesiyle kurulmasına izin verilmeyen fırkanın tüzüğü değiştirilir ve ismi Kadın Birliği olur (Koyuncu-Lorasdağı, 2020).

TBMM I Nisan 1923'te yeniden seçim kararı aldıktan sonra seçim yasasında değişikliğe gider. Öngörülen değişikliğe göre önceden elli bin kişiye bir milletvekili öngören yasa artık yirmi bin kişiye bir milletvekili öngörmektedir (Özden vd., 2023). Yasa tartışmaları sırasında Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, hesaplamalarda sadece erkek nüfusunun dikkate alınmasını eleştirince büyük tepkilerle karşılaşmış, bunun üzerine Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey "...bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Her halde onlar da bu husustaki haklarını kendilerine lâıyk gördüğü zaman bizden alırlar. Bunu zamana terk ediyorum." diyerek karşılık vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi Devre 1,

İçtima Senesi 4, 17. İçtima, 3.4.1923, XXVIII). Yasanın kabulünden sonra 1934'e kadar Meclis'te kadın hakları konusu bir daha gündem olmamıştır (Zihnioğlu, 2003).

15 Haziran'da gerçekleştirilen kadınlar şurasında “kadınların siyasi ve içtimai haklarını kazanmak, Cumhuriyet rejimi altında Meclis kürsüsünden bu hakları savunmak ve kadınlığın statüsünü yükseltmek” amacıyla Kadınlar Halk Fırkası kurulur (Zihnioğlu, 2003). Hükümet Medeni Kanun çalışmalarını başlatmışken Nezihe Muhiddin öncülüğündeki kadın grubu, Hukuk-i Aile Kararnamesi ve yeni çıkacak yasayı tartışmak üzere bir kadın konferansı düzenler (Zihnioğlu, 2003). Konferansın açılış konuşmasında Nezihe Muhiddin, boşanma hakkı, çokeşlilik ve kadınların çocuk yaşta evlendirilmesini eleştirir (Zihnioğlu, 2003). Sekiz ay sonra Kadınlar Halk Fırkasının kuruluşu reddedilince kurucular tüzüğü değiştirip “birliğin siyasetle ilgisi olmadığını” vurgulayarak Kadınlar Birliğini kurmuştur (daha sonra Türk Kadınlar Birliği) (Zihnioğlu, 2003). Kurucular arasında Aliye Esad, Güzide Osman, Sabiha Zekeriya (Sertel) yer alır. Kuruluşundan bir yıl sonra Şubat 1925'te Kadın Birliği, İstanbul'da boşalan bir milletvekilliği seçimi için Nezihe Muhiddin ve Halide Edib'i aday gösterir (Zihnioğlu, 2003). Propaganda niteliği taşıyan bu hamlenin yapıldığı aynı yıl Kadın Yolu dergisi yayımlanmaya başlar (Zihnioğlu, 2003). Haftalık derginin ilk baş yazısında Muhiddin “yasalar karşısında eşit olan ve her vatandaş gibi vergi vermek zorunda olan Türk kadını seçmek ve seçilmek hakkından neden yoksun” sorusunu gündeme getirir (Zihnioğlu, 2003).

Kadın Birliği, ilk yılında kadınların avukatlık, doktorluk, hakimlik gibi yüksek statülü mesleklere girebilmesi için mücadele etmiştir (Zihnioğlu, 2003). 1926'da üyeleri Cumhuriyet Halk Fırkasına üyelik için başvurmuş 1927'de Denizli, Afyon Karahisar ve Aydın'da TKB şubeleri açılmıştır (Zihnioğlu, 2003). Aynı yıl Birlik Kongresinde kadınların siyasal haklarını elde etmesi yönünde değişiklik önerisi Kongrede kabul edilmiştir. 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'yla medeni nikahla ve tek kadınla evlenme zorunluluğu getirilmiş, kadına da boşanma hakkı tanınmış, miras hakkı ve tanıklıkta kadın erkek eşitlenmiştir (Demir, 2008). Kanun erkeğin ailenin reisi olması ilkesine dokunmamış kadının çalışması kocanın iznine tabi olarak kalmıştır (Demir, 2008). Birlik, 1927 seçimleri için önce CHF ile anlaşıp kadın aday göstermeyi düşünse de anayasa engeli sebebiyle Birlik içinden feminist bir erkek olan Kenan Bey'i aday göstermekte karar kılmışsa da Kenan Bey basında çıkan haber ve dedikodulardan rahatsız olup adaylıktan çekilmiştir (Zihnioğlu, 2003).

1927 yılı Birlik içinde Nezihe Muhiddin'e karşı muhalif seslerin yükseldiği, Muhiddin'in aşırılık ve yolsuzlukla suçlandığı yıl oldu. Kadın hakları için acele edilmemesi gerektiğini düşünen bir grup yolsuzluk iddialarını mahkemeye taşıyıp Muhiddin'i istifaya zorlamıştır (Zihnioğlu, 2003). Bu sırada Muhiddin'in katılımının engellenmesiyle toplanan olağanüstü kongre Latife Bekir'i başkan seçip Muhiddin'i Birlik'ten ihraç etmiş, bu değişimden sonra birlik kendisini hayır işlerine ve Atatürk'ün önerisiyle İstanbul'un çevre köylerinde "köylü kadınların eğitimine" ağırlık vermiştir (Zihnioğlu, 2003). Tük kadınları 1930'da belediye seçimlerine 1934'te milletvekilliği seçimlerine

katılım hakkı elde etmiştir. Bu dönemde Kadın Birliği'nin etkinlikleri önemli ölçüde azalmış, 1935'te Uluslararası Kadınlar Birliği'nin "12. Beynelmilel Kongresinin" İstanbul'da toplanması ve Ars-ı Ulusal Kadınlar Kongresinden sonra Türk Kadınlar Birliği kendini feshetmiştir (Zihnioğlu, 2003). Bu tarihe kadar sadece ABD (1918) ve İngiltere'de (1918) kadınlara "seçmen olma" hakkı tanınmıştır.

2.3.3.3. 1936'dan 2002'ye Türkiye Siyasetinde Kadın

Kadınlar ilk kez, iki dereceli olarak yapılan 1935 genel seçimlerine katılmış ve 17 kadın milletvekili tek parti olan CHF sıralarından TBMM'ye girmiştir.⁴ 1936 yılı başında boşalan milletvekili sandalyeleri için yapılan ara seçimde emekli öğretmen Hatice Özgenel'in Çankırı milletvekili seçilmesiyle bu sayı 18'e çıkmıştır. Böylece, kadınlar Meclis'teki 399 sandalyenin yüzde 4,5'ine sahip olmuşlardır. Bu oran 2007 yılına kadar aşılamamıştır. 1939 yılı seçimlerinde 424 sandalyeli Meclis'in 16 kişiyle yüzde 3,77'si kadındı. İki partili sistemden önceki son seçimde (1943) sayı önceki dönemle aynı olsa de toplam milletvekili sayısındaki artışla (455) oran yüzde 3,52'ye gerilemiştir.

4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile iki dereceli olan seçim sisteminin tek dereceli çoğunluk seçim sistemine dönüştürmesi sonrası yapılan ilk çok partili seçimde (1946) "açık oy, gizli tasnif" yöntemi kullanıldığı gibi denetim adli birimler yerine idari birimlerce yapılmıştır. Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Partinin de katıldığı seçimde 465 kişilik meclise 9 kadın milletvekili girmiş, temsil oranı yüzde 1,94'e gerilemiştir. 1950 seçimlerinde meclise giren 3 (yüzde 1,94) kadın milletvekillerinden Halide Edip Adıvar bağımsız olarak; Tezer Taşkiran CHP'den ve Nazlı Tılabar Demokrat Parti'den meclise girmiştir.

1962'de Türkiye İşçi Partisine üye olan Behice Boran, 1970 tarihli parti kurultayında genel başkan seçilerek Türkiye'nin ilk kadın parti başkanı olmuştur. Kuruluşundan günümüze TBMM Başkanlık koltuğuna hiç kadın oturmamışsa da Nermin Çiftçi 1973'te TBMM'nin ilk kadın başkanvekili olmuştur. 1971'de kurulan 33. Türkiye Hükümeti'nde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak atanan Türkan Akyol Türkiye'nin ilk kadın bakanı olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye'de 11'i "devlet bakanı" olmak üzere toplam 28 kadın bakanlık koltuğuna oturmuştur. Bunlardan 7'si Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı/ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 12'si Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yapmıştır.

---

⁴ Mebrure Gönenç (Afyon), Hatı Çırpan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnşel (Bursa), Huriye Öñiz Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (Ankara), Benal Nevzat İştar Arıman (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediř Morova Aydılek (Konya), Mihri Pektař (Malatya), Meliha Ulař (Samsun), Fatma Eřma Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon) ve ara seçimle Hatice Özgenger (Çankırı). Kaynak: TBMM Albümü 1. Cilt (1920-1950) https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm

20 Ekim 1991 Genel seçimlerinde DYP birinci parti olsa da hiçbir siyasi grup tek başına hükümet kurma olanağına sahip olamamıştır. Böylece DYP ve SHP arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümünden sonra 16.05.1993'te Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile 49. hükümet istifa etmiş, DYP genel başkan seçilen Tansu Çiller Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olarak 25 Haziran 1993'te SHP ortaklığıyla yeni hükümeti kurmuştur. Çiller 50, 51 ve 52. Hükümetlere başkanlık etmiştir.

**Tablo 5: Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı
ve Temsil Oranı**

Yıl	Toplam Milletvekili	Kadın Milletvekili	Temsil Oranı (%)
1935	399	18	4,5
1939	424	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,6
1965	450	8	1,7
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,8
1983	399	12	3,0
1987	450	6	1,2
1991	450	8	1,7
1995	550	13	2,3
1999	550	23	4,1
2002	550	24	4,3
2007	550	50	9,0
2011	550	79	14,3
2015	550	97	17,6
2015	550	81	14,7
2018	600	104	17,3
Toplam	10.831	516	Ort. 4,8

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2022

2.4. Siyasi Partiler ve Katılım

Oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişlemesiyle meclis üyeleri, faaliyetlerini düzen içinde yürütebilmek için, ortak özelliklerine göre gruplaşma yoluna gitmişlerdir (Duverger, 1959). Partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlı olarak gerçekleşmiş

olsa da bu genellemeye uymayan sendika, dernek, kooperatif ve hatta kiliselerde doğan parti örnekleri de mevcuttur (Duverger, 1959). Vatandaşlar partilerin gösterdikleri adaylara oy vererek vekil ve yönetici seçer böylece siyasi partiler yasama ve yürütme gücünü oluşturur (Eroğul, 1999). Seçimlerde bağımsız adaylar her zaman geri planda son sıralarda yer almışlardır (Eroğul, 1999). Bu yüzden partilerin yapıları, aday belirleme ilkeleri ve süreçleri demokrasi ve katılım için çok şey ifade eder.

Duverger (1959) siyasi partiler yoluyla katılım üç derecede ifade eder: (1) Genel ve yerel seçimlerde partilere ve adaylarına oy vermek, (2) Parti taraftarı olmak, (3) Parti militanı olmak. Birinci kategori en yaygın katılım türünü ifade eder. Vatandaşlar oyunun rengini belli etmeden sadece oy hakkını kullanarak katılım sağlarlar. İkinci kategorideki parti taraftarı oy vermenin dışında oyunun rengini belli eder, taraftar olduğu partiyi açıkça savunur ve bu konularda tartışır. Parti üyesi olmak ise ilk iki kategoriye oranla oldukça kısıtlı sayıda bir katılımı ifade eder. Bu kişiler genel bir parti üyesinden farklı olarak parti örgütlerini ayakta tutan çekirdek kadroyu oluşturur, yönetici değil yürütücüdürler. Duverger (1959) milletvekillerinin seçmenleri bir vekilin müvekkilini temsil edışı gibi değil, “bir fotoğrafın manzarayı, bir portrenin kendi modelini temsil edişine” benzetir. Burada asıl problem, temsilin doğruluk derecesi yani kamuoyu ile onun parlamentodaki ifadesi arasındaki uygunluğun derecesidir. Kamuoyu ile partiler arasındaki ilişki tek yönlü değildir. Her parti sistemi bir yandan kamuoyunu şekillendirirken bir yandan da onun şeklini bozar (Duverger, 1959). Bir ülkedeki parti sistemi genellikle o ülkedeki kamuoyu yapısının sonucu olarak kabul edilse de bunun tersi de aynı şekilde doğrudur (Duverger, 1959).

Demir (2015) siyasal hayatın düzenlenmesinden vatandaşların taleplerinin sisteme ulaştırılmasında önemli kurumlar olan siyasi partilerin işlevlerini 8 başlık altında ele alır: (1) Toplumsal talepleri formüle etmek, (2) Seçmenlere somut tercihler sunmak, (3) Siyasal toplumsallaşma sağlamak, (4) Toplumsal muhalefeti örgütlemek, (5) Alternatif hükümet programları oluşturmak, (6) İktidarın el değiştirmesini sağlamak, (7) Siyasal liderleri seçmek, (8) Kamu görevlilerinin koordinasyonunu sağlamak.

Siyasi partiler toplumdaki farklı fikirlerin çıkar grupları halinde birleşmesiyle oluşur. Böylece her bir parti toplumun bir kesiminin düşünce ve çıkarlarını temsil eder. Bu çıkarlar demokratik kurallar içinde yarışma ve kendini gerçekleştirme fırsatı elde etmiş olur. Öte yandan toplumun belirli çıkar ve talepleri olsa da yasama ve yürütme alanında hayata geçirebilmek için somutlaştırılması ve düzenlenmesi gerekir ki partiler bu işlevi üstlenir. Partiler gerçekleştirmek istedikleri politikalar için toplumun desteğine ihtiyaç duyar ve bunun için vatandaşları bilgilendirir, aksiyon almaları için siyasetin içerisine çekerler (Demir, 2015). Bu da siyasal toplumsallaşmaya ön ayak olur (Demir, 2015). Siyasi partiler sadece toplum sorunlarını çözmeyi amaçlayan kişileri değil, iktidar elde etme arzusunda olanlara da uygun ortam sunar (Demir, 2015). Siyasal mevkilere gelmek isteyen bireyler partiler içinde eğitilir, bilgilendirilir ve o görevlere hazırlanırlar.

Toplumu değiştirmek ya da onun isteklerini yerine getirecek yasal dzenlemelerin yapılabilmesi veya mevcut dzenlemelerin etkin biçimde uygulanabilmesi ancak bunları öngören siyasal görüşlerin sistematize edilmesi ve iktidara taşınmasıyla mümkündür (Demir, 2015). Anayasal olarak seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması seçilmek için gerekli olsa da yeterli değildir. Her toplumda ve onun siyasal kurumlarında, kimlerin aday olacağını belirleyen süreç, mekanizma ve g odakları mevcuttur. Ağırlıkları toplumdan topluma, partiden partiye değişen ve aday belirlemede etkili olan bu unsurlar, kadınların, parti merkezli siyasal rollerinin oluşumunda da temel belirleyici faktördür.

2.4.1. Kadınların Siyasi Partilerden Aday Gösterilmesini Etkileyen Faktörler

Norris (1993) kadınların siyasal partilerden aday gösterilmesini etkileyen 5 faktör sayar: (1) Siyasal Kültür, (2) Seçim sistemleri, (3) Parti sistemleri, (4) Partinin rgt yapısı, (5) Parti ideolojisi. Siyasal kültür, “siyasal sistemin yerleştirdiği davranışlar, tavırlar ile bunlara dayanak teşkil eden ve yaygın bir şekilde paylaşılan inançlar, değerler ve açıklayıcı semboller bütünüdür” (Demir, 2015). Birinci bölümde tarihsel süreçte özel-kamusal alan ayrımıyla kadın erkek eşitsizliğinin derinleştiğini incelemiştik. Kadın, tarih boyunca artan oranda özel alana sıkıştırılmış kamusal alan erkeğin tekeline alınmıştır. Siyaset de bir kamusal alan uğraşısı olarak erkeğin işi olarak görülmüştür. Kadınlar mücadeleleriyle siyasette bulunma hakkı elde etse de toplumdaki gelenekçi kültür hala kadını siyasetten dışlamaktadır. Bu kültürdeki bireyler kadın adaylara oy vermez, yönetici pozisyonlarda kadın görmek istemezler. Adayları belirleyenlerse gerek kendi görüşleri doğrultusunda gerekse gelenekçi kültüre sahip vatandaşlardan grecekleleri tepkilerden çekinerek kadınları aday listelerine eklemeyizler. Eşitlikçi kültürlerde ise kadının siyasetin her alanında ve aşamasında olması önemsenir ve teşvik edilir. Demokratik toplumlarda iktidar değişiminin temel aracı seçimlerdir. Seçim sistemleri de siyasal alanda farklı sonuçlar doğurur. Ülkelerin kültürel, siyasal ve tarihsel özelliklerinden etkilenerak gelişen seçim sistemleri siyasal parti davranışları üzerinde de önemli etkilere sahiptir (Demir, 2015).

Geçerli oyların çoğunu alan parti ya da adayın seçimi kazandığı çoğunluk sistemi kendi içinde basit çoğunluk, mutlak çoğunluk, belirli oranda çoğunluk, tek turlu çoğunluk, çok turlu çoğunluk olarak ayrılır (Duverger, 1959). Basit çoğunlukta oyların en çoğunu alan aday kazanırken mutlak çoğunlukta bir adayın kazanabilmesi için oyların yarısından çoğunu alması gerekir. Belirli oranda çoğunlukta geçerli oyların belirli bir oranını alma şartı getirilir. Bu oran kullanılan oy miktarına göre de belirlenebilir o seçim bölgesinde seçmen kütüğüne kayıtlı seçmen sayısına göre de.

Nispi temsil sisteminde adaylar aldıkları oy oranınca sandalye kazanır. Bu sistem genellikle büyük seçim bölgesi bölgelerinde kullanılır ve birden çok adayın kazanma fırsatı olur. Bu sistem alınan oyların belirli kotalarla partilere dağıtılmasını öngörebileceği gibi ulusal düzeyde artık oyları partilere dağıtan sistemler de ngrebilir (Duverger, 1959). Tek adaylı bir seçimde kadınların seçilme

şansı azalırken seçmenlerin listelere oy verdiği ve kadınların ön sıralardan aday gösterildiği sistemlerde kadınların seçilme şansı artar (Demir, 2015). Tek adayın seçileceği dar bölgelerde seçim, çok adayın seçildiği bölgelere kıyasla kadın adayların aleyhine sonuçlanır (Demir, 2015).

Çoğunluk sistemine oranla nispi temsil sistemi kadınların seçilmesi için daha elverişlidir çünkü kadın adaylar erkek adaylardan daha dezavantajlı konumdadırlar ve çoğunluk sistemine dayanan dar bölgelerde partiler daha çok erkekleri aday göstermektedir (Demir, 2015). Dar bölgesi ve tek adayın gösterildiği bir seçimde karşı partiler galibiyeti garantilemek adına seçmenler tarafından kabul görmesi daha olası olan erkek bir aday belirleme yoluna giderler (Demir, 2015). Öte yandan çoğunluk sisteminde tek aday gösterilecekse partinin bir kadını aday göstermesi halinde aday olmak için önemli ölçüde kaynak harcayan erkeklerin dışlanması parti içi tepkilere yol açabilir (Demir, 2015).

Tek partili, iki partili ve çok partili olarak ayrılan parti sistemleri (Duverger, 1959) kadınların siyasete katılımına doğrudan etki eder. Çok partili sistemler kadınlara daha çok aday olma ve kazanma imkânı yaratacaktır. Parti örgütlerinin nasıl oluşturulduğu aday belirleme sürecini etkileyen bir diğer faktördür. Partinin kurumsallaşma derecesi karar süreçlerinin ne oranda kişilerden bağımsız, belirli kurallara göre işlediğini ifade ederken; merkezileşme, karar süreçlerinde yerel karar organlarındansa merkez karar organlarının karar verici olmasının ifade eder.

Formel aday belirleme sisteminde sürecin her aşamasında nelerin yapılacağı, son kararın kimler tarafından ve nasıl verileceği açıkça bellidir (Norris, 1993). İnfomel aday belirleme sistemlerinde ise adayların nasıl belirlendiği, hangi kriterlerin uygulandığı dışı kapalıdır (Norris, 1993). Adayları belirlemede son söz parti merkez karar organı veya doğrudan parti başkanındaysa buna merkeziyetçi karar sistemi denirken yerel sistemlerde bunun aksine aday belirlemede seçim bölgesindeki seçmenler, yerel parti yöneticileri veya parti üyeleri etkindir (Norris, 1993).

Norris (1993) aday belirlemenin bu iki boyutunu göz önüne alarak, infomel-merkeziyetçi, infomel-yerel, formel-merkeziyetçi ve formel-yerel olmak üzere dört tip aday belirleme sistemi geliştirmiştir. İnfomel- merkeziyetçi sistemde parti lideri veya merkezi yönetim kadınların siyasete katılımı lehine aday belirlemede eşitlikçi tutumlar sergilerse kadınları seçilebilecekleri yer veya sıralarda aday gösterir. İnfomel-yerel sistemde kimin aday olacağına ilişkin nihai kararlar partinin yerel birim, kişi veya yöneticiler tarafından verilir. Bu sistemde kadınların aday gösterilmesinde partinin genel politikaları fazla etkili olmadığı için pozitif ayırıcı uygulamalar pek sonuç vermez.

Daha çok komünist partilerde uygulanan formel-merkeziyetçi sistemde adaylar önceden belirlenmiş kurallara göre belirlenir (Norris, 1993). Parti lideri ve merkezi yönetim bu kurallar çerçevesinde hareket eder. Formel-yerel sistemde adayların nasıl belirleneceği, hangi süreçlerden geçeceği açık biçimde partinin yazılı dokümanlarında belirtilir. Aday belirlemede yerel birimlerin etkinliği olsa da bu sistem aday belirlemeyi belirli açık kurallara göre yürüttüğü için kadınlara

yönelik her türlü katılımı artırıcı pozitif ayrımcı uygulamada olumlu sonuç verir çünkü yerel karar birimleri de bu kurallara uymak zorundadır (Norris, 1993).

Parti ideolojisi kadınların siyasi partilerden aday gösterilmesini etkileyen faktörler arasında incelenecek son kriterdir. Partilerin cinsiyet eşitliği sağlanması yönündeki uygulamaları benimsemesi ideolojik eğilimlerine bağlıdır. Sağ ve muhafazakâr partiler siyasette cinsler arası eşitlik politikalarına daha mesafelidir (Demir, 2015). Cinsiyete dayalı dengesizliklerin giderilmesi için strateji oluşturulmasına dair parti içinde bir talep ya yoktur ya da çok zayıftır. Bu partiler, kadının var olan anne ve eş rolü üzerinde dururlar (Demir, 2015). Bu rollerin daha çok değer kazanması, cinsler arası iş bölümü ve karşılıklı tamamlayıcılık anlayışının egemen olması yönünde politikalar geliştirmeye eğilimlidirler.

Sol partiler bir strateji olarak cinsiyet eşitliği politikaları üzerinde sağ partilerden oranla daha çok dururlar (Demir, 2015). Bu durum parti ideolojilerinin bir sonucu ve gereğidir. Sol partiler genel olarak tüm insanlar için özel olarak da kadın-erkek eşitliğini sağlayacak eşitlikçi politikaların savunuculuğunu yaparlar. Sağ partilerin "anneyi koruma" politikalarına karşın sol partiler "çalışan kadın" pozisyonunu güçlendirmeyi tercih ederler (Norris, 1993).

2.4.2. Kadınların Katılımını Artırmayı Amaçlayan Uygulamalar

Egemenliğin halka dayanması fikrinin yaygınlaşmasıyla başta 11. yüzyıl İngiltere'sinde olmak üzere monarklar karşısında meclisler önem ve süreklilik kazanmıştır. 19. ve 20. yüzyıl halkın egemenliğinin pekiştiği ve geri dönülmez bir şekilde dünya gündemine oturduğu gelişmelere sahne olmuştur. 20. yüzyılın ortalarına kadar dünyanın önemli bir bölümünde halka dayanan bu egemenlik fikri kadınları dışlayan bir yapıda seyretti. Dünya genelinde kadınların yürüttüğü çetin mücadelelerle kendilerini vatandaş ve seçmen olarak saydırmayı başaran kadınlar yasal olarak siyasal haklar elde etse de görünmeyen engellere çarpmaya devam etmiş siyasi alanda deyim yerindeyse sadece adı olan bir varlık gösterebilmişlerdir.

Dahlerup ve Leyenaar (2013), siyasette erkek hakimiyetini altı boyutta değerlendirir: (1) Kadınların seçilmiş meclislerde sayısal olarak az temsil edilmesi, (2) Seçilmiş meclislerde erkek kodlu normlar ve uygulamalar, (3) Siyasi hiyerarşilerdeki pozisyonların eşit olmayan cinsiyet dağılımı, (4) Kadınların komitelere sınırlı erişimi, (5) Erkekler lehine taraflı politikalar ve cinsiyet eşitliğini önemsememe, (6) Politikacıların ve cinsiyet eşitliği politikalarının cinsiyetçi algılanması. Bunun türlü sebepleri vardır. Kadınlar, yasal haklar elde edilmiş olsa da kadını kamusal alandan dışlayan toplumsal yapı kırılmadığı için, kadınlar ekonomik olarak erkeklerden çok daha az güce sahip oldukları için, hangi kurumda hangi konumda çalışırsa çalışsın ev ve çocuk hatta yaşlı bakımından sorumlu olduğu için ve siyasi kurumların yönetici yürütücülüğünü erkekler yürüttüğü için siyasi alana katılmakta dezavantajlı konumda kalmışlardır (Lovenduski, 2005).

1952 yılında kabul edilen ve iki yıl sonra yürürlüğe giren BM Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 1. ve 2. maddeleri uyarınca, “kadınlar hiçbir ayırım gözetilmeksizin erkeklerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme haklarına” sahiptirler. Sözleşme Türkiye tarafından 1954'te imzalanmış, 1960 yılında onaylanmıştır. 1966 yılında kabul edilen BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesi uyarınca, “Her vatandaş, genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkına sahiptir.”

1979 tarihinde kabul edilen BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesi (CEDAW), ilk kez seçme ve seçilme hakkına ilişkin fiili eşitliğin sağlanmasını hedefleyen düzenleme olmuştur (Dündar Sezer, 2022). BM'nin 9 temel insan hakları sözleşmesinden biri olan CEDAW, Türkiye tarafından 1985'te imzalanmıştır. Sözleşme taraf devletleri kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için somut adımlar atmakla ve Komite' ye düzenli olarak kadın haklarının geliştirilmesi yönündeki uygulamalarını raporlamakla yükümlü kılar. Sözleşmeye ek olarak 1999 yılında BM Genel Kurulu, CEDAW İhtiyari Protokolü'nü kabul edip imzaya açtı. İhtiyari Protokol, bireyler ve gruplara cinsiyet ayrımcılığı ve hak ihlallerine maruz kaldıkları belirli durumlarda CEDAW Komitesi'ne şikâyet hakkı tanımaktadır. Türkiye bu protokolü 2002'de kabul etmiştir.

Sözleşme, 7. maddesinde kadınlara şu hakların sağlanmasını öngörür: a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek, b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılım, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek, c) Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılım. 4. madde ise kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce geçici ve özel önlemler alabileceği, bu özel önlemlerin eşitsizlik olarak okunamayacağını söyler. İşte siyaset alanındaki kota uygulamaları da bu iki maddenin birlikte değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur.

1995 tarihli BM Pekin Deklarasyonu kadınların yetersiz temsilini nitelik veya siyasi çıkar eksikliğine odaklanmadan siyasi kurumların ayrımcı tutum ve uygulamalarını kadın haklarına ilişkin bir tartışmaya dönüştürmüştür (Dahlerup, 2018). Deklarasyonun amacı, yalnızca kadınların temsilinin artırılması değil, aynı zamanda “karar alma süreçlerinde eşit katılma” ve “her düzeyde karar alma süreçlerinde gücün eşit dağılımıydı.” Kadınların eşit siyasi temsili günümüzde ülkelerin demokrasisini ölçmede iyi bir testi halini almıştır (Lovenduski, 2005). Dahlerup (2018), yüzde 10'un altındaki kadın temsilini “erkek tekeli”, yüzde 10-25 arasındaki kadın temsilinin “kadınların küçük azınlığı”, yüzde 25-40 arasını “büyük kadın azınlığı ve yüzde 40-60 arası temsili “cinsiyet dengesi” olarak tanımlar.

Dahlerup ve Freidenvall (2009) kotaları zorunluluğuna göre yasal veya gönüllü olarak şekline göre ise aday adayı kotası, aday kotası, sandalye ayırma şeklinde sınıflandırır. Her bir kota sistemini yasal ve gönüllük sistemiyle ayrı ayrı birleştirerek uygulamak mümkündür. Yasal kotalar gücünü anayasa veya seçim kanunlarından alır ve ülkedeki bütün partileri kota uygulamaya mecbur kılar. Gönüllülük sisteminde kota uygulama-uygulamama inisiyatifi partiler alır. Aday adayı kotasında adaylar belli oranda hem kadın hem erkeklerin bulunduğu listeden belirlenirken aday kotası sisteminde kota nihai liste için geçerli olur. Üçüncü tipte ise bir cinsiyete sabit sayıda yer ayrılır.

Yasal kotalar, genellikle seçim kanununda veya partilerin kanunla düzenlendiği ülkelerde siyasi partilere ilişkin kanunlarda anayasaya yazılan veya kanunla zorunlu kılınan kotalardır. Bunun aksine, gönüllü parti kotaları, bireysel siyasi partilerin kendi uygulamaları için benimsedikleri resmi kota düzenlemeleridir. Bu sistemler, sandalye ayırma sistemi dışında, garanti koltuk sağlamadığı gibi rekabeti de ortadan kaldırmaz (Dahlerup ve Freidenvall, 2009). Türkiye’de kota uygulaması anayasal ve yasal düzeyde düzenlenmemiştir. Siyasi partilerin bu konudaki tutumları ise üçüncü bölümde incelenecektir.

2.4.3. Partilerde Sağ ve Sol Ayrımı

Sağ-sol ayrımının kökeni Temmuz 1789’da Paris’te toplanan Ulusal Kurucu Meclis’e dayanır. Başkanlığın sağında oturan aristokratlar ve din adamları, parlamentonun çıkarlarını temsil ediyor, Eski Rejimi savunuyordu (Caprara ve Vecchione, 2018). Solda oturan cumhuriyetçiler, liberaller, monarşistler ve demokratlar ise aklın önceliğini, tüm insanların özgürlük hakkını ve köklü bir rejim değişikliğini savunuyordu (Caprara ve Vecchione, 2018).

Sağ ve sol, iki yüzyılı aşkın süredir, siyasi düşünce ve eylem dünyasını bölen ideolojiler ve hareketler arasındaki karşıtlığı belirtmek için kullanılan iki karşıt terimdir (Bobbio, 1996). Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra genç Avrupalılar arasında sağ ve sol ayrımının oy verme davranışları üzerinde bir miktar azalan etkisi olmuşsa da birçok çalışma, seçmenlerin sağ-sol ayrımındaki konumlarının oylama seçimlerini tanımlayıcı bir faktör olduğunu göstermiştir (Bobbio, 1996). Sağ-sol ayrımının belirlenmesinde etkili olan kriterlerin tek boyutluluğu veya çok boyutluluğu konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Bobbio (1996), sağ ve solu ayıran temel tek bir kriter olduğunu savunur: Toplumdaki bireylerin eşitlik idealine karşı tutumu. Eşitlik ideali kriterini destekleyen Noël ve Thérien (2008) sağın bunu rekabet ve serbest piyasa ile solunsa yeniden dağıtım ve devlet müdahalesiyle sağlanacağını düşündüğünü vurgular. Sosyo-ekonomik farklılıklar sağ-sol ayrımında temel kriter olsa da kimi ülkelere buna ek kriterlerin de eklenebileceği görülmüştür: Din ve “yeni siyaset”. Eski siyaset, devletin ve piyasanın kaynakların tahsisindeki rolü, servet dağıtımı ve vatandaşların maddi refahıyla

ilgiliyken; yeni siyaset, yaşam kalitesi, kendini gerçekleştirme, vatandaşların siyasi ve sosyal kararlara doğrudan katılım gibi konularla ilgilidir (Freire, 2015).

Başlangıçta siyasal haklar gelir ve eğitimle sınırlıyken özgürlük liberallerle muhafazakârlar arasındaki en büyük çatışma konusuydu. Daha sonra işçi sınıfının önemli bir siyasi aktör haline gelmesiyle sosyal haklar ve eşitlik en büyük çatışma konusu haline geldi. Sağ ve sol yalnızca farklı idealleri değil, aynı zamanda farklı sosyal kesimlerin çıkarlarını da yansıtmaya başladı (Caprara ve Vecchione, 2018). 20. yüzyılda bu ayrıma ülkelerin ulusal egemenliğe ulaşma yolundaki yörüngeleri, sanayileşme, sermaye ve emek arası gerilimler yön verdi (Caprara ve Vecchione, 2018). İki savaş arasında Avrupa'da sol ve sağın ulusal özelliklerinde meydana gelen büyük değişiklikler faşizm, sağcı muhafazakarlık ile sol popülizmin otoriter bir karışımıydı (Caprara ve Vecchione, 2018). Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'nın ve dünyanın iki süper güç adına iki büyük siyasi nüfuz alanına bölünmesiyle birlikte sağ ve sol arasındaki ideolojik ayrımlar her zamankinden daha güçlü bir şekilde yeniden canlandı. Genel oy hakkının her iki cinsiyeti de kapsayacak şekilde genişletilmesi, ekonominin ve içinde yaşadıkları toplumların ilerlemesi ve değişmesiyle yaşam koşulları derinden değişen çok sayıda seçmenin istek ve tercihlerini karşılayabilecek ideolojileri gerektirdi.

Batı toplumlarında 1970'lerdeki dönüşümleri gözlemleyen Inglehart (1985) geleneksel sağ-sol ayrımına denk düşen ekonomik meselelerin siyasi tutumları belirleyen temel faktör olmaktan çıktığını söyler. Inglehart (1985) bireysel özgürlük, bireyin kendini ifade imkanları ve ekolojik kaygıları kapsayan “post-materyalist” değerler sisteminin gittikçe kuvvetlenen biçimde ayrım noktası olacağını öngörmüştür. Malka vd. (2019) 99 ülkede uygulanan Dünya Değerler Anketi (WVS) verilerini inceleyerek siyaseten sol olarak değerlendirdikleri “müdahaleci ekonomik tutumlarla”, yine sol olarak değerlendirdikleri kürtaj, boşanma ve göç konularındaki “kültürel tutumlar” arasında negatif korelasyon olduğunu bulmuştur.

Welzel (2013) seküler ve özgürlükçü değerlere odaklanan çalışmasında Türkiye'nin incelenen tüm ülkeler arasında farklı gelir gruplarının ve farklı eğitim seviyesindeki grupların benimsediği değerlerin en çok farklılaştığı ülke konumunda olduğunu belirtir. Bu da sekülerizm ve özgürlükçülüğün Türkiye'de bireylerin siyasi tutumlarındaki ayrışmayı açıklamaya yarayan değişkenler olduğunu gösterir. Türk sağ-sol ideolojilerinin entelektüel kökleri çok daha eskilere dayansa da parti siyaseti sağ-sol terminolojisine 1960 darbesi sonrasında tanık olmuştur (Çarkoğlu, 2007). Vatansever/milliyetçi yönelimlere ve dini muhafazakâr eğilimlere sahip sağcı retorik Cumhuriyet öncesi döneme kadar uzanır (Çarkoğlu, 2007). Çok boyutlu analizler, Türk parti sistemindeki ideolojik rekabete yön veren iki boyuta dikkat çeker (Çarkoğlu, 2007): (1) Görece daha baskın boyut, laik-İslamcı ayrım ki sağ-sol ayrımıyla uyumludur, (2) Türk ve Kürt kimliklerini birbirine karşıt hale getiren etnik farklılaşma. Buna göre sol ilerici, hoşgörülü, demokratik, düşük

düzeyde dindar ve hükümetin ekonomi politikasına eleştirel yaklaşırken sağ, statükoyu korumaya, devlet otoriterliğine ve daha az demokrasiye daha yatkındır durumdadır.

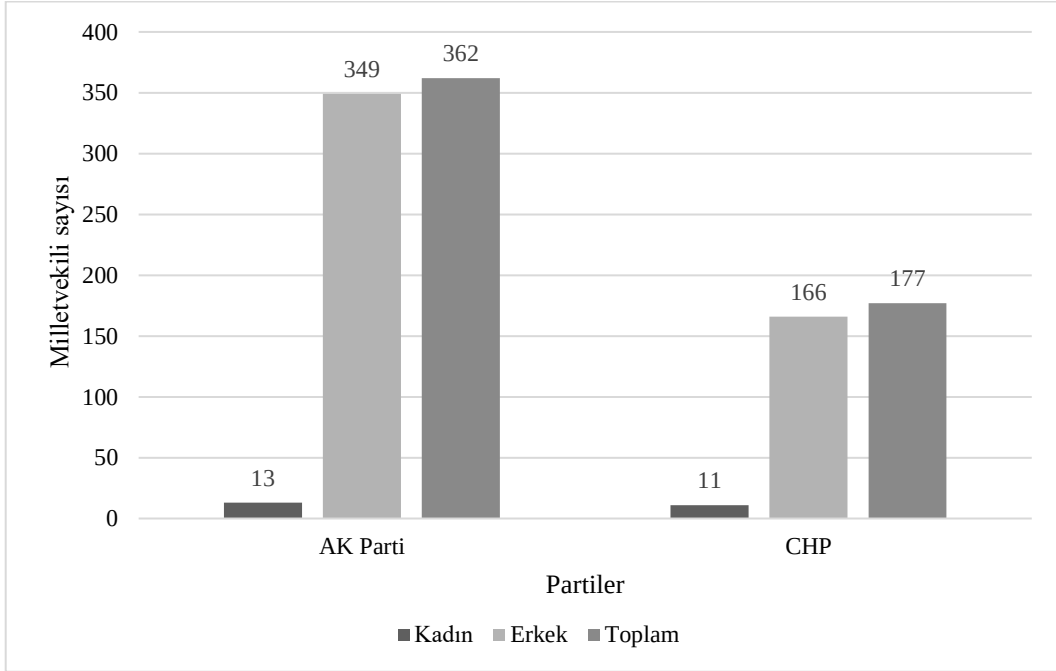
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KADINLARIN PARLAMENTODA TEMSİLİNDE SAĞ VE SOL PARTİLERİN TUTUMLARI: 2002-2018

3.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçimi

1995 milletvekili seçimleri öncesi yapılan değişiklikle yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt seçim sistemi getirilmiş, 1987 yılında 450 olarak belirlenen milletvekili sayısı 550'ye çıkarılmış, seçmen yaşı 18'e indirilmiş, ceza ve tutuklevlerinde tutuklu olarak bulunanlara da oy kullanma hakkı tanınmıştır. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçime 18 parti katılmış, katılım oranı yüzde 79,02 olmuştur. YSK tarafından yayınlanan kesin sonuçlara göre 550 sandalyeli TBMM'de AK Parti 363, CHP 178 sandalye kazanırken 9 sandalyeye de bağımsız adaylar oturmuştur. Daha sonra yaşanan istifalar, farklı partiye katılımlar neticesinde 357 sandalyede AK Parti, 146'da CHP, 20 tanesinde ANAP, 4'ünde DYP, birinde SHP, birinde HYP, birinde Genç Parti, 15'inde bağımsızlar oturmuştur. Mecliste grubu bulunan partilere göre kadın milletvekili dağılımı ise Grafik 1'deki gibidir.

Grafik 1: Cinsiyete Göre Partilerin 22. Dönem Milletvekili Sayıları

Kaynak: TBMM Meclis Albümü 3. Cilt (1983-2010)

TBMM'deki genel kadın temsil oranı yüzde 4,4'ken AK Parti'de yüzde 3,59, CHP'de ise yüzde 6,2 olmuştur. AK Parti'den aday gösterilen 26 kadından 13'ü seçilirken CHP'den aday gösterilen 45 kadından 11'i seçilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2002)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	26	13	50	524	349	66,6
CHP	45	11	24,4	505	166	32,8

Kaynak: (TBMM Meclis Bülteni, 2002),

https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2002_0000_0093_0000/0002.pdf

(AK Parti'nin kesin milletvekili aday listesi, 2002), <https://www.mynet.com/ak-partinin-kesin-milletvekili-aday-listesi-110100029087>

(CHP'nin adayları, 2002), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpnin-adaylari-97036>

3.1.1. Parti Tüzük ve Programları

3.1.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Parti kısaltmasının “AK Parti” olduğu belirtilen 2002 tarihli tüzüğün “Temel Amaçlar” başlıklı madde 4'te partinin insan merkezli bir parti olduğu, aileyi Türk toplumunun temeli kabul ettiği vurgulanır. AK Parti “Herkesin ve özellikle gençliğin” güven içinde, gelişmiş, kalkınmış, refah düzeyi yüksek, moral değerlerle bezenmiş bireyler olmalarını önemseydiğini söyler.

“Mahalle, Köy, Sandık Bölgesi ve Seçim Çevresi Temsilci ve Kurulları” maddesinde, bu kurullarda kadın ve gençlik kollarının, “asgari birer temsilci ile temsil edilmelerine özen gösterilir” ifadesi yer alır. Milletvekili adayı belirlemede kadınlar lehine herhangi bir kota uygulaması ve pozitif ayrımcılık ön görülmemiştir. Kadınların “sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için,” parti tarafından önemsendikleri belirtilen parti programında kadınlar hakkında yer alan ilke ve hedefler şunlardır:

- Çalışma hayatına ilişkin hak ve özgürlük alanlarında uluslararası standartların eksiksiz uygulanması.
- Kamusal yaşama katılımın özendirilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınması.
- Kadınların partiye üye olmaları ve siyasette etkin rol oynamalarının özendirilmesi.

- Kadınla ilgili dernek, vakıf ve Sivil Toplum Örgütleri'ne destek sağlanması ve onları ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılırken bu örgütlerle iş birliği yapılması.
- Kadına yönelik şiddetin, cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesi.
- Kadın intiharlarının, töre ve namus cinayetlerinin sık görüldüğü yörelerde kadınlara ve ailelerine yönelik önleyici ve eğitici çalışmalar yapılması.
- Yerel yönetimlerin kadınların sorunları ile ilgili çalışmalar yapmasının teşvik edilmesi.
- Kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarına yönelik yaşadıkları bölgelerin koşullarına uygun eğitim projelerinin geliştirilmesi ve bu konuda çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının desteklenmesi.
- Kız çocuklarının okullaşma oranını artıracak politikalar uygulanması, eğitimlerinin önündeki engellerin kaldırılması, kırsal kesimlerde ailelerinin bu konuda bilinçlendirilmesi.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulanması.
- Ev kadınlarının sosyal güvence kazanmasını sağlayacak çalışmalar gerçekleştirilmesi ve ev içi emeğin saygınlığı korunarak kadınlar için yeni istihdam alanlarının kurulması.
- Maddi destekten yoksun durumda olan ya da şiddete maruz kalan kadınları koruyan programlar oluşturulması.
- Mevzuattaki kadın aleyhine ayrımcı hükümlerin ayıklanması.
- Kadınların çalışma hayatı, çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılması.

Ayrıca aile bölümünde aile içi şiddeti önleyici tedbirler alınacağı ve şiddet mağduru kadın ve çocuğu koruyacak kanuni düzenlemeler yapılacağı, koruyucu merkezler açılacağı; kadın ve aile konusunda hizmet veren kamu kurumları yeniden yapılandırılacağı belirtilmiştir.

3.1.1.2. Anavatan Partisi

Tüzüğün “Amaçlar” bölümünde “Adalet mülkün temelidir.” vurgusunun yanında “Milliyetçiliği milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden” ibaresi yer almaktadır. “Genel Başkan Yardımcısı Yardımcı Kurullar Koordinasyon Başkanlığı” başlığında yer alan “Tüzüğün 12/2 maddesi uyarınca kurulan kadın ve gençlik kurulları ve komitelerinin birbirleri veya genel merkez arasındaki ilişkilerini ve çalışmalarının koordinasyonunu sağlar.” ibaresi dışında kadın eksenli herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.

Parti programında "asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur" görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inandığını, “demokratik siyasî mücadelede tek yolu ikna, uzlaşma ve

fikirlerle hürmet olarak gören, hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı, büyük ve güçlü Türkiye idealine ulaşmayı gaye edinmiş” bir siyasi parti olduğu belirtilir. Herhangi bir kadın vurgusunun yapılmadığı programda “Aile milletimizin temelidir.” vurgusuyla “Toplum hayatının ahenkli ve sağlam bir şekilde devam ettirilmesinde, gençlerimizin yetiştirilmesinde, ahlâkın ve millî ve manevî değerlerin korunmasında” ailenin sorumluluk hiyerarşisinin yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

3.1.1.3. Cumhuriyet Halk Partisi

Parti kısaltmasının “CHP” olduğu belirtilen 2001 tarihli tüzüğünün “Amaç” bölümünde kadın, genç ve çocuklar sayılır. Parti, tüzüğünde “*Toplumsal yaşamın her alanında kadının hakkı olan işlevleri üstlenmesinin önündeki engelleri kaldırmayı*” amaç edindiğini belirtmiştir. Kadın Kolları yan kuruluşunun kurulması ve içeriğinin ayrı bir yönetmelikle düzenlenmesi öngörülmüştür. Danışma Kurultaylarından sayılan Kadın Kurultayının yılda en az bir defa merkez yönetim kurulunun çağrısı üzerine toplanması öngörülmüştür. Kota uygulaması “il ilçe yönetim kurullarında her iki cinsiyetten en az dörtte bir oranında üye bulunur.” denerek il ilçe ölçeğinde öngörülmüştür.

CHP, 1998 tarihli parti programında kadınlara başlık ayırmanın yanı sıra birçok başlıkta kadına dair düzenleme ve ilkelere yer vermiştir. Partinin “Medeni Kanun’la ve seçme-seçilme hakkı ile, kadını ve erkeği eşit toplum oluşturma sürecini başlatan parti” olduğu hatırlatması yapılmış ve her zaman bu konularda öncü olunacağı garantisi verilmiştir. Parti, “İdeolojik Özümüz ve Temel Tercihlerimiz” bölümünde “gençliği özgür, kadını ve erkeği eşit bir Türkiye” hedeflediğini vurgular. Programda yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- Kadınların ekonomiye, yönetime, siyasete katılımlarının önündeki tüm engellerin kaldırılması.
- Yasalarda, siyasi yaşama katılmada, çalışma koşullarında, kamu görevlerine gelebilmede Kadın-erkek eşitliği sağlanması.
- Kadınların sosyal ve siyasal haklarının bilincine varmaları, her alanda kararlara ve yönetimlere katılımlarının özendirilmesi, kalkınma süreci ve çağdaş toplum anlayışı ile bütünleştirilebilmeleri için etkin politikaların geliştirilmesi.
- Medeni Kanun ile Türk Ceza, Ticaret, Vergi, İş, Umumi Hıfzıssıhha Kanunlarında kadınlara karşı ayrımcılık anlayışı içeren veya aileyi korumada yetersiz kalan yasa hükümleri değiştirilmesi.
- Ev kadınlarının tarlada veya evde çalışan tüm kadınların sosyal güvenlik sistemi koruması altına alınması.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine ilişkin Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmenin tüm boyutları ile uygulamaya geçirilmesi.

- Kadınların aile içindeki durumunda eşit birey anlayışı içinde değerlendirilmesi ve tüm yasal düzenlemeler bu anlayış içinde yapılması.
- Kadınların, özellikle, yargı, idare, ekonominin yönetimi ile iç ve dış siyaset alanlarında daha etkin olabilmelerine özel önem verilmesi.
- Çalışma yaşamında kadınlara karşı mevcut her türlü ayrımcılık kaldırılması, iş için değerlendirilme ile işe girişte kadın ve erkekler arasında eşit ölçütlerin kullanılmasının sağlanması ve işyerlerinde kreş olanaklarının yaygınlaştırılması.
- Kadınların meslek alanlarını çeşitlendirebilmek ve genişletebilmek için, özel amaçlı Meslek Eğitimi Geliştirme Merkezleri kurulması.
- Kadınlara karşı, aile içi ve dışı her türlü şiddet, cinsel taciz ve onur kırıcı eylem, caydırıcı, eğitici ve koruyucu hukuki politikalarla önlenmesi, yerel yönetimlerin yeterli nicelik ve nitelikte sığınma evleri açmalarının desteklenmesi.
- Yerel yönetimler ile ilgili kuruluş ve kademelerinde Kadın Bakanlığı ile eşgüdümlü işlev görecektir "Kadın Konuları Birimleri" kurulması.
- Gençlerin ve kadınların, demokratik kooperatifçilik hareketine katılmalarının desteklenmesi.
- Esnaf ve sanatkarlık yapan kadınların desteklenmesi, kadınların girişimciliğe özendirilmesi.
- Okul öncesi eğitim konusunda özellikle, çalışan kadınların, emekçilerin çocuklarına öncelik verilmesi; yerel yönetimlerin öncülüğü ve gönüllü kuruluşlara katkıları ile yeterince çocuk yuvası ve anaokulu açılması.
- Kadınların çalışma hayatına katılmalarını teşvik edecek, kadınların ve erkeklerin aile sorumluluklarını paylaşmalarını kolaylaştırıcı çağdaş çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasının sağlanması.
- Kadın çalışanların çalışma yaşamında gittikçe artan etkinliklerine koşut, sendikal faaliyetlere katılma ve yer almalarını sağlayacak önlemler alınması.

3.1.1.4. Doğru Yol Partisi

“Doğru Yol Partisi senin bağrından doğmaktadır.” diyerek millete seslenen parti tüzüğünde parti kısaltmasının “DYP” olduğu belirtilir. Partinin amaçlarına ulaşmada “her türlü dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce ve inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle” vatandaşlar arasında ayrım gözetmeyi reddettiği vurgulanır. Parti tüzüğünde kadınlar ekseninde herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Parti programında “amaç” başlığı altında milli irade, milli manevi değerler, kalkınma, sosyal adalet, hürriyet ve refah vurgusu yer alır. “Çalışan ana ve babaların küçük çocukları için yuva ve kreşler” kurulması dışında kadın eksenli herhangi bir ilke ve hedef belirtilmemiştir.

3.1.1.5. Sosyaldemokrat Halkçı Parti

Kısaltma adının “SHP” olduğu belirtilen tüzüğün “Kuruluş ve Amaç” başlığında Sosyaldemokrat Halk Partisi, sosyal demokrasinin, Sosyalist Enternasyonal kararları ile zenginleşmiş ilkelerine inanmış bir partidir.” vurgusu yer alır. SHP tüzüğünde il, ilçe ve genel merkez düzeyinde Kadın Meclisi öngörmektedir. İl Yönetim Kurulları, İl Disiplin Kurulları, İlçe Yönetim Kurulları, Parti Meclisinde “*her iki cinsiyetten üyelerin sayısı aday varsa yüzde otuz üç oranından az olamaz.*” şeklinde cinsiyet kotası belirlenmiştir. Parti programında “... kadınların, gençlerin örgütlenmesi için gerekli ortamın yaratılmasına özel bir önem verecektir.” ibaresi yer almaktadır. Programda yer verilen kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- “Etnik, dinsel, cinsel, kültürel ve benzeri her türlü ayrımcılığa kararlılıkla karşı dururuz. Kadınlar için ayrımcı yaklaşımların tümünü reddederiz.”
- “Gerek kent varoşlarında gerekse kırsal alanda gelir dağılımının iyileştirilmesinde kadınlarımızın üretime yönelik örgütlenmeleri desteklenecektir.”
- “Kadın toplumun temel unsurudur. Kadın haklarının kullanılabilmesi ve toplumun bu bilince ulaşılabilmesi için cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. SHP bunu bir demokrasi ve insan hakları sorunu olarak görmektedir.”
- “SHP kadın ve gençlerin siyasi yaşama doğrudan katılmalarını sağlayacak düzenlemeler yapacaktır.”

3.1.2. Seçim Beyannameleri

3.1.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

“Her Şey Türkiye İçin” sloganıyla başlayan seçim beyannamesinde kadın “VIII. Sosyal Politikalar” başlığının alt başlığı olan “G. Aile Kadın ve Gençlik” başlığı altında “1. Ailenin Güçlendirilmesi”, “2. Kadın Sorunları” başlıklarında yer alır. Parti *aileyi* toplumun temeli olarak görmek ve “yaşanan derin ekonomik sıkıntılara rağmen” toplumun ayakta kalmasını büyük oranda sağlam aile yapısının sağladığını vurgulamaktadır. “Kadın Sorunları” başlığı altında sayılan problemlerin giderilmesine de “sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sağlanması için” önem verildiği belirtilmektedir. Beynamede kadınlar hakkında belirtilen sorunlar ve çözümler şunlardır:

- “Kadınlarımız hayatın yükünü erkeklerle birlikte paylaşımlarına rağmen, hak ettikleri statüye kavuşamamışlardır.”
- “Kadınlar sorunlardan en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadır.”

- “Ekonomik sorunlar, eğitimsizlik, sağlık sorunları, gelecek kaygısı, sosyal güvenceden yoksunluk, aile içi şiddet kadınlarımızın başlıca sorunlarıdır.”
- “Kadınlar, bölgeler arası farklılıklardan en çok etkilenen kesimlerin başında gelmektedir.”
- “Kırsal kesimdeki kadın ile kentlerde yaşayan kadınlar arasındaki uçurum, ekonomik kriz ile daha da derinleşmiştir.”
- “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Kadınla ilgili dernek, vakıf ve diğer sivil toplum örgütlerini destekleyecek, kadınları ilgilendiren yasal ve idari düzenlemeler yapılırken bu örgütlerle iş birliği yapacaktır.”
- “Kadına yönelik şiddetin, cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesi, muhtaç durumdaki kadınların desteklenmesi ve korunması, öncelikli politikalarımız arasında yer alacaktır.”
- “Kadın intiharlarının, töre ve namus cinayetlerinin sık görüldüğü yörelerde kadınlara ve ailelerine yönelik önleyici ve eğitici çalışmalar yapılacaktır.”
- “Yerel yönetimlerin, kadın sorunlarına ilişkin çalışmaları teşvik edilecektir.”
- “Kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarına yönelik olarak, yaşadıkları bölgelerin şartlarına uygun eğitim projeleri geliştirilecek, bu konuda çalışan sivil toplum örgütleri desteklenecektir.”
- “Kız çocuklarının okullaşma oranlarını artıracak politikalar uygulanacak, eğitimlerinin önündeki engeller kaldırılacak, özellikle kırsal kesimde ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.”
- “Kırsal kesimde yaşayan kadınlar için, yöre ihtiyaçlarına göre beceri kursları düzenlenerek, yöresel ürünlerin pazarlanması amacıyla gerekli mekanlar sağlanarak, kadınlar üretime yönlendirilecektir.”
- “Ev kadınlarının sosyal güvenceye kavuşmasını sağlayacak çalışmalar gerçekleştirilecektir. Ev içi emeğin saygınlığı korunarak, kadınlar için yeni istihdam alanları oluşturulacaktır.”

3.1.2.2. Anavatan Partisi

“Türkiye yol ayrımında” vurgusuyla açılan beyanname “Kadın ve Gençlik” başlığı “Ülkemiz nüfusunun yarısını oluşturan kadınların, toplumda hiçbir alanda hak ettikleri konumda bulunmadığının bilincindeyiz.” ibaresiyle başlar ve bunun için, “yönetimde kadınların daha adil bir biçimde temsil edilmelerini sağlayacak olumlu ayrımcılık ilkesinin” hayata geçirileceği taahhüdü verilir. Beyannameye yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- “Tarımda çalışan kadınlar sosyal güvenlik kapsamına alınacaktır.”

- “Kadına uygulanan şiddete ve kötü muameleye karşı etkin önlemlere başvurulacaktır. TCK’da kadına yönelik her türlü suçun cezalarının artırımı için kapsamlı değişiklikler yapılacaktır.”
- “Halihazırda doğum öncesinde 1,5 ay, doğum sonrasında yine 1,5 ay olan ücretli izinler 1.5-3 ay olarak düzenlenecektir.”
- “Çalışan anneler için kreş ve yuvalar yaygın hale getirilecektir. Bebek ölümlerine mâni olmak için annenin bilinçlendirilmesi programları yaygınlaştırılacaktır.”
- “Kadınların iş kurabilmelerini temin amacıyla ayrı destek sistemleri geliştirilecektir.”
- “CEDAW Sözleşmesi (1985) paralelinde kadına karşı her türlü ayrımcılık önlenecek ve Pekin Eylem Platformunda belirtilen tedbirler alınacaktır.”
- “Tüm bu konularda sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği daha verimli bir temele oturtulacaktır.”

3.1.2.3. Cumhuriyet Halk Partisi

“Güzel Günler Göreceğiz” sloganıyla başlayan “seçim bildirgesinde” kadınlar iki başlık altında ele alınmıştır: “4. Sosyal Devlet Anlayışını Onaracak ve Hayata Geçireceğiz” ve “5. Varlık Nedenimiz: Herkese Eşit Mesafede Duran Demokratik ve Laik Cumhuriyet. Herkesin Hakkının Korunduğu Hukuka Dayalı Sosyal Devlet”. Beyannamede saptanan kadın sorunları ve bunlara sunulan çözüm önerileri şu şekildedir:

- “İşçi, esnaf, sanatkâr, kamu çalışanları, çiftçi, ev kadını, işsiz, engelli, yaşlı, bakıma muhtaç tüm yurttaşlarımızı kucaklayan çağdaş Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemi oluşturacağız. Sigortasız yurttaş bırakmayacağız.”
- “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile taraf olduğumuz kadın hakları ile ilgili tüm uluslararası sözleşmelerin toplumsal yaşama ve hukukumuzla yansıtılmasını sağlayacağız.”
- “Fırsat önceliğini cinsler arası ayrılmaz bir parçası kabul ediyoruz; devlete bu konuda gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğünü getiren Anayasa değişikliği yapacağız.”
- “Çerçeve Eşitlik Kanunu çıkaracağız.”
- “Kadının işgücüne katılmasını arttıracak, işe alınmasında ve emeğin değerlendirilmesinde fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler getireceğiz, gerekli destek mekanizmaları kuracağız.”
- “Kadınların mesleki eğitim olanaklarını genişleteceğiz. Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇOTAM) ve benzeri kuruluşları yaygınlaştıracacağız.”
- “Evde, tarım ve orman işlerinde çalışan kadınların İş Kanunu kapsamına alınmasına özel önem vereceğiz. Kendi hesabına çalışan girişimci kadınların eğitim ve kredi olanaklarını genişleteceğiz.”

- “Kadın sağılığıyla ilgili sağılık hizmetlerinin niteliğini yükselteceğız. Ana-Çocuk Sağılığı ve Aile Planlaması merkezlerini çoğaltacağız, bu alandaki çalışmaları etkinleştireceğız.”
- “Kadına karşı şiddet uygulamasını engellemeye yönelik önlemleri alacağız. Kadınları şiddet karşısında izleyeceği hukuki yollar konusunda bilgilendirecek çalışmaları geliştireceğız. Sığınma evlerini yaygınlaştıracacağız.”
- “Kadın Veri Merkezi, Kadın Kütüphanesi, Kadın Merkezleri ve Ulusal Kadın Konseyi kuracağız. Kadın sorunlarını katılımcı bir yaklaşımla çözeceğız.”
- “Eğitimin her kademesinde kız çocuklarının okullaşma oranlarının arttırılması için gerekli tüm önlemleri alacağız.”

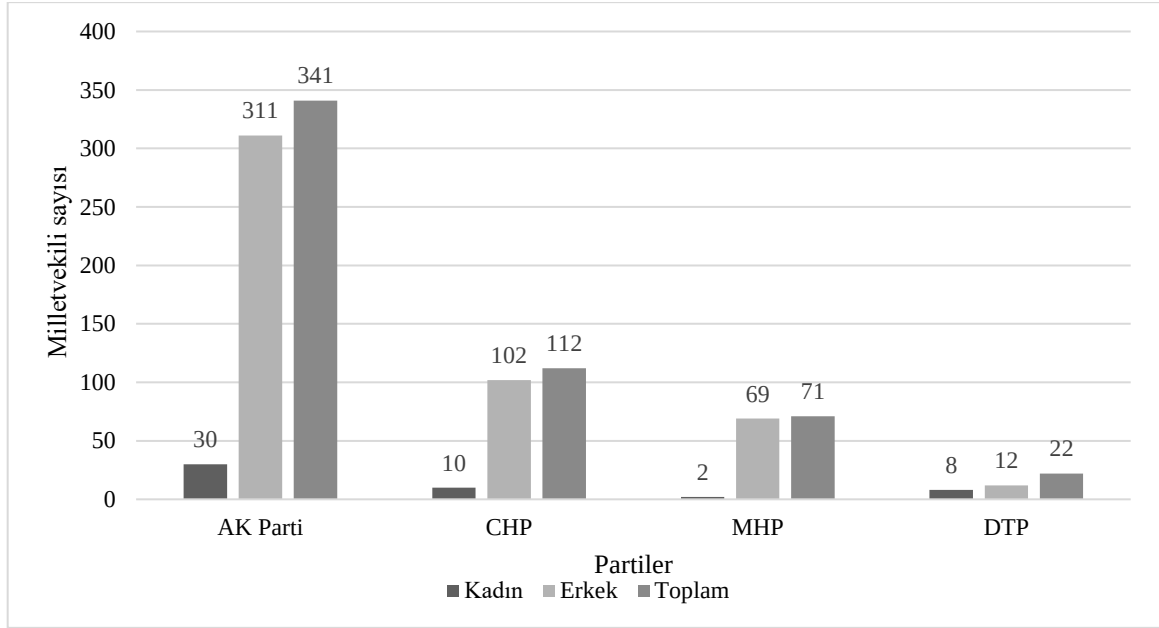
3.1.3. Kadınlar Hakkında Verilmiş Kanun Teklifler

22. Dönem TBMM’de kadınlar hakkında 5 Kanun Tasarısı, 20 Kanun Teklifi verilmiş; tasarıların 4’ü kanunlaşıp biri yeni döneme intikal etmiş, tekliflerin 6’sı kanunlaşmış, 12’si hükümsüz kalmış, 2’si geri alınmıştır. AK Parti’nin verdiği teklifle 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi ve AB Temel Haklar Şartı gereğince Anayasa’nın 10. maddesine “Kadın ve Erkek eşit haklara sahiptir” ibaresinin eklenmiştir. SHP’nin verdiği bir teklifte siyasi partilere devletçe yapılan yardımların belli bir kısmının kadınlara yönelik çalışmalara tahsisi öngörülmüş ve hükümsüz kalmışken; AK Parti’den verilen bir kanun teklifi Milletvekili Seçim Kanununa yüzde 20’lik cinsiyet kotası öngörmüş ve hükümsüz kalmıştır. 2 CHP, 2 DYP ve 1 ANAP kanun teklifi TBMM bünyesinde bir Kadın-Erkek Eşitlik/İzleme Komisyonu kurulmasını öngörmüş ve hükümsüz kalmıştır.

3.2. 22 Temmuz 2007 Genel Seçimi

22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimlere 14 parti katılmış, katılım oranı yüzde 84,2 olmuştur. YSK tarafından yayımlanan kesin sonuçlara göre 550 sandalyeli TBMM’nin 341’ine AK Parti, 112’sine CHP, 71’ine MHP ve 26’sına bağımsızlar oturmuştur. Daha sonra bu sayılar ölüm, istifa, grup kurma gibi nedenlerle değişip AK Parti 340, CHP 98, MHP 70, DTP 20, DSP 13, BBP 1, ÖDP 1, 5 bağımsız olarak şekil almıştır.

Grafik 2: Cinsiyete Göre Partilerin 23. Dönem Milletvekili Sayıları

Kaynak: TBMM Albümü 3. Cilt (1983-2010),

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/Cilt3.pdf (AK Parti milletvekili aday listesi, 2007), <https://www.yenisafak.com/gundem/ak-parti-milletvekili-aday-listesi-48915>

AK Parti'den aday gösterilen 61 kadın adaydan 30'u, CHP'den aday gösterilen 48 kadın adaydan 10'u, MHP'den aday gösterilen 29 kadın adaydan 2'si seçilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2007)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	61	30	49,1	489	311	63,5
CHP	48	10	20,8	502	102	20,3
MHP	39	2	5,1	511	69	13,5

Kaynak: TBMM Albümü 3. Cilt (1983-2010),

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/Cilt3.pdf (AK Parti milletvekili aday listesi, 2007), <https://www.yenisafak.com/gundem/ak-parti-milletvekili-aday-listesi-48915>

(CHP vekil aday listesi, 2007)

<https://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/04/haber,C1D7FEA45CD14B2692C5D716CB452ED0.html>

(MHP Adaylarını Açıkladı, 2007), <https://www.haberturk.com/gundem/haber/25315-mhp-adaylari-aciklandi>

3.2.1. Parti Tüzük ve Programları

3.2.1.1. Büyük Birlik Partisi

Parti tüzüğünde kadınlar ekseninde herhangi bir kuruluş ve ilke belirtilmemiştir. Parti programında “İnsan, varlıkların en şerefliisidir.” vurgusu yapılmıştır. “Sivil Toplum” başlığı altında, aile toplumun temelidir, denerek “Geleneksel Türk-İslam ailesinin gücünü muhafaza etmek için toplum ve devlet her türlü tedbiri alır. Aile yapısının intizamını ve sağlığını bozacak her türlü faaliyet menedilecektir.” denmiştir. Sosyal Politikalar başlığı altında yer alan Sosyal Güvenlik başlığı altında “Kadınlarımızın çalışma hayatına aktif olarak katılımı için, *geleneksel aile yapımıza uygun* yeni kanunî düzenlemeler yapılacak ve çalışan kadın ile çocukların özel olarak korunması sağlanacaktır.” ibaresi yer almaktadır.

3.2.1.2. Demokratik Sol Parti

Partinin kısaltma adının “DSP” olduğu belirtilen tüzükte “insanca ve hakça gelişmeyi dirlik düzen içinde hızlandırmak” vurgusu yapılmıştır. Üyelik koşullarında ise “Demokratik Sol doğrultuyu, Atatürk Devrimini ve bu Devrimin içerdiği milliyetçilik ve laiklik anlayışına dayalı ulus kavramını içtenlikle benimseyen” ibaresi yer almaktadır. “Üye Sayısının Dengeli Çoğaltılması” başlıklı 13. madde “Demokratik Sol anlayışın parti yapısında gerekli kıldığı hakça sosyal dengeyi sağlayacak biçimde, değişik halk kesimlerinden üyelerin, o arada olabildiğince kadın üyelerin, bulunması ilkesi gözetilir.” şartını içerir. “Her Üyeye Görev ve Toplu Çalışma” başlıklı 72. maddede “...Üyeler arasında kadınların da çok sayıda yer alması özendirilerek, siyasal katılma olanakları genişletilir ve yeni kuşaklar için demokratik eğitimin evden başlayacağı bir ortam oluşturulur.” ibaresi yer almaktadır. “DSP'den "sol"a Yeni hedefler” sloganıyla başlayan parti programında kadınlar ekseninde yer verilen ilke ve hedefler şunlardır:

- “Kadın-erkek eşitliğine daha çok gerçeklik kazandırabilmek; toplum sorunlarının çözümüne kadın yaklaşımını gereğince değerlendirebilmek ve demokratik kültürün gelişmesini evden başlatabilmek için, parti çalışmaların kadınların etkin katılımı özendirilecektir.”
- “Ekonominin dışlanan sektörü, bu çalışkan kadınlardan, erkeklerden, çocuklardan oluşur.”
- “Geçim zorluğu içinde işsiz ve gelirsiz bekleyen ve henüz "dışlanan sektör"ün de yolunu bulamamış olan kadınları ve erkekleri, çocukları ve gençleri, evlerinde, piyasaya parça başı iş yapmaya özendirecektir.”
- “Kadın ve aile, toplumsal yaşamamızın en önemli değerleridir. DSP, iktidarı döneminde Medeni Kanun'u sil baştan yenilemiştir. Yeni Medeni Kanun, toplumun

temeli olan aile yaşamında köklü değişiklikler getirmiş; kadın-erkek eşitliğini tam olarak sağlamıştır.”

3.2.1.3. Demokratik Toplum Partisi

Parti kısaltmasının “DTP” olduğu belirtilen tüzükte partinin tanımının yapıldığı madde 2’de “insanlığın özgürleşmesini cinsler arası eşitlikte görme” vurgusu yapılmış ve partinin “sol bir kitle partisi” olduğu eklenmiştir. “Partinin Amacı” bölümünde “cins ayrımcılığı ve kadına yönelik her türlü şiddetin reddedildiği vurgulanır. “Toplumsal özgürleşmesinin kadının özgürleşmesine bağlı olduğundan hareketle yaşamın tüm alanlarında cinsler arası eşitliğin yaratılabilmesi için hukuki ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel tedbirlerin alınmasının” sağlanacağı taahhüdü verilmiştir. Tüzükte oldukça geniş bir şekilde kadın sorunlarına hak verilmiş, “cinsiyet özgürlüğü sağlamanın demokratik toplum hedefine ulaşmada belirleyici bir etken olduğu” bilinciyle cinsiyet özgürlüğü önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması için “başta kadınların öz iradesine dayalı olarak gelişecek kadın örgütlülüğünü yaratarak” kararlılıkla mücadele edilmesi planlandığı söylenmiştir.

Parti kadın erkek eşitliğini “en üst düzeyde” sağlamak üzere eş başkanlık sistemini savunduğunu ve bunun kurumsallaşması için mücadele yürüttüğünü belirtir. Partinin organ ve kurullarında yer alanlar dahil olmak üzere kadınlara, parti yaşamının her alan ve düzeyinde *pozitif ayrımcılık* uygulanacağı; partinin her türlü organ seçimi ile genel ve yerel seçimlerin aday belirlenmelerinde kadınların aday olması halinde *en az yüzde 40* oranında *cinsiyet kotası* ilkesine bağlı kalınacağı taahhüt edilmiştir. Pozitif ayrımcılığın herhangi bir organ ya da kişinin inisiyatifine bırakılmayacağı vurgulanmıştır. “Her tür organ seçiminde eşit oy alan adaylardan biri kadınsa kadın seçilmiş olur” denmiştir. Tüzükte daha önce incelenen diğer partilerde yer almayan şu ilke oldukça dikkat çekici olmuştur: “Kadının cinsler arası eşitlik ilkesiyle Medeni Kanun’dan kaynaklanan haklarını gözetmek amacıyla partiye üye olduktan sonra birden fazla evlilik yapanların üyelikleri düşürülür.” Partinin teşkilatlarının belirlendiği bölümde merkezi Kadın Meclisine ek olarak belde-ilçe-il düzeyinde kadın meclisleri kurulması öngörülmüştür. Partinin programında da geniş bir kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu ön plana çıkmaktadır. “Cinselliği tam bir meta olarak pazarlanmakta” olduğu, ataerkil sistemin “kadının *duygu yüklü zekâsını* dumura uğratmış insanı doğasına ve sosyalitesine yabancılaştırdığı” ve kadının ekonomik politik alanda tamamen erkeğin kontrolünde olduğu saptanmıştır. Programda kadınlarla ilgili benimsenen ilke ve hedefler şunlardır:

- “Kadın için en önemli sorun olan toplum tarafından öğretilen rollerin” aile içinde başladığı bu sebeple geleneksel aile yapısı demokratikleştirilmesi gerektiği savunulmuş.
- “Her alanda kadın örgütlülüğü geliştirilecektir. Sivil kadın örgütleriyle birlikte çalışılacaktır.”

- “Eşitlik sağlanana kadar pozitif ayrımcılık uygulanacaktır.”
- “Kadın bakanlığı ve yerel birimleri kurulacaktır.”
- Her alanda yüzde 40 cinsiyet kotası uygulanması hedefi.
- “Siyasi partilere yüzde 33 kota zorunluluğu getirilecek. Kota işe girişlerde, sendika dernek gibi örgütlenmelerde de kullanılacaktır.”
- TBMM Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu kurulması.
- Cins ayrımcı öğeler içeren müfredat değiştirilip eşitlikçi bir müfredatın hazırlanması.
- “Kadınların meslek edinmeleri sağlanacak, kadın girişimciler desteklenecek.”
- Eşit işe eşit ücret hedefi.
- “Doğum öncesi ve sonrası kadına 1 yıl ücretli izin verilecek, bu hakkı erkekler de kullanabilecek.”
- “Çalışan kadınların kreş sorunu çözülecek.”
- “Şiddetle mücadele için aile sürekli bir eğitim alanı olacak.”
- “Nüfusu 50 binden fazla olan illere Kadın Sığınma Evi kurulacak.”
- “Sığınma evleri bağımsız kadın örgütlerince yönetilecek giderleri devlet ve yerel yönetimler karşılayacaktır.”
- Hem şiddete maruz kalanlara hem de şiddet uygulayanlara rehabilitasyon hizmeti verilmesi.
- “Küçük yaşta evlendirme, başlık parası, çok eşli evlilik, berdel uygulamalarıyla mücadele edilecek.”
- “Kadınlar ve çocuklar için cinsel taciz tecavüz yasaları çıkarılacak.”
- “Ensestle mücadele edilecek.”
- “Fuhuş ortadan kaldırılacak, genelevleri kapatılacak. Sorun çözülene kadar genelevlerde çalışan kadınlara sağlık sigortası ve emeklilik imkânı sağlanacak”.
- “18 yaşından küçüklerin fuhuşla ilgili sabıkalari silinecek.”

3.2.1.4. Milliyetçi Hareket Partisi

Partin kısaltmasının “MHP” olduğu belirtilen tüzüğün “Amaç ve İlkeler” bölümünde partinin amaçlarından birinin de “Türk Milleti'ne mensubiyetin gurur ve şuuruna sahip, manevî ve kültürel değerlerimizle evrensel değerleri de özümsemiş, dış dünyaya, yeni düşünce ve gelişmelere açık, bilim ve teknoloji üretimine yatkın, inançlı, yüksek ahlâklı ve sağlam karakterli nesiller yetiştirmek.” olduğu belirtilir. Tüzükte kadınlar ekseninde “Kadın ve Gençlik kolları, Merkez Yönetim Kurulu kararı ile kurulabilir.” maddesi dışında herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir.

Parti Programında milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstri ve teknikçilik ilke ve değerleri vurgulanmıştır. Programın “5. Demokratikleşme, Temel Hak ve Özgürlükler” başlığı altında

“kadınlara karşı uygulanan her türlü fiili ve hukuki ayrımcılığın kaldırılması, çocukların, ailelerinden gelenler de dahil her türlü hak ihlaline karşı korunması sağlanacaktır” ibaresi yer alır. Programın “9.4. Aile, Kadın ve Çocuk” başlığında ise “toplumun temel taşı niteliğindeki aile kurumunun geliştirilmesi” vurgulanmış, “aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurların önlenmesi, kadının ve haklarının savunularak toplumda saygın bir yer edinmesi gerektiğine inanıyoruz.” denmiştir. Ayrıca kadınların eğitim düzeyleri yükseltileceği, kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almalarının sağlanarak toplumsal konumları güçlendirileceği belirtilmiştir.

3.2.1.5. Özgürlük ve Dayanışma Partisi

Kısaltma adının “ÖDP” olduğu belirtilen tüzükte partinin amacının “özgürlükçü, özyönetimci, enternasyonalist, demokratik planlamacı, doğa-insan ilişkilerini yeniden tanımlayan, militarizm karşıtı ve cinsiyetçi olmayan bir sosyalizm” doğrultusunda, “sermaye güçlerinin egemenliğini, emperyalizmin tahakkümünü ortadan kaldırarak, emek güçlerinin siyasi iktidarının kurulması” olduğu belirtilir. Çoğulcu bir kitle partisi olduğu belirtilen “Partinin Niteliği ve İşleyiş İlkeleri” başlığında partide, her türlü organ seçimlerinde kadın üyelerin seçimi için, “organ tam sayısının yüzde 30'u oranında lehte ayrımcılık uygulanır” ibaresi yer alır ve eklenir “Ancak bu oran aday olmaları halinde ise organ tam sayısının yüzde 50'sine yükselir.”

Tüzükte ilçe, il ve merkez düzeyinde “çalışma esasları, kadın koordinasyonları tarafından önerilen ve PM tarafından karar altına alınan bir yönetmelikle” düzenlenecek olan Kadın Koordinasyonu kurulması öngörülür. Disiplin ve Suç Yaptırımları başlığında “Özel alan dahil kadınlara yönelik her türlü tehdit veya şiddet uygulayan veya tacizde bulunan üyeye, üyelikten geçici çıkarma veya üyelikten kesin çıkarma cezası verilir.” ibaresi yer almaktadır. ÖDP'nin parti programında esnek üretimde geçici, kısmi zamanlı, parça başı işlerin yaygınlaştığı neoliberal düzende “özellikle kadınlar daha fazla sömürülüyor, daha yoğun baskıyla karşılaşıyor” denmektedir. “Böylelikle kadınlar yoksullaşıyor, kadınlar kapitalist küreselleşmeye karşı mücadelenin gittikçe daha önemli bir dinamiği haline geliyor.” Programda yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- “Özgürlükçü sosyalizm feministtir, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sınıf ilişkilerine indirgenemeyeceğinin farkında olarak, kadınların "farklılıkların eşitliği" ilkesi temelinde sosyal haklarını ve politik alan dâhil toplumsal yaşamın her kademesinde temsilini, bu anlamda pozitif ayrımcılığı savunur, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı tavır alır.”
- “Kadınların siyasi temsilini artırmak için tüm siyasi partilere kota zorunluluğu getirilmelidir. Tüm yasalardaki cinsiyetçi bakış açısı ve cezalandırma mantığı değiştirilmelidir.”

- “Tüm insanların yaşamını ve toplumun sürekliliğini sağlamada gerekli olan, kadının yapması gereken işler şeklinde algılanan ve ücretsiz olarak yapılan bütün ev işleri, çocuk, yaşlı bakımı vb. işlerin ekonomiye katkı sağlayan ve servet yaratan işler olduğundan yola çıkarak; asgari ücret ve temel ücret belirlenmesinde ev içi emek görünür kılınmalı ve ücretlere yansıtılmalıdır.”
- “Emek piyasasının cinsiyetçilikten arındırılması için mücadele edilmeli, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık uygulanmalı, çalışma saatleri, ücretler ve tüm çalışma yaşamı buna göre düzenlenmelidir.”
- “Kadınların sendikalarındaki temsiliyeti artırılmalı, en az kota uygulaması getirilmeli, çalışma koşulları ve temsilin önündeki engeller kaldırılmalı, buna uygun düzenlemeler yapılmalıdır.”
- “Savaş ve işgal koşullarında kadına yönelik tecavüz savaş suçu sayılmalıdır.”
- “Kadın kimliği nedeniyle yaşanan taciz, tecavüz ve tespit edilen her türlü baskı yönteminin etki ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için gereken düzenlemeler yapılmalıdır.”
- “Aşiret sistemi ve geri kalmışlık sorunuyla ilgili özel tedbirler alınmalı, eve hapsolan, eğitim alamamış, ev ve çocukların bakımını tek başına üstlenmek zorunda kalan kadınlar için eğitim olanakları sağlanmalıdır.”
- “Kırsal kesimde kadınlara yönelik özel bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulmalıdır.”
- “Hukukun erkek egemenliğini esas alan yapısında köklü bir değişime gidilmeli ve kadınlara karşı cinsiyetçi hükümler yasalardan ayıklanmalıdır.”
- “Eşitlik Çerçeve Yasası çıkarılmalı, buna uygun mekanizmalar oluşturulmalıdır.”
- “Kadınların bedenleri ve yaşamları üzerindeki her tur denetime son verilmeli, kendileri üzerinde sadece kendilerinin söz hakkı olduğu kabul edilmelidir.”
- “Hukukta kadınlara karşı suç kavramı oluşturulmalı, bekâret kontrolü gibi uygulamalar cinsel şiddet kapsamında görülmelidir.”
- “Kamusal ve özel bütün yaşama ve çalışma alanlarında ve savaşta erkek şiddetine karşı kadınlara yardım sağlayan danışma merkezleri ve sığınma evleri, merkezi ve yerel yönetimlerce finanse edilmeli ve kadınların yönetimine bırakılmalıdır.”
- “Kadının ücretsiz ya da düşük ücretle çalıştırılmasına son verilmeli.”
- “Ailenin kadın emeği üzerinden örgütlediği işler toplumsal örgütlenme içinde çözülmeli, geleneksel cinsiyetçi iş bölümünün bu hizmetlerde yinelenmemesi sağlanmalıdır.”
- “Yerel yönetimler ve kamu kurumları tarafından finanse edilen, kullananlar ve çalışanlarca denetlenen yemekhaneler, çamaşırhanemi, kreşler açılmalı, yaygınlaştırılmalıdır.”

- “Göçmen kadınların, göç ettikleri ülkelerde ayrımcılığa uğramalarına karşı çıkılmalı, bedenlerini kullanarak yaşamaya mecbur bırakılmalarına ve fuhuş sektörüne karşı mücadele edilmelidir.”

3.3. Seçim Beyannameleri

3.3.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Beyannamenin başlangıcında AK Parti’nin “muhafazakâr demokrat” bir kimliğe sahip olduğu vurgulanır ve “Aile, Kadın, Çocuklar ve Yaşlılar” başlığı altında kadınlarla ilgili hedeflere yer verilir. Partinin “toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumuna büyük önem” verdiği, iktidarı süresinde Türk ailesinin bütünlüğünü korumak ve kalkındırmak için birçok yenilikleri hayata geçirdiği; kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve özürliülerin sorunlarını çözmek için aile merkezli politikalar izlediği belirtilmiştir. Parti, hükümeti süresinde kadınlar lehine şu uygulamaları geliştirdiğini belirtir:

- “Toplumumuzun kanayan bir yarası olarak gördüğü aile içi şiddetle mücadele” konusunda kapsamlı yasal düzenlemeler gerçekleştirildiği ve bu düzenlemelerin hayata geçirilmesinin de takipçisi olduğu ve aile içi şiddet, töre ve namus cinayetleri ile mücadelede sıfır tolerans yaklaşımıyla hareket ettiği vurgulanmıştır.
- “Kadına Yönelik Şiddeti İzleme Komisyonu kurulmuş, 2006-2010 Şiddet Eylem Planı hazırlanmış, ülke çapında alan araştırması yapılmış, eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarına hız verilmiştir.”
- “Kadın, çocuk ve özürliülerin ihmal ve istismarını önlemek amacıyla “ALO 183 Aile, Çocuk ve Özürliü Sosyal Hizmet Danışma Hattı” hizmete girmiş; sosyal desteğe ihtiyaç duyan kadın, genç ve ailelere hizmet götüren Aile Danışma ve Toplum Merkezlerinin sayısı 17’den 38’e çıkarılmış.”
- “İhmal, istismar ve şiddet mağduru kadınlarımıza yönelik hizmet veren kadın konukevlerinin sayısı da 8’den 19’a yükseltilmiş ve yerel yönetimlerin koruma evleri açma konusunda yetkili kılındığı belirtilmiştir.”
- “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün teşkilat yasaları çıkartılmıştır. Anayasa’nın 10 ve 90. maddeleri ile Yeni İş Kanunu, Yeni Ceza Kanunu ve Ailenin Korunmasına Dair kanunlarda yapılan değişikliklerle kadın-erkek eşitliği ve istihdamında önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır.”
- “Kadın girişimciliğinin ve kadın istihdamının artırılması amacıyla kadın girişimcilerin ihtiyaç duydukları eğitim, danışma, fon-finance sağlama konularını içeren çalışmalar yürütülmüştür.”

- “Daha önce ev hanımlarının ürettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri gelirler vergilendirilirken, AK Parti iktidarı döneminde bu şekilde elde edilen tüm gelirler vergiden muaf hale getirilmiştir. Yerel yönetimlerin de desteği alınarak, kadınlarımızın el emeği göz nuru olan ürünlerin pazarlanabilmesi için gerekli ortamlar ve kolaylıklar sağlanmıştır.”
- “Çocuğun yeri ailesinin yanındır anlayışına inanan Partimiz, kurum bakımı yerine aile bakımını öncelik haline getirmiştir. Ekonomik gerekçelerle koruma altına alınan çocukları aileleri yanında desteklemek amacıyla, 2002 yılında 90 YTL olan aylık yardımlar 2007 yılında 325 YTL’ye çıkarılmıştır.”
- “Sorumluluk alanıyla ilgili konularda kamuoyunu düzenli olarak aydınlatan Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumsal huzursuzluklara seyirci kalmamış, bu çerçevede huzur ve barışımızı tehdit eden olumsuz gelişmelere, her türlü ayrımcılığa, kadınların maruz kaldığı hak ihlallerine, töre cinayetleri ve aile içi şiddete, sokak çocuklarının, madde bağımlılarının, yaşlı ve kimsesizlerin himayesi gibi sosyal sorunlara kamuoyunun dikkatini çekmiş ve bu konularda dinî açıdan toplumu aydınlatmıştır.”

Partinin bir sonraki dönem için hedefleri ise şu şekildedir:

- “Kadın ve aile konusunda faaliyet gösteren STK’ların çalışmalarına destek verilmeye ve sivil toplum-devlet iş birliği geliştirilmeye devam edilecektir. Bu amaçla oluşturulmuş olan kadın ve aile danışma üst kurulları aracılığı ile sivil toplumla iş birliği sürdürülecektir.”
- “Aile kurumunun en hayati aktörü olan kadınların evlilik sonrasında sosyal ve kültürel gelişmelerini desteklemek için yaygın programlar uygulanacak ve annelerin iyi birer eğitimci olması sağlanacaktır.”
- “Sosyal hizmetler kapsamında verilen “evlilik danışmanlığı hizmeti” ile ailede ortaya çıkan sorunların çözümüne ve aile kurumunun güçlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.”
- “İşgücü piyasasına ve istihdama katılmaları çok sınırlı olan kadınlarımızın başarılı birer girişimci olarak hem ailelerine hem de ülkelere katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla ilgili sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde geniş kapsamlı bir kadın girişimcilik programı başlatacaktır.”
- “Kadının toplum hayatının her alanına katılımı artırılacak.”
- “Kültürel yozlaşma tehlikesine karşı kadın-erkek, yaşlı-genç, köylü-kentli, kamu çalışanı-özel iş sahibi bütün vatandaşlarımızın kültür ve sanatı bilinçsiz bir şekilde tüketen değil, anlayan, katılan, destekleyen ve üreten aktörler olması için yeni program ve projeler hayata geçirilecektir. Bu amaçla etkinlik, verimlilik ve vatandaşın

sahiplenmesi bakımından kültür hizmetlerinin yerelleşme ve sivilleşmesine özel önem verilecektir.”

3.3.1.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Partinin seçim beyannamesinde belirtilen kadınlar eksenindeki hedefleri şunlardır:

- “Kadınlarımız kızlarımız yaşlı ana babalarımız kapkaç teröründen kurtarılacak kentler gece gündüz güvenle sokağa çıkılan alanlar olacak.”
- “Evlenmemiş kız çocuklarının belli bir yaşı aştıktan sonra anne ya da babasının sağlık sigortasından yararlanmasını yasaklayan uygulamaya son vereceğiz.”
- “Okuma yazma seferberliği başlatılacak.”
- “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Anlaşma ve kadın haklarıyla ilgili tüm uluslararası sözleşmenin toplumsal yaşama ve hukuk sistemimize yansıtılmasını sağlayacağız.”
- “Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Eylem Planı oluşturulacak”.
- “Sığınma evleri yaygınlaştırılacak, ücretsiz danışmanlık, psikolojik destek ve yasal yardım yapılmasını sağlayacağız.”
- “Çerçeve Eşitlik Kanunu ile toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması hedeflenecek.”
- “Gebeliğe analığa emzirmeye ve cinsiyete bağlı işten çıkarmalar ve doğumdan sonra çalışmaya dönen kadınlara uygulanan ayrımcılığı önleyecek yasal düzenlemeler getirilecek.”
- “Çalışan annelere çocuk ve yaşlı bakım desteği için gerekli kurumlar ve hizmetler iyileştirilecek.”
- “Kadın sağlığında koruyucu sağlık önlemleri geliştirilecek. Anne çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri çoğaltılacak.”
- “Temel eğitim müfredatına bedensel ve üreme sağlığı ve hakları üzerine eğitim programları eklenecek.”
- “Kadınların nüfusa kaydolmalarını ve resmi evlilikleri tüm toplumu kapsar şekilde yaygınlaştırarak bütün kadınların yurttaşlık haklarından eksiksiz yararlanmalarını sağlayacağız.”
- “Kırsal alanda kız çocuklarının nüfusa kaydolmalarını ve temel eğitime düzenli devamı konusunda gerekli izleme denetimi sağlanacak.”
- “Çocuk yaşta erken evlilik önlenmesi için hem erkek hem kadın için 18 yaş sınırı getirilecek.”
- “Mesleki eğitim olanakları Çok Amaçlı Toplum Merkezi benzeri kurumlar yaygınlaştırılacak.”

- “Halk eğitim merkezleri yaygınlaştırılarak her yaşta kadının eğitime devamı sağlanacak.”
- “İş gücü katılımı arttırılacak, işe alınmadan emeğin değerlendirilmesinde fırsat eşitliği sağlanacak.”
- “Evde tarım ve orman işlerinde çalışan kadınlar İş Kanunu kapsamına alınacak.”
- “Kendi hesabına çalışan girişimci kadınların eğitim ve kredi olanakları genişletecek.”
- “Kadın Veri Merkezi Kadın Kütüphanesi Kadın Merkezleri ve Ulusal Kadın Konseyi kurulacak.”
- “Eğitim ve kadın alanında faaliyetlerde bulunan sivil toplum örgütlerinin çalışmaları desteklenecek.”

3.3.1.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Beyannamenin “3. Aile, Kadın ve Çocuk Aile” başlığı altında aile kurumunun güçlendirilmesi, aile bireyleri arasındaki bağlılığı ve aile bütünlüğünü koruyucu politikaların geliştirilmesi, aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurların önlenmesi hedeflenmiş; partinin kadının ve haklarının korunarak toplumda saygın bir yer edinmesine ilişkin altyapı oluşturulmasını sağlayacağı söylenmiştir. Partinin seçim beyannamesinde yer alan kadın eksenli hedefler şunlardır:

- “Kadınlara karşı uygulanan her türlü fiili ve hukuki ayrımcılık kaldırılacak, çocuklar ailelerinden gelenler de dahil, her türlü hak ihlaline karşı korunacaktır.”
- “Uzun süreli işsizlerin, gençlerin, kadınların ve dezavantajlı grupların istihdamını özendirmek amacıyla "istihdam esası" teşvik politikası uygulanacak.”
- “Kadınlara dönük mesleki eğitim ve beceri kazandırma programları yaygınlaştırılacak, kendi işini kuracak olanlara girişimcilik eğitimi verilecektir.”
- “Kadınların istihdam edilebilirlikleri geliştirilerek işgücü piyasasında dezavantajlı konuma düşmeleri önlenecektir.”
- “Kadınların eğitim düzeyleri yükseltilecek, kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumları güçlendirilecektir.”
- “Kadınların şiddete maruz kalmasına yol açan kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik nedenler ortadan kaldırılacak, sivil toplum kuruluşları ve medyanın bu konuda duyarlı hareket etmeleri sağlanacaktır.”
- “Kadın sığınma evleri uygulaması etkinleştirilecektir.”
- “Çalışmayan ev hanımlarına mesleki beceri kazandırılarak aile bütçesine ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaları sağlanacaktır.”

3.3.1.4. Demokratik Toplum Partisi

DTP bu seçime ülke geneli yüzde 10 barajını aşamama kaygısıyla parti olarak girmemiş, seçilen bağımsız adaylarla TBMM’de grup kurmuştur. Parti 2009 yılında kapatılmış, aynı bağımsız milletvekilleri yeni kurulan Barış ve Demokrasi Partisine katılarak grup kurmuştur.

3.3.2. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri

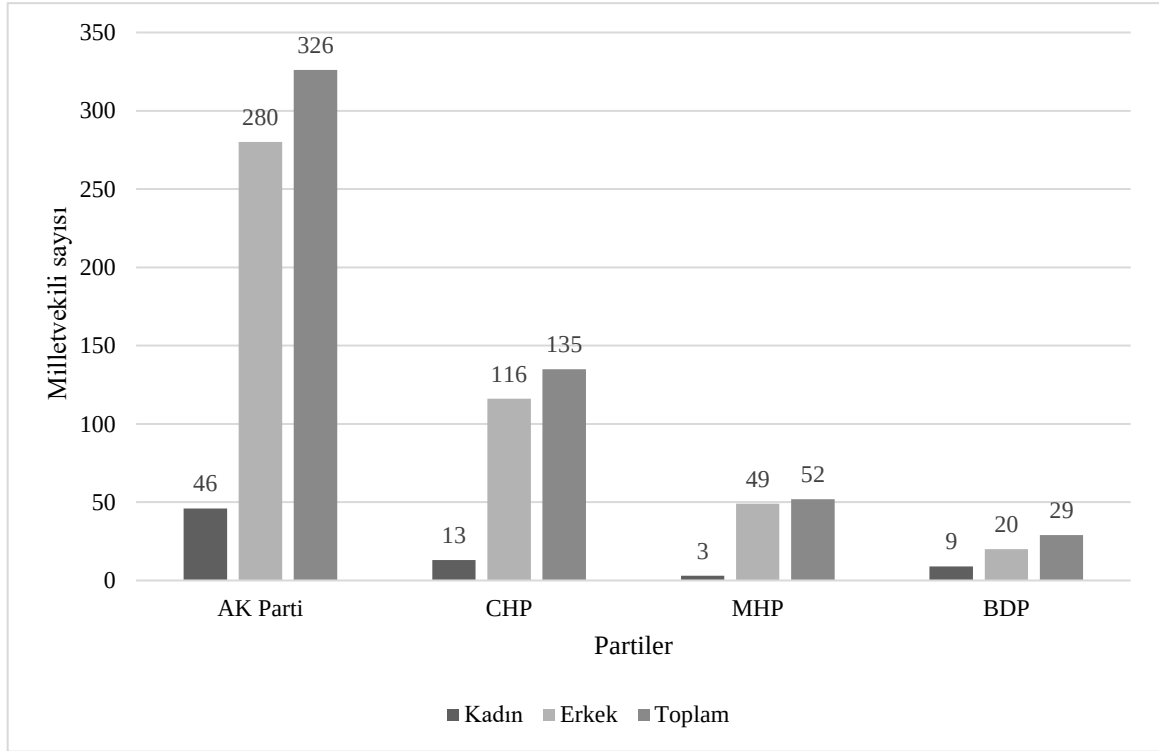
23. Dönem TBMM’de kadın konulu toplam 28 Kanun Teklifi verilmiş 7’si kanunlaşmış, biri geri iade edilmiş, 20 tanesi hükümsüz kalmıştır. Verilen 5 Kanun Tasarının 2’si kanunlaşmış biri hükümsüz kalmış bir de gelecek döneme intikal etmiştir. AK Parti tarafından verilen bir önergeyle TBMM’de Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuş, bir Anayasa Değişikliği Teklifi ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında ilgili maddeye “Devletçe alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamayacağı” ibaresi eklenmiştir. Siyasi Partiler Kanununda yüzde 50 kota öngörülmesi hakkında verilen 4 teklifin 2’si DSP, biri BDP, biri de CHP’ye aittir. CHP bir teklifle TBMM’de, bir teklifle Büyükşehir Belediyelerinde, bir teklifle Belediyelerde, bir teklifle İl Özel İdarelerinde Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu kurulmasını istemiştir. DSP’ye ait 2 kanun da 8 Mart Dünya Kadınlar Gününün resmî tatil ilan edilmesini öngörmektedir.

3.4.12 Haziran 2011 Genel Seçimi

15 partinin katıldığı genel seçimde katılım oranı 87,2’dir. YSK tarafından açıklanan kesin sonuçlara göre AK Parti 327, CHP 135, MHP 53 sandalye kazanırken 35 sandalyeye de bağımsızlar oturmuştur. Daha sonra ölüm, istifa gibi sebeplerle AK Parti milletvekili sayısı 326, MHP milletvekili sayısı 52 olmuş; bağımsızlardan 29 kişi BDP’ye katılarak grup kurmuş, bir kişi Katılımcı Demokrasi Partisi’ne geçmiş, 6 kişi bağımsız olarak devam etmiştir.

Partilere göre milletvekili cinsiyet dağılımı Grafik 3’teki gibidir. Buna göre AK Parti ve CHP’de kadın milletvekili oranı yüzde 14,1; MHP’de yüzde 5,7; BDP’de yüzde 31’dir.

Grafik 3: Cinsiyete Göre Partilerin 24. Dönem Milletvekili Sayıları

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

Seçim sonuçlarına göre AK Partiden aday olan 79 kadından 46'sı, CHP'den aday olan 107 kadından 19'u MHP'den aday olan 70 kadından 3'ü milletvekili seçilmiştir. Oranlar Tablo 8'teki gibidir.

Tablo 8: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2011)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	79	46	58,2	471	280	59,4
CHP	107	19	17,7	443	116	26,1
MHP	70	3	4,2	480	49	10,2
BDP	13	9	69,2	48	20	41,6

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

3.4.1. Parti Tüzük ve Programları

3.4.1.1. Milliyetçi Halk Partisi

MHP 2009 yılında yapılan 9. Olağan Büyük Kurultayı ile tüzüğünü güncellemiş ve “Temel Değer ve İlkeler” başlıklı 3. maddede partinin gücünü mukaddesattan, inançlarından, ilkelerinden ve Türk milletinden aldığını belirtmiştir. Aynı maddeye göre “Türk milletinin milli ve manevi değerler manzumesinin tamamını benimseyerek siyaset yapan Milliyetçi Hareket Partisi *toplumsal merkezin* siyasi temsilcisidir.” Tüzükte ayrıca Aile, Kadın ve Yan Kuruluşlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı sıfatı öngörülmüştür.

3.4.1.2. Barış ve Demokrasi Partisi

Parti tanımının yapıldığı 2. Maddeye göre BDP “...insanlığın özgürleşmesini, cinsler arası eşitlikte gören; bu temelde özgür, demokratik-ekolojik toplumu hedefleyen demokratik, özgürlükçü eşitlikçi *sol bir kitle*” partisidir. Parti tüzüğünün kadınlarla ilgili maddeleri DTP Tüzüğünün maddelerinin bire bir aynısıdır.

3.4.2. Seçim Beyannameleri

3.4.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

“Türkiye Hazır Hedef 2023” sloganıyla başlayan beyanname “Güçlü Toplum” başlığı altında “Kadın” başlığına yer verir. Başlığın girişinde “Hayatın her alanında kadınlarına yeteri kadar yer ve önem vermeyen toplumlar akıllarının yarısını kaybetmiş demektir.” vurgusu yer alır. Beyannameye göre kadına ve sorunlarına önem verilir “çünkü kadın hem toplumsal hayatın hem de geleceği inşa eden ailenin, çocuklarımızın ve gençlerimizin merkez unsurudur”.

“Toplumlardaki cinsiyetler arası adaletsizliklerin tarih kadar eski ve evrensel bir sorun olduğu” belirtilen ve “bu sorunu çözmek, toplumun yarısını oluşturan kadınların hak ettikleri gibi konumlanmalarını sağlamak AK Parti iktidarı her türlü ayrımcılığa karşı olduğu gibi, cinsiyet ayrımcılığına da karşıdır” denilmiştir. Parti her başlık altında önce hükümetleri döneminde neler yaptıklarını daha sonra bir sonraki dönem için neler hedeflediklerini anlatır. Partinin hükümet olarak bir önceki dönemde kadınlar hakkında uygulamaya geçirdiğini söylediği şeyler şunlardır:

- “Kadın-erkek eşitliğini güçlendirmek amacıyla Anayasanın 10. maddesinde; "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yasama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" hükmü 2010 yılında değiştirilerek "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik

ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" hükmü eklenmiş ve pozitif ayrımcılık hukuksal güvenceye kavuşturulmuştur.”

- “2009 itibarıyla TBMM bünyesinde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.”
- “25 Mayıs 2010 tarihinde yayınlanan Başbakanlık Genelgesi ile Kadın İstihdamı Ulusal izleme ve Koordinasyon Kurulu oluşturduk.”
- “Kadına yönelik şiddetin engellenmesi için "Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler" başlıklı Başbakanlık Genelgesi yayınlanmış, çok sayıda kurumsal eylem hayata geçirilmiştir.”
- "Kadının ve Aile Bireylerinin Şiddetten Korunmasına Dair Kanun Teklifi" Mart 2011 itibarıyla TBMM gündemine sunulmuştur.
- “Ailenin Korunmasına Dair Kanunda 2007 yılında değişiklik yapılarak Kanunun kapsamı genişletilmiş, 2008 yılında yürürlüğe giren Yönetmelik ile Kanunun uygulama çerçevesi netleştirilmiştir.”
- “Şiddete uğrayan kadınlara hizmet vermek amacıyla nüfusu 50 bini geçen belediyelere sığınma evi açma yükümlülüğü getirilmiş, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, belediye ve il özel idareleri aracılığıyla sağlanan gelirle kadın konukevi sayısı 63'e ulaşmış olup, birçoğunun yapım süreci devam etmektedir.”
- “Dar gelirli annelerin hesabına çocukların eğitim giderlerine destek amacıyla her ay nakdi yardım yatırmaya başladık. Yatırılan miktarı da kız çocuklar için daha yüksek tuttuk.”
- "Haydi Kızlar Okula Kampanyası" ile eğitim imkânından yoksun bırakılan 350 bin çocuğumuzu okullu yaptık.”
- "Ana-Kız Okuldayız Kampanyası" ile 3 milyon kadının okuma yazma öğrenmesini hedefliyoruz. Bu gayretler neticesinde okuma yazma bilmeyen kadınlarımızın oranı 2000 yılında yüzde 19,4 iken, 2009 yılında yüzde 11,6'ya düşürülmüştür. Aynı yıllarda yüksek okul ve fakülte bitiren kadın oranı yüzde 5,4'ten (üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununa rağmen) yüzde 7,3'e yükselmiştir.”
- “Gelir Vergisi Kanunu’nda 2007 yılında yapılan değişiklikle kadınların ev içinde imal ettikleri ürünleri işyeri açmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satışa sunmaları halinde elde edilen gelirleri vergiden muaf tutulmuştur.”
- “Ev hizmetlerinde çalışanları sigorta kapsamına aldık.”
- “El sanatlar yapan kadınlara isteğe bağlı sigorta primlerini ödeyebilme imkânı getirdik.”

- “Bağımsız çalışan kadınlar için bir ilk olarak sigorta kapsamında emzirme ödeneğini, gebelik halinde 16 haftalık iş göremezlik ödeneğini analık yardımı olarak ödemeye başladık.”
- “Sigortalı kadına, (iki çocuğa kadar) her bir çocuk için çalışmadığı 2 yılı dışarıdan ödeme ve sosyal güvence imkânı tanıdık.”
- “Çalışan kadınların iş motivasyonlarını aksatmamak için hamile ve doğum yapan memurlara nöbet ve gece vardiyası muafiyeti getirdik.”
- “Babalık iznini 10 güne çıkardık, süt izni süresini artırdık.”
- “Aile hayatının sorumluluklarının eşler arasında paylaşımını desteklemek amacıyla 24 aya çıkarılan doğum sonrası aylıksız izni, babanın da kullanabilmesinin önünü açtık.”
- “Kadınlara iş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle kazanma gücünün yüzde 10 ve daha fazla kaybedildiğinin tespiti halinde sürekli iş göremezlik geliri bağlanıyor.”
- “Çalışan kadınların vefatlarında hak sahibi eş, çocuk ve anne babasına ölüm aylığı bağlanıyor.”
- “Ölüm aylığı alan kız çocukları evlendiklerinde, aldıkları aylıklarının iki yıllık tutarını bir defaya mahsus olmak üzere evlenme ödeneği olarak alabiliyor.”
- “Çocuk sahibi olamayan evli çiftler genel sağlık sigortası kapsamında ücretsiz olarak tüp bebek tedavisinden yararlanma hakkına sahip oldu.”
- “Engelli çocuğu olan anneye 5 yıl erken emekliliğin yolu açıldı.”
- “Kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve yoksulluğun önlenmesi için mikro kredi uygulamalarını sivil toplum ile iş birliği içinde başlattık, yaygınlaştırmaya devam ediyoruz.”
- “Bugüne kadar ülke genelinde 50 ilde, 67 şubede 43 bin dar gelirli kadınıma ve aileleri ile yaklaşık 210 bin kişiye 82 milyon TL mikro kredi verildi.”
- “KOSGEB tarafından girişimcilere yönelik olarak verilen kredilerde kadınlar için daha yüksek miktarlarda üst limit belirleyerek kadınlara pozitif ayrımcılık uyguladık.
- İstihdam eğitim projeleri ile maddi durumu yetersiz olan kadınların meslek sahibi olmalarına öncülük ettik.”
- "Anne, Baba, Çocuk Eğitimi Projesi" kapsamında aile ile ilgili konularda konferans, panel, kurs, ev ve köy ziyaretleri yoluyla ailelere ulaşıldı. Bu çerçevede "aile içi şiddet, aile planlaması, gençlerin kötü alışkanlıklarından korunması, töre namus cinayetleri, kadına karşı şiddet, çocuk istismarı" gibi konularda eğitimler verildi.”

Bir sonraki dönem için belirlenmiş hedefler ise şunlardır:

- “Parlamentodaki kadın milletvekili oranı başta olmak üzere karar alma mekanizmalarındaki kadın sayısı artırılacaktır.”

- “Kadının saygınlığından hareketle, modern fiziki şartlara sahip kadın konukevlerinde kalan mağdur kadınlarımızın kendi kendilerine yeterli olmaları, hayata daha sağlam tutunabilmeleri için daha geniş istihdam imkânlar oluşturacağız.”
- “Çocukları ile yalnız yaşayan annelere, yaşamlarını çocuklarından ayrılmadan daha güvenli ve sağlıklı olarak sürdürebilmeleri için barınma öncelikli "Stüdyo Evler" ile her türlü sosyal desteği temin edeceğiz.”
- “İlköğretim ve ortaöğretime tüm kız ve erkek çocukların okula devamını sağlayacağız. Kız çocuklarının orta öğretime geçiş oranlarını artıracacağız.”
- “Kız çocuklarımızın orta ve yükseköğrenime geçiş oranlarını artıracacağız.”
- “Gelecek dönemde kadın girişimcileri özel bir programla destekleyeceğiz. Kadınlarda işgücüne katılma oranı, 2010 yılındaki yüzde 27,7 seviyesinden 2023 yılında yüzde 35 seviyesine yükselecek.”
- “Çalışan kadınlarımızın istihdamda kalmalarını sağlamak amacıyla, çocuklarını kreşe gönderen kadınlarımıza çocuk bakım ve eğitim teşviği vereceğiz.”
- “Destek programlarında kadın girişimcilere yüzde 10 oranında pozitif ayrımcılık yapacağız. Başarılı yeni işletmelerin kurulması için 750 adet girişimcilik eğitim programı ile 15 bin girişimci adayına eğitim verilecektir. 1000 yeni girişimciye 20 milyon TL destek sağlanacaktır. Yeni girişimcilere iş ortamı sağlamak üzere 15 yeni İş Geliştirme Merkezi kurulacaktır.”

3.4.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi

2010 yılında yapılan 33. Cumhuriyet Halk Partisi Olağan Kurultayında parti genel başkanı değişerek Kemal Kılıçdaroğlu olmuştur. Bu değişiklikte partinin seçim bildirgesinde söylem değişikliği gözlemlenmiş, kadın hakları daha geniş alanda yer almıştır. “Herkes için CHP” sloganıyla başlayan beyannamede “Demokratik toplumun hiçbir üyesi cinsiyeti, etnik kökeni, dini, mezhebi gibi nedenlerle ayrımcılığa uğramamalıdır.” denilerek kadınların bu anlamda en çok desteklenmesi gereken grupların başında geldiğini vurgulamaktadır. CHP, beyannamesinde kadın erkek eşitliğini sağlamak için “toplumsal hayatın her alanında kadınlar için, kotalar dahil, pozitif ayrımcılık politikalarına” başvuracaklarını belirtmiştir. Partinin kadınlar hakkındaki hedefleri şunlardır:

- “Yeni Anayasa’da, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi madde 5’e koşut biçimde, devlete “bir cinsiyetin üstünlüğü ya da aşağılığına ilişkin kültürel kalıpları değiştirme” görevini vereceğiz.”
- “Kadınların siyasi partilerde ve siyasette doğrudan ve daha aktif olarak yer alabilmelerinin önündeki engelleri kaldırarak, bu amaçla kadın kotasını yasalaştıracğız.”

- “Kadınların STK’lara katılımını artırmak ve bu kuruluşların yönetiminde etkin rol oynamasını sağlamak için teşvik tedbirleri alacağız.”
- “Kadına yönelik şiddeti ağır suçlar kapsamına alacak ve ağır biçimde cezalandıracağız.”
- “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” değil “Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu” kuracağız.”
- “Kadınların iş gücüne katılımını yüzde 40’a, genel katılım oranını yüzde 55’e ulaştıracacağız.”
- “Kamu hizmetlerinde kadın istihdamını ve kadınların yönetim görevlerine atanmasını teşvik edeceğiz.”
- “Kişisel becerilerini girişimciliğe dönüştürmek isteyen kadınlara, İş Kurma Kredisi ve Pazarlama Desteği sağlayacağız. Kendi hesabına çalışan girişimci kadınların kredi olanaklarını genişleteceğiz.”
- “Çocuk, yaşlı ve hasta bakım hizmetlerini geliştirerek kadınların çalışma hayatına katılımının önündeki engelleri kaldıracacağız.”
- “İşe giriş ve yükseltme değerlendirmelerinde eşit ölçütlerin kullanılmasını sağlayacağız.”
- “Kadınların kamu kesimine giriş sınavlarında ve yönetim görevlerine atanmalarında pozitif ayrımcılık uygulaması yapacak, ilkeli kota uygulamasına geçeceğiz.”
- “Özel sektörde kadın istihdamını artırmaya yönelik özendirici düzenlemeler yapacağız.”
- “Tarım kesimi, ev hizmetleri, evden çalışma gibi kadının yoğun çalıştığı alanları kayıtlı hale getirecek ve bunları sosyal güvenlik kapsamına alan yeni sigorta programları oluşturacağız.”
- “KOBİ desteklerinden öncelikle kadın girişimcilerin yararlanmasını sağlayacağız.”
- “Kadın kooperatiflerini destekleyecek, çeşitlendireceğiz.”
- “Tarımda çalışan kadınlar ile gezici-geçici tarım işçilerinin yaşam standartlarının geliştirilmesine özel önem vereceğiz.”
- “Aile Sigortası kapsamındaki destekleri doğrudan kadına verecek, her ay kadının banka hesabına yatıracacağız.”
- “Okul öncesi eğitimi teşvik edecek destekler yaparak, kadınlarımızın işgücüne katılımını artıracacağız.”
- “İhtiyacı olan her aileye aylık 125-190 TL yetişkin desteği sağlayacağız. Ailenin bölünmüş olması, ailenin geçim yükünü kadının üstlenmesi durumunda desteğin tutarını arttıracacağız.”
- “İşini kaybedenlerle, genç ve kadın işsizlere yeni beceriler kazandıracak kısa süreli eğitim programları uygulayacağız.”
- “Her yıl en az 5 yeni kadın sığınma evi açacağız.”

- “Sadece töre değil namus cinayetlerinin de en ağır şekilde cezalandırılması için Türk Ceza Kanunu’nda değişiklik yapacak, Güldünya Yasası’nı çıkaracağız.”
- “Eşitlik Çerçeve Kanunu’nu çıkaracağız.”
- “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu değil Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu kuracağız.”
- “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi başta olmak üzere kadın hakları alanında taraf olduğumuz tüm uluslararası sözleşmelerin, toplumsal yaşama ve hukuk sistemimize yansıtılmasını sağlayacağız.”
- “Kendi sigortası olmayan her kadına sağlık güvencesi sağlayacağız.”
- “Hamilelikte, doğumda ve loğusalıkta kadınlara tüm sağlık hizmetlerini, beslenme ve ilaç desteğini bedelsiz sunacağız.”
- *“Kadınların çalışmasını önleyen, eve bağlayan ve sosyal güvencesi olmayan bakım anlayışına son vereceğiz.”*
- “Eğitimini yarım bırakmak zorunda kalmış her kadına eğitimini tamamlaması için yaz okulları, akşam okulları, meslek kursları ve açık öğretim gibi olanaklar yaratacağız.”
- “Kadınlara mesleki eğitimde öncelik tanıyacağız.”
- “Burslarda, parasız yatılı okullarda kız çocuklara kota ve kontenjan artırımı uygulayacağız.”
- “Her semtte Halk Eğitim Merkezi ya da Çok Amaçlı Toplum Merkezi kurarak, kadınların becerilerini artıracak, iş bulma imkanlarını geliştireceğiz.”
- “Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu’nu değiştirecek, kotayı yasalaştıracacağız.”
- “Siyasi partilerin kadın kollarını güçlendireceğiz.”
- “Öncelikle çalışan kadınların, memur ve emekçilerin çocukları için, sosyal gelişme açısından yetersiz yerlerde, ailelerin de katılımıyla işletilen ücretsiz veya devlet katkılı çocuk yuvaları ve anaokulları açacağız.”
- “İki milyondan fazla ev kızımızın dışarıya açılması amacıyla bu kızlarımıza kadın öğretmenler yoluyla ulaşacak, telafi eğitimi ve uzaktan eğitim programlarına katılmalarını ve bir araya gelmelerini destekleyeceğiz.”
- “Yalnız yaşamak zorunda kalan yaşlı kadınlarımız için gündelik yaşam destekleri ve gündüz bakım sistemleri geliştireceğiz.”
- “Günlük bakım hizmeti veren kurumları sayıca artıracak ve geliştireceğiz. Böylece evindeki yaşlıya bakan kadınlarımızın bağımlılık ve sorumluluklarını azaltacağız.”
- Sporda kadın ve erkeklere fırsat eşitliği sağlayacağız.””

3.4.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Ses Ver Türkiye sloganının kullanıldığı beyannamenin 12 yıllık bir dönemi kapsadığı belirtilmiştir. Partinin Aile, Kadın ve Çocuk başlığı altında kadınlar için belirtilen hedefler şunlardır:

- “Uzun süreli işsizlerin, gençlerin, kadınların ve dezavantajlı grupların istihdamını özendirmek amacıyla “istihdam esaslı” teşvik politikası etkin bir şekilde uygulanacak, işe alınan her ilave işçi için belirli süreyle sigorta primi, muhtasar vergi ve enerji bedeli gibi hususlarda avantajlar sağlanacaktır.”
- “Kadınlara dönük mesleki eğitim ve beceri kazandırma programları yaygınlaştırılacak, kendi işini kuracak olanlara girişimcilik eğitimi ve finansman desteği verilecektir.”
- “Kadınların işgücü piyasasına katılımlarını desteklemek ve iş bulmalarını sağlayacak mesleki vasıf kazandırmak için mesleki eğitim programları uygulanacaktır.”
- “Kadınların eğitim düzeyleri yükseltilecek; kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumları güçlendirilecektir.”
- “Yükseköğretimde sunulan imkân ve fırsatlardan kız öğrencilerin yararlanmasını engelleyen, anti demokratik ve insan haklarına aykırı uygulamalara son vermek amacıyla başörtüsü sorunu çözüme kavuşturulacaktır.”
- “Yaşları ne olursa olsun evli olmayan kız evlatlar ile boşanan veya dul kalan kadınların kendi sigortalılığı ya da aylık veya geliri olmaması durumunda, anne veya babasının bakmakla yükümlü olduğu kişiler arasına alınarak sağlık yardımlarından yararlandırılacaktır.”
- “Şiddete, tacize ve istismara uğrayan kadınlara, yasal yollardan hak araması sırasında adli yardım desteği sağlanacaktır.”
- “Muhtaç durumda olan ailelerin en az bir ferdine iş imkânı sağlanacak, iş sağlanana kadar, halen yürürlükte olan asgari ücretin yarısı kadar yaklaşık 320 TL “Aile Sigortası Yardımı” ödeme programı başlatılarak ailelere sosyal koruma uygulaması yapılacaktır. Bu ödemenin öncelikle ev hanımlarına yapılması esas olacaktır.”

3.4.2.4. Barış ve Demokrasi Partisi

BDP yüzde 10’luk seçim barajını aşamamak kaygısıyla seçime parti olarak katılmamış, 39 ilde 61 bağımsız adayı destekleyerek TBMM’ye giren bağımsız adaylarla parti grubu kurulmuştur.

3.4.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri

24. Dönem TBMM’de kadınlar hakkında toplam 96 Kanun Teklifi verilmiş, 17’si kanunlaşmış, 77’si hükümsüz kalmış, biri karar olmuş biri ise “tatilde gelmiştir.” Verilen 10 Kanun Tasarısından 7’si kanunlaşmış, 2’si hükümsüz kalmış ve biri yeni döneme intikal etmiştir. Kanunlaşan tekliflerin 11 tanesi CHP, 3 tanesi MHP, 3 tanesi HDP tarafından verilmiştir. Hükümsüz kalan 77 teklifin 46 tanesi CHP, 12 tanesi MHP, 17 tanesi HDP, biri Anadolu Partisi, biri bağımsız milletvekili tarafından verilmiştir. Kanunlaşan teklifler şunlardır: Siyasi Partiler kanununda yüzde 50 kota uygulaması

değişikliği öngören bir teklif HDP tarafından verilmiş. Kadın Bakanlığı kurulmasına dair 2 kanun teklifinden biri CHP diğeri HDP'ye aittir. 8 Mart Kadınlar Gününün “resmî tatil” ilan edilmesiyle ilgili verilen 4 teklif CHP, 3 teklif BDP, 1 teklif bağımsız milletvekiline aittir.

3.5. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri

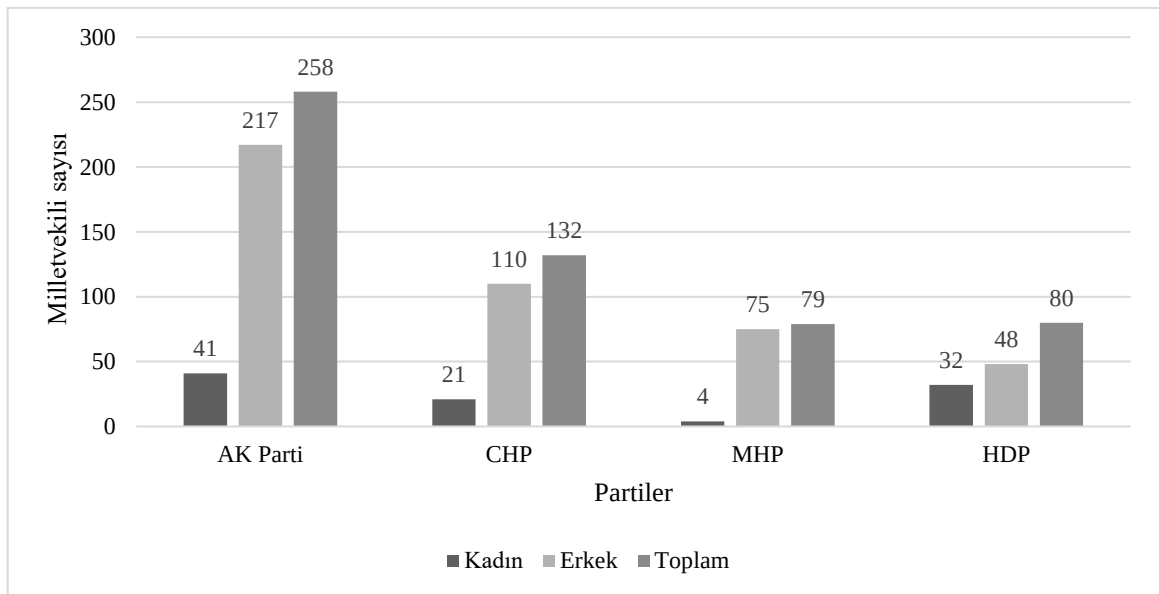
Bu iki genel seçim, arada geçen 4 aylık süreçte partilerin tüzük, program ve seçim beyannamelerinde değişiklik olmadığı için birlikte işlenecektir. 20 partinin girdiği 7 Haziran 2015 genel seçiminde katılım oranı yüzde 86,43 olmuştur. YSK'nın yayınladığı kesin sonuçlara göre 550 sandalyeli TBMM'nin 258'ine AK Parti, 132'sine CHP, 80'ine HDP, 80'ine MHP oturmuştur. AK Parti ve CHP milletvekillerinin yüzde 15,9'u, HDP'nin yüzde 40'ı, MHP'ninse yüzde 5'i kadınlardan oluşmaktadır (Grafik 4).

Tablo 9: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (Haziran 2015)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	101	41	40,5	449	217	48,3
CHP	109	21	19,2	441	111	25,17
MHP	67	4	5,9	483	76	15,7
HDP	270	32	11,8	273	48	17,5

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

Grafik 4: Cinsiyete Göre Partilerin 25. Dönem Milletvekili Sayıları

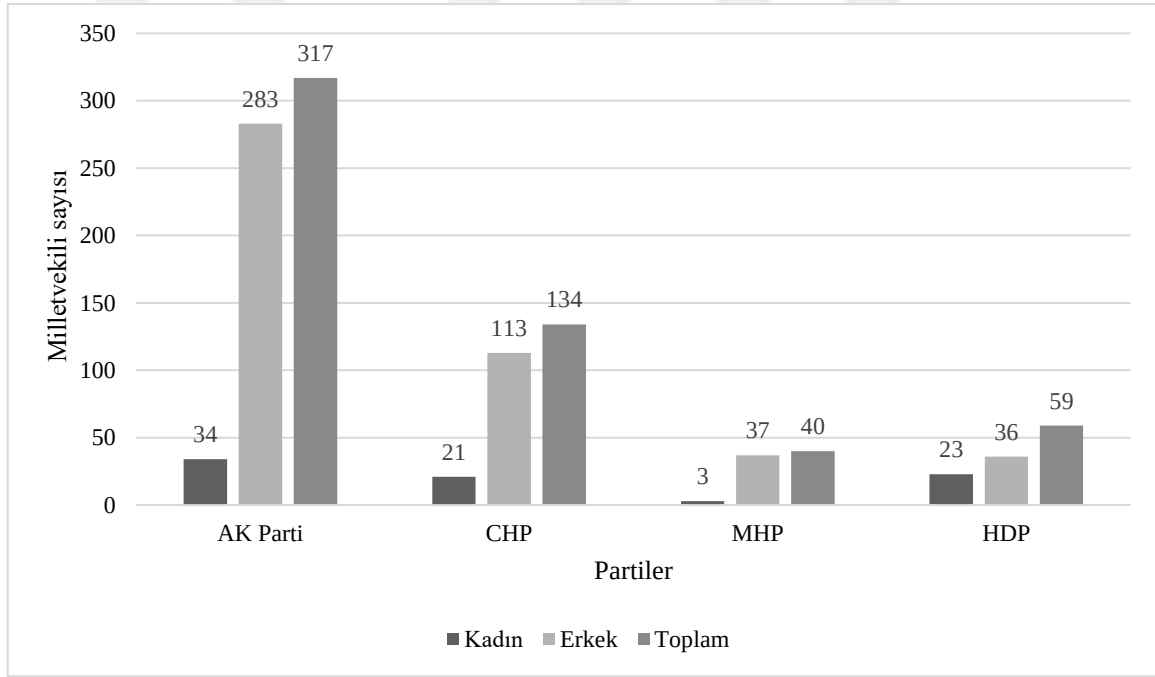

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

Seçimde AK Parti'nin gösterdiği 71 kadın adaydan 34', CHP'nin gösterdiği 127 adaydan 21'i, MHP'nin gösterdiği 78 adaydan 3', HDP'nin gösterdiği 234 adaydan 23' seçilmiştir (Tablo 10). Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar olmak için gereken 276 sandalyeyi kazanamamıştır. AK Parti genel başkanı Cumhurbaşkanının kendisine verdiği hükümet kurma yetkisiyle CHP, MHP ve HDP ile grşse de hükümet kurulamamış, 1 Kasım için erken seçim kararı alınmıştır.

Oy pusulasında 16 partinin yer aldığı 1 Kasım 2025 genel seçiminde seçmen katılım oranı yüzde 87,4 olmuştur. YSK tarafından açıklanan kesin sonuçlara göre 550 sandalyeli TBMM'nin 317'sine AK Parti, 134'ne CHP, 59'una HDP, 40'ına MHP oturmuştur. Partilere göre cinsiyet dağılımı Grafik 5'teki gibidir.

Grafik 5: Cinsiyete Göre Partilerin 26. Dönem Milletvekili Sayıları

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

Tablo 10: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (Kasım 2015)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	71	34	47,8	479	283	59
CHP	127	21	16,5	423	113	26,7
MHP	78	3	3,8	472	37	7,8
HDP	228	23	10	322	36	11,1

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

3.5.1. Parti Tüzük ve Programları

3.5.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP 2012 yılında Tüzük değişikliğine gitmiş ve cinsiyet eşitliğini sağlamak için ilk kez kota uygulaması düzenlemesine gitmiştir. Düzenlenen 61. maddede şöyle yazar:

“Partinin katıldığı milletvekili genel seçimlerinde merkez yoklaması yoluyla belirlenecek adayların saptanmasında; Parti Meclisi seçiminde, il, ilçe, belde yönetim organlarının seçiminde, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların saptanmasında, kongre ve kurultay delegesi seçimlerinde en az yüzde 33 cinsiyet kotası uygulanır.”

Tüzüğün “Siyasal İlkeler ve Temeller” başlıklı 2. maddesinde “...kadın erkek eşitliğine inanan; bu değerleri gerçekleştirmeyi hedefleyen, devleti, kişilerin özgürlüklerini ve refahını sağlamaya yönelik bir hizmet aracı olarak kabul eden çağdaş *demokratik sol bir siyasal partidir.*” ibaresi yer alır. Tüzükte Kadın Kurultayının her yıl en az bir kez Merkez Yönetim Kurulu'nun ya da Kadın Kolları Genel Başkanının çağrısı üzerine toplanması ve toplantı sonunda bir sonuç raporu hazırlanması öngörülmüştür. Bir diğer maddede yine Kadın Kurultayı hakkında şöyle denir: “Yerel ve genel seçimlerden sonra en geç iki ay içerisinde Kadın Kurultayı seçimsiz olarak toplantıya çağırılır. Bu toplantıda hazırlanan sonuç raporunda il ve ilçe düzeyinde seçim sonuçları değerlendirilerek kısa ve orta vadede yapılması gereken hususlara ilişkin önerilerde bulunulur. 2011 Genel Seçimlerinde incelenen Parti Programı hala geçerlidir.

3.5.1.2. Halkların Demokratik Partisi

2012’te kurulan HDP’nin tüzüğünde parti tanımında ezilen, sömürülen, dışlanan, yok sayılan bütün halklar ve inanç toplulukları, kadınlar, işçiler, emekçiler, köylüler, gençler, işsizler, emekliler, engelliler, LGBT bireyleri sayar. Tüzüğe göre HDP “siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamın her alanında cinsiyetler arası eşitsizliğe karşı çıkarak, erkek egemen sistemin ve kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için” ve “lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin heteroseksizmden

kaynaklanan kamusal ve toplumsal yaşamda maruz kaldıkları şiddet, dışlanma, ayrımcılık, nefret suçu ve söylemlerine karşı” mücadeleyi etmeyi amaçlamaktadır.

Tüzükte ayrıca tüm karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine en az eşit temsilin uygulanacağı yazar. “Disiplin, Suç ve Yaptırımlar” başlığında özel alan dahil, kadına ve LGBTİ bireylere yönelik “fiziksel ve/veya psikolojik her türlü şiddet, baskı, tehdit, cinsel taciz, aşağılama, egemenlik kurma gibi cinsiyetçi uygulamalara” karşı yaptırımlar planlanmıştır. Psikolojik baskı ve şiddet için “uyarı, tekrar halinde üyelikten geçici uzaklaştırma ve/veya kesin çıkarma.” öngörülürken cinsel taciz, fiziksel şiddet içinse “üyeliği süreli dondurma, tekrar halinde geçici ve/veya kesin çıkarma” öngörülür.

3.5.2. Seçim Beyannameleri

3.5.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma sloganıyla başlayan beyannamede her alanda önce iktidar olarak bir önceki dönemde neler yapıldığı daha sonra bir sonraki dönem için neler hedeflendiği sayılmıştır. Beyannamede sayılan ve *sadece bir önceki döneme ait olan* gelişmeler şu şekildedir:

- “BM nezdinde, “İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolü onaylandık.”
- “İş Kanunu’nda yaptığımız değişikliklerle kadınlar lehine hükümler getirilmesini sağladık.”
- “Ceza kanunlarında kadın haklarını güçlendirici değişiklikler yaptık.”
- “Kız öğrenciler, kadın kamu çalışanları ile milletvekillerinin kıyafetlerine ilişkin kısıtlamaları kaldırdık. Bu çerçevede, başörtüsü ile sair kısıtlayıcı düzenlemeler artık tarihe karışmıştır.”
- “2012 yılında Eşi Vefat Eden Kadınlara Düzenli Nakdi Yardım Programını başlattık.”
- “2013 yılı itibarıyla yaklaşık 280 bin kadınıımızı aylık 250 TL düzenli nakdi desteğe kavuşturduk ve toplam 753 Milyon TL yardım yaptık.”
- “Aile içi şiddetin, töre ve namus cinayetlerinin engellenmesine yönelik hukuki düzenlemeler yaptık. Yine bu amaca yönelik olarak “Avrupa Konseyi Sözleşmesini (İstanbul Sözleşmesi)” çekincesiz olarak imzalayan ilk ülke olduk.”
- “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planını, ilgili tarafların katılımıyla güncelledik.”
- “Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerini (ŞÖNİM) 14 pilot ilde kurmaya başladık.”
- “Kadın konukevleri sayısını 123’e ulaştırarak ciddi bir artış sağladık.”

2015 dönemi için oluşturulmuş hedefler ise şu şekildedir:

- “Başta erken çocukluk dönemi eğitiminin geliştirilmesi olmak üzere, kız çocuklarının eğitime devam etmelerinin sağlanması için gerekli tedbirleri alacak ve ilave teşvik mekanizmalarını hayata geçireceğiz.”
- “Erken evliliklerin önlenmesi için aileye yönelik eğitim hizmetlerinin yaygınlığını ve etkinliğini artıracacağız.”
- “Kadınlarımızın sağlık hizmetine daha kolay erişimi için yaşadıkları ortamda hizmet almalarını sağlayacak ev ziyareti sistemini yaygın ve işlevsel hale getireceğiz.”
- “Kadın istihdamının artırılmasına yönelik kadınların işgücü piyasasına girişlerini kolaylaştıracak çalışma modelleri oluşturacağız.”
- “Mevsimlik tarım işçisi kadınlar ile ev eksenli çalışan kadınların sosyal güvenceden daha kolay faydalanmalarını sağlayacağız.”
- “Kadın istihdamına yönelik getirdiğimiz istihdam teşviklerinin devamını sağlayacağız.”
- “Kadın girişimcilerin finansmana erişimlerinin kolaylaştırılması ve böylelikle kadın istihdamının artırılması amacıyla yaptığımız düzenlemeyle kadın girişimcilerin 100 bin TL’ye kadar ve 5 yıl vadeli kullanacakları krediler için Kredi Garanti Fonu aracılığıyla yüzde 85 oranında kefalet imkânı sağlıyoruz.”
- “Kadınlarımız için iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarını hayata geçireceğiz.”
- “Kadınlarımızın iş hayatında tutunmalarını kolaylaştırmak amacıyla kaliteli ve hesaplı kreş imkânlarını yaygınlaştıracacağız. Meslek kurslarına katılan kadınlarımız için çocuk oyun odaları uygulamasını başlatacağız.”
- “İşçi ve memur tüm çalışan kadınlarımıza doğuma bağlı olarak ilk çocukta 2 ay, ikinci çocukta 4 ay üçüncü ve üzeri çocukta 6 ay yarı zamanlı, tam ücretli çalışma hakkı ve çocuğun okula başlama yaşına kadar kısmi süreli çalışma hakkı tanıyacağız.”
- “Çalışma hayatında kadın ve erkekler arasında eşit muameleyi ve eşit fırsatlar sunulmasını sağlayacak şekilde AB standartlarını göz önünde bulundurarak, babalık iznine ilişkin ilgili mevzuatta gerekli değişiklikleri yapacağız.”
- “Kadınların işgücüne katılım oranını yüzde 38 düzeyine çıkarmayı, tarım dışı sektörde kayıt dışı istihdam oranını yüzde 15’e indirmeyi hedeflemekteyiz.”

3.5.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi

“Yaşanacak Bir Türkiye” sloganıyla başlayan seçim beyannamesinde “Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet’in kurucu ilke ve değerlerine bağlı, çağdaş bir sosyal demokrat partidir” vurgusu yapılmıştır. Partinin önceliğinin, “hukukun üstünlüğünü ve temel hakları yeniden tesis etmek, korkuya son vererek “Özgürlükler Cumhuriyetini” kurmak” olduğunun söylendiği beyanname

maddesi şu şekilde devam eder, “lkemizin genç, kadın, emekçi ve kırılgan tüm kesimlerinin her türlü baskıcı ve ataerkil g odaklarına karşı savunulması gerekmektedir.” Partinin gelecek dönem için kadınlar ekseninde hedefleri şunlardır:

- “Hâkimler Yüksek Kurulu ve Savcılar Yüksek Kurulu seçimlerinde kadınların temsilini artırmak için cinsiyet kotası getireceğiz.”
- “Yüksek teknolojiye odaklı yatırımlara, yeşil projelere, kadın girişimcilere ve genç girişimcilere verilen şirket kredilerine özel teşvikler sağlayacağız.”
- “Kamu alımlarında, kamu ihale mevzuatını gözeterek, tedarik bütçelerinin yüzde 15’ini kadın girişimciler ve genç girişimcilerin kurduğu firmalardan yapılacak alımlar için kullanılması yönünde düzenlemeler yapacağız.”
- “Aile Sigortası Programı ile ödemelerini kadınlara yaparak, kadınları ekonomik olarak güçlendireceğiz.”
- “Kadınların hâkim ortak olduğu şirketlere verilen KOBİ desteklerinde hibe oranını yüzde 50’den yüzde 67’ye çıkaracağız.”
- “Yeni iş kuracak kadın girişimcilere faturalı harcamaları karşılığında 33 bin TL’si avans olmak üzere 88 bin TL hibe ödeyeceğiz.”
- “Hâkim ortağı kadın olan KOBİ’lerin işlerini bytmek için kullanacakları kredilerde faizin yüzde 33’lk bölümünü Kredi Garanti Fonu’na deteceğiz.”
- “Bireysel Emeklilik Sigortası’nda devletin katkısını kadınlar için yüzde 33’e çıkaracağız.”
- “En az yüzde 33 kadın istihdam eden şirketlere kurumlar vergisinde indirim uygulayacağız.”
- “BİST’e kayıtlı şirketlerin yönetim ve danışma kurullarındaki kadın oranını kota uygulaması ile kademeli olarak yüzde 33’e çıkaracağız.”
- “Kadın İstihdamlı Büyüme Modeli” ile kadınların güvenceli ve nitelikli işlerde çalışmasını sağlayacağız.”
- “Kadınlardan sorumlu olacak bakanlığın çalışanlarının yüzde 70’inin kadınlardan oluşmasını sağlayacağız.”
- “Kadınların iş gücüne katılımını kısa vade yüzde 40’a, uzun vadede yüzde 60’a çıkaracağız.”
- “Sözel, fiziksel ve psikolojik taciz ve “mobbing” kavramlarını İş Yasası’na ekleyeceğiz.”
- “Kadınların yönetim kademelerinde daha geniş yer almaları için kamuda cinsiyet kotası, özel sektörde ise teşvik uygulamaları getireceğiz.”
- “Kadınların alışma yaşamına katılmasının önündeki engellerden biri olan ulaşım ve güvenlik sorunlarını zeceğiz. Sokak aydınlatması yetersizliği gibi kamusal alandaki fiziksel eksiklikleri gidereceğiz.”

- “Eşit işe eşit ücret” anlayışıyla hareket edecek; kadınların, emeğinin karşılığını eksiksiz şekilde almasını sağlayacağız.”
- “Kadınlara yüklenen çocuk, hasta, yaşlı ve engelli bakım sorumluluklarını azaltacağız.
- Bakım hizmeti veren kadınları sosyal güvenlik kapsamına alacağız.”
- “Kadınların iş gücünden kopmasını engellemek için ebeveyn iznini yaygınlaştıracacağız.”
- “Kreş açma yükümlülüğü bulunan iş yerlerinin ve belediyelerin verdikleri hizmetin yeterliliğini takip edeceğiz.”
- “Kreş açma yükümlülüğünü, kadın çalışan sayısını değil, tüm çalışanları temel alacak şekilde yeniden düzenleyeceğiz.”
- “İş yerlerinde emzirme odalarının yaygınlaştırılmasını sağlayacağız.”
- “Kız çocuklarının örgün eğitim içinde kalmasını ve bir yıl okul öncesi eğitim dahil olmak üzere 13 yıllık zorunlu eğitimi eşit koşullarda tamamlamasını sağlayacağız.”
- “Eğitim sisteminde kadınların toplumsal cinsiyet rollerine göre değil, bireysel beceri ve isteklerine göre yönlendirilmelerini sağlayacağız.”
- “Eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış her kadına, eğitimini tamamlaması için fırsat tanıyacağız.”
- “İstanbul Sözleşmesi’nin tam olarak uygulanmasını sağlayacağız.”
- “Kadınlara yönelik şiddeti ağır suçlar kapsamına alacak şekilde Türk Ceza Kanunu’nda gerekli değişiklikleri yapacağız.”
- “Şiddet mağduru kadınlara, barolarla iş birliği içinde, 7 gün 24 saat hukuki destek verilmesini sağlayacağız.”
- “Kadın-Erkek Eşitliği Genel Müdürlüğü kuracağız.”
- “TBMM’deki Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nu, Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu olarak değiştireceğiz. Bu Komisyonu asli komisyon haline getirerek, tüm yasaların eşitlik açısından gözden geçirilmesini sağlayacağız.”
- “Mahalli düzeyde kadın komisyonları kuracağız. Mahalli kadın komisyonlarına, Belediye Meclisi toplantılarına katılma hakkı tanıyacağız.”
- “Kent Konseyleri Kadın Meclislerini yaygınlaştırıp güçlendireceğiz.”
- “Müfredatı kadın erkek eşitliğini gözetecek şekilde yeniden düzenleyeceğiz.”
- “Kadınlara yönelik sağlık taramalarına süreklilik kazandıracacağız.”

3.5.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Bizimle Yürü Türkiye sloganıyla başlayan beyanname “küreselleşme sürecinin insani bir mecraya sokulabilmesinin” ve küresel ölçekte bir adalet hareketine dönüşebilmesinin “... kadın ve çocuk hakları ile yaşanabilir bir çevre için seferber olunması halinde mümkün olabileceğine inanmaktadır.” şeklinde devam eder. Beyannamede Türkiye’nin çok sayıda sığınmacının ülkede

bulunmasının oluşturduğu yüksek ekonomik maliyet yanında, “kentlerde oluşan hırsızlık, soygun, isyan, dilencilik, salgın hastalıklardaki yayılma, uyuşturucu kullanımı, fuhuş, çocuk yaşta evlilik, yasa dışı işçilik, kontrolsüz kira artışı gibi” sosyal problemlerle de karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Ayrıca durumun” başta kadın ve çocuklar olmak üzere sığınmacıların sağlıksız şartlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaları” sonucunu doğurduğu da eklenmiştir. Partinin kadınlara karşı her türlü fiili ve hukukî ayrımcılığa ve kadın istismarına karşı durduğu belirtilen beyannamede kadınlar için verilen hedefler şu şekildedir:

- “Kadın, çocuk, engelli ve yaşlılara yönelik şiddet olaylarında dava zamanaşımı kaldırılacak, harç ve benzeri mahkeme masrafları alınmayacak.”
- “Ailenin korunması esasından hareketle, aile içi şiddetin önlenmesi, özellikle çocuk, yaşlı ve kadınların korunması kapsamında adli mercilerin etkin şekilde koruma ve soruşturma yapmalarını sağlayacak imkânların geliştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.”
- “Dezavantajlı grupların ve kadınların istihdamını artırmak için güvenceli esnek istihdam şekilleri yaygınlaştırılacaktır.”
- “Kadınlara dönük mesleki eğitim ve beceri kazandırma programları yaygınlaştırılacak, kendi işini kuracak olanlara girişimcilik eğitimi verilecektir.”
- “Başta kadınlarımızın aile içindeki konumu olmak üzere aile kurumu güçlendirilecek, aile bireyleri arasındaki bağlılığı ve aile bütünlüğünü koruyucu politikalar geliştirilecektir. Aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurlar ortadan kaldırılacaktır.”
- “Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalara yerleştirilecek, politika süreçlerinin tüm evrelerinde ve düzeylerinde erkeklerle kadınlar arasındaki eşitlik prensibi dikkate alınacaktır.”
- “Kadınların yoğun olarak karşılaştıkları hastalıklara yönelik olarak sağlık kuruluşlarında özel teşhis ve tedavi birimleri yaygınlaştırılacaktır.”
- “Kadınlara sigortalılık öncesi doğumlar için doğum borçlanma hakkı verilecektir.”
- “Kadınların şiddete maruz kalmasına yol açan kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik nedenler ortadan kaldırılacak, sivil toplum kuruluşları ve medyanın bu konuda duyarlı hareket etmesi sağlanacaktır.”
- “Kadınların saygınlıklarına gölge düşüren, temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, istismarlarına yol açarak toplumda geri planda kalmalarına sebep olan her türlü çağ dışı uygulamalara son verilecektir.”
- “Kadın sığınma evlerinin fiziki şartları, personel sayıları artırılacak standartları yükseltilecektir.”
- “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kaynaklı, kadınlara yönelik iş kurma destek programlarında çift aşamalı bir sistem uygulamaya konulacak, başlangıç kredisi olarak

kurdukları işi sağlıklı bir şekilde yürütenlere, işlerini geliştirmeleri için aldıkları kredi tutarında hibe desteği verilecektir.”

3.5.2.4. Halkların Demokratik Partisi

“Büyük İnsanlık Çağrısı” adı verilen beyannamede “Biz’ler Kadını” ve “Bizler Gökkuşağıyız” başlıklar altında kadınlara ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ilke ve hedefler sıralanır. Sıralanan ilke ve hedefler şunlardır:

- “Biz’ler yüzde elliyiz. Biz’ler kadına yönelik her türlü şiddetin en ağır şekilde cezalandırılmasını sağlayacağız.”
- “Biz’ler eşitliği her alanda hayata geçireceğiz. İstedğimiz mesleği seçebildiğimiz, kadın olduğumuz için horlanmadığımız, erkeklerle eşit ücreti aldığımız, sosyal haklardan eşit şekilde yararlandığımız, işyerinde tacize, ayrımcılığa maruz kalmadığımız...”
- “Bu seçimlerde milletvekili adaylarımızın yarısı kadın. Kadın adayların tamamını kadınlar belirledi.”
- “Meclis’in yarısının kadın olduğu, kadın vekillerin kadın mücadelesini temsil ettiği, savaşın ve şiddetin olmadığı, başta erkek egemenliği olmak üzere, hiçbir egemenliğe tabi olmadığımız bir ülkede yaşamak istiyoruz.”
- “Biz’ler Kadın Bakanlığını kuracağız.”
- “Kadınların özgün ve özerk örgütlenmesi açısından hayati önemde olan meclis tarzı örgütlenme modeli ile kadınların yerelde ve yerinden söz ve karar süreçlerine doğrudan ve etkin katılmasıyla toplumun ve siyasetin demokratikleşmesi yönünde ilerliyoruz.”
- “Biz’ler, yeni anayasanın kadın eksenli olmasını savunuyoruz.”
- “Biz’ler 8 Mart’ı kadınlar için resmî tatil ilan edeceğiz.”
- “Biz’ler, insanlığın gelişmesinde öncülüğü kadınların üstlenmesi gerektiğine inanıyoruz.”
- “Cinsiyet kotası ile temsilde eşitlik sağlanıncaya kadar pozitif ayrımcılık yapılacaktır.”
- “Eğitim müfredatını, ders kitaplarını tekçi, cinsiyetçi, militarist ve şoven içerikten arındıracağız.”
- “Biz’ler tek tip dayatmasıyla karşılaşan, belli bir yaşam tarzına zorlanan gençlerin anadiliyle, inancıyla, kültürüyle, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle özgürce bir arada yaşamasının önünü açacağız.”

HDP ayrıca kadın, çocuk, genç bildirgeleri hazırlamış, ana bildirmede sayılan ilke ve hedefleri raporlarla detaylandırmıştır.

3.5.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri

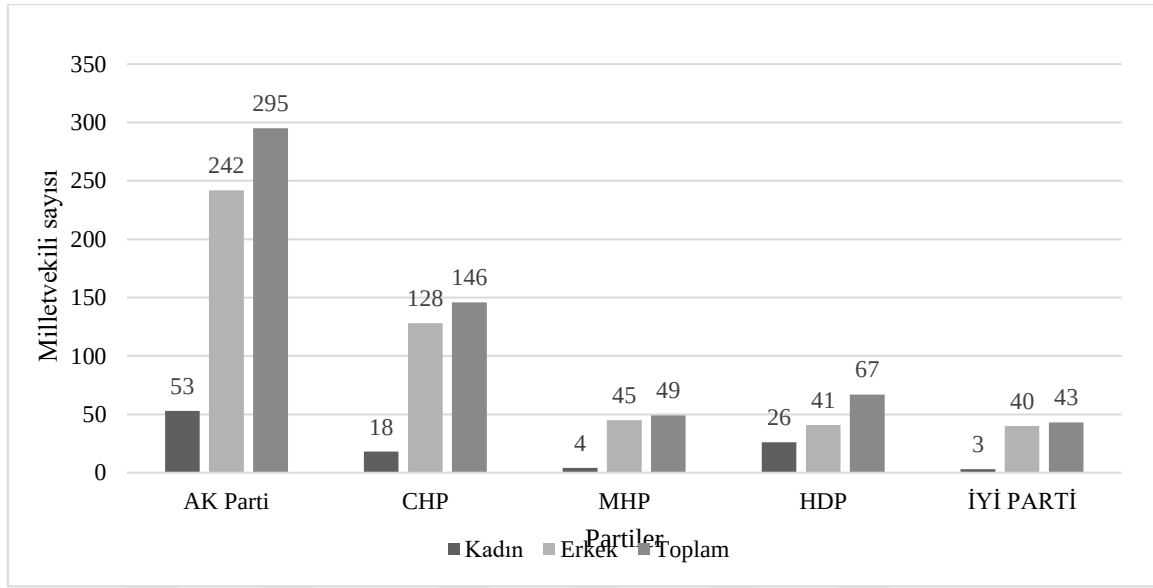
Hazirandan Kasım ayına geçen sürede 25. Dönem TBMM’de kadınlar hakkında toplamda 24 Kanun Teklifi verilmiş ve tamamı hükümsüz kalmıştır. Tekliflerin 23 tanesi CHP tarafından biri ise HDP tarafından verilmiştir. Kadın memurlara “doğum yapmaları halinde doğumdan itibaren aylıklı olarak 6 ay, aylıksız olarak ise 2 yıl süreyle izin verilmesi” öngörülen bir Kanun Tasarısı verilmiş ve yeni döneme intikal etmiştir. CHP tarafından verilen tekliflerden biri Kadın Bakanlığı kurulmasını öngörürken biri de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile belediyelere bağlı kadın sığınma evlerinde kalan kadınların seçmen kütüğüne yazılamama sorununa “il müdürlüğüne başvuruları halinde, belirlenecek sandık listelerine dâhil edilerek oy verme konusunda yaşayacakları mağduriyetin önüne geçilmesi” çözümünü önerir.

1 Kasım seçiminden sonra toplanan 26. Dönem TBMM’de kadınlar hakkında toplam 99 Kanun Teklifi verilmiş biri kanunlaşmış, 94’ü hükümsüz kalmış, 5 tanesi geri alınmıştır. 1 Kanun Tasarısı verilmiş ve hükümsüz kalmıştır. Tekliflerin 78 tanesi CHP, 10 tanesi HDP, 9 tanesi MHP, 1 tanesi AK Parti ve 1 tanesi bağımsız milletvekili tarafından verilmiştir. Kanunlaşan teklif “kadın istihdamını destekleyici faaliyetler kapsamında kullanılması amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına kaynak aktarımına imkân verilmesi” hakkındadır ve AK Parti tarafından verilmiştir. Bu tekliflerden 7 tanesi Siyasi Partiler Kanununda değişiklik yapılmasını öngörür ve 6 tanesi CHP, 1 tanesi HDP tarafından verilmiştir. HDP’nin teklifi partiler, büyükşehir belediye ve belediye başkanları için eş başkanlık öngörürken; CHP tekliflerinden biri aday belirlemede fermuar sistemi, 2 tanesi “seçimle geline görev ve pozisyonlara eşit ulaşım ilkesi” ibaresinin eklenmesi, 1 tanesi de siyasi partilere yapılan yardımın yüzde 20 oranında kadın milletvekili oranına göre yapılmasını öngörmektedir. CHP tarafından verilen 6 kanun teklifi büyükşehir belediyesi, belediye, il özel idaresi ve ihtiyar meclislerinde 3’te 1 oranından kota uygulanmasına dairdir.

3.6. 24 Haziran 2018 Genel Seçimi

8 partinin girdiği 2018 genel seçimde katılım oranı yüzde 88,2 olmuştur. YSK’nın açıkladığı kesin sonuçlara göre 600 milletvekilinden oluşan TBMM’nin 295 sandalyesine AK Parti, 146 tanesine CHP, 67’sine HDP, 49’una MHP, 43’üne de İYİ Parti oturmuştur.

Grafik 6: Cinsiyete Göre Partilerin 27. Dönem Milletvekili Sayıları

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

Tablo 11: Cinsiyetlere Göre Partilerin Aday ve Kazanan Milletvekili Oranı (2018)

Parti	Kadın Aday	Kadın Mv.	Oran (%)	Erkek Aday	Erkek Mv.	Oran (%)
AK Parti	126	53	42	474	242	51
CHP	136	18	13,2	464	128	27,5
MHP	79	4	5	521	45	12,1
HDP	229	26	11,3	371	41	11
İYİ PARTİ	158	3	1,89	440	40	9,09

Kaynak: YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet>

3.6.1. Parti Tüzük ve Programları

3.6.1.1. Demokrasi ve Atılım Partisi

2020 yılında kurulan Demokrasi ve Atılım Partisi tüzüğünde “Genel Merkez Yönetim Kurulu, il ve ilçe yönetim kurulu, il kongresi, ilçe kongresi, Büyük Kongre delegeleri, milletvekili, il genel meclisi ve belediye meclisi adaylıklarında yüzde 35 cinsiyet kotası” uygulanması öngörülmektedir. Parti programında yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler ise şunlardır:

- “Üst düzey görevlere atanan kadın yöneticilerin sayısını arttıracaktır.”

- “Kadın işgücüne katılım ve kadın istihdam oranlarında Türkiye, sırf yüksek gelirli ülkelerin değil, aynı zamanda kişi başına düşen gelir açısından kendisine benzeyen orta gelirli ülkelerin de gerisinde kalmaktadır.”
- “Vatandaşlarımıza, potansiyellerini en üst düzeyde gerçekleştirebilecekleri bilgi ve yetkinlikleri kazandırarak, bilhassa kadınların ve gençlerin ekonomik hayata katılımlarını artırarak hem ülkemizin büyüme hızını yükseltecek hem de herkesin bu büyümeden pay almalarını sağlayacağız.”
- “Kadınların işgücüne daha aktif katılımını sağlamak amacıyla okul sonrası eğitmenli aktivite merkezleri ile kreşleri yerel yönetimlerin sorumluluğunda mahalleler düzeyinde arttıracaktır.”
- “Yerel kalkınmada özellikle gençler ve kadınlar için iş, istihdam, eğitim ve finansmana erişim imkanlarının artırılmasına odaklanacağız.”
- “Öğretmen kadınların yönetimde daha fazla yer almasını sağlayacağız.”
- “Ülkemizde ailelerin ve özellikle kadın, çocuk, engelli ve yaşlı bireylerin ileride yoksulluğa düşmelerinin, korunma ihtiyacı hissetmelerinin, kendilerine yönelik ihmal veya istismar vakaları oluşmasının, şiddete maruz kalmalarının önceden tespit edilmesine ve engellenmesine yönelik programlar bulunmamaktadır.”
- “Vatandaşlarımızın toplumsal kalkınma ve sosyal dokunun güçlendirilmesi yolunda gönüllü katılımlarının önemli bir katkı sağlayacağına olan inancımızla başta ev kadınları, gençler ve emekliler olmak üzere gönüllü çalışmaları teşvik edeceğiz.”
- “Şiddete uğrayan kadınların misafir edildiği kadın konukevlerinden ayrılmaları sonrasında kendilerine sağlanan ekonomik ve sosyal destekleri iyileştirecek ve nitelikli danışmanlık ile mesleki eğitim programları vasıtasıyla işsiz olanların istihdama katılmalarına öncelik vereceğiz.”
- “Şiddetin mağdurları kadar şiddeti uygulayanlar için de rehabilitasyon programları geliştireceğiz. Bu konuda ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gereken her türlü adımı atacak; başta kadın ve çocuklar olmak üzere tüm mağdurların başvurabileceği kriz masalarını ve koruma merkezlerini çoğaltacağız. Bu merkezlerde etkin hizmet için yetkin kadrolar görevlendireceğiz.”
- “Kolluk güçleri bünyesinde aile, kadın, çocuk konularında eğitilmiş ve ihtisaslaşmış özellikle kadına yönelik şiddetin önlenmesi konularında duyarlı personel ve her türlü teknik araç ve gereçlerle donatılmış özel birimler oluşturacağız.”
- “Temsilde adalet ilkesi çerçevesinde, öncelikle parti teşkilatlanmasından başlayarak, kadınların siyasal hayatta liyakate dayalı olarak daha güçlü bir şekilde yer alması temel hedeflerimizden biridir.”

- “Kadınların girişimcilik kapasitelerini geliştirmek için kredi, finansal hizmetler, öz sermaye ve pazara erişim konularında destekleyici programlar oluşturacak, finansal ve yasal okuryazarlığı arttıracaktır.”
- “Bakıma muhtaç aile büyüklerinin bakımını üstlenmiş kadınların mali olarak ve yerel yönetimlerin sağlayacağı hizmetlerle desteklenmesini sağlayacaktır.”
- “Kovuşturma ve ceza sistemini, ‘iyi hal indirimi’ gibi uygulamaları kaldırmak suretiyle, kadın hak ve özgürlüğünü koruyacak, güvenliğini sağlayacak şekilde yapılandıracaktır.”
- “Kadına karşı şiddetin önlenmesi konusunda sosyal bir norm oluşturmak gerektiği düşüncesinden hareketle, sorunların kaynağına inerek bunlarla yüzleşmeyi mümkün kılan sosyal rehabilitasyon birimleri oluşturacaktır.”
- “...bilhassa televizyonlarda şiddeti özendiren, kadını zayıf ve aciz gösteren yapımlardan uzak durulmasına yönelik kampanyaların ve tedbirlerin hayata geçirilmesini sağlayacaktır.”
- “Özellikle kent çeperlerinde, güvenli ev, güvenli sokak, güvenli mahalle yaklaşımıyla güvenliği artırılmış kent dokusu ve altyapısı oluşturma konusuna özel önem vererek kadın ve çocukların hareketliliğine kısıt getiren unsurları ortadan kaldıracaktır.”

3.6.1.2. Demokrat Parti

Kısaltma adının “DP” olduğu belirtilen parti tüzüğünde Kadın Kolları kurulması, Kadın İşlerinden sorumlu Genel Başkan yardımcısı öngörülmüştür. “Parti Temel Teşkilatlarında Temsil” başlığı altından partinin temel teşkilat kademelerinden tüzüğe göre büyük ilçe statüsündeki ilçe ve il teşkilatlarındaki kurullarda “her iki cinsiyetten en az yüzde 20 oranında üye bulunur. Bu sayının genel sıralamayla gerçekleşmemesi halinde, aynı cinsiyetten aday olanlar arasında aldıkları oya göre ayrı ayrı sıralama yapılır.” denmektedir. Parti Programında yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler Şunlardır:

- “Kız ve erkek öğrencilere, basmakalıp cinsiyet rollerinden kaçınan bir eğitim sunulması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Eşit muamele yerine sonuçlarda eşitlik ilkesini benimseyerek, kadınların siyasal katılımının ve temsilinin sağlanması amacıyla kadınların siyasal karar mekanizmasında, siyasal parti yönetimlerinde ve yerel yönetimlerde erkeklerle eşit oranda temsil edilmelerine yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına çalışacaktır.”
- “Ev kadınlarının aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla girişeceği faaliyetlerin desteklenecek, bu kapsamda “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” nün koordinasyonunda kredilendirme ve iş geliştirme eğitimi imkânlarının sağlanacaktır.”

- “Siyasal partilerin finansmanı konusu, seçim sistemine ilişkin düzenlemelerde öncelikle dikkate alınması gereken bir diğer konudur.”
- “DP, çocuk bakım hizmetleri/erken çocukluk eğitimi hem Çocuk Hakları hem de Kadın Hakları çerçevesinde öncelikli hedef olarak ele almaktadır.”
- “Medeni Kanun, Ceza Kanunu, İş Kanunu, Nüfus Planlaması Kanunu, Ailenin Korunmasına Dair Kanun başta olmak üzere tüm yasal düzenlemeleri kadın kuruluşlarının taleplerini göz önünde bulundurarak toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle gerçekleştirecektir.”
- “Uzun yıllardır kadın kuruluşlarının gündeminde olan, Avrupa Birliği uyum sürecinin de bir parçası olarak ele alınması gereken Eşitlik Çerçeve Yasası, kadınların katılımıyla hazırlayacak ve yasalaşmasını sağlayacaktır.”
- “DP, yeni istihdam alanları yaratacak istihdam stratejileri oluşturacaktır ve kadın-erkek eşitliği yaklaşımı tüm istihdam politikalarına dahil edecektir.”
- “Hayat boyu eğitimi, istihdam piyasasının ayrılmaz bir parçası haline getirecek ve kadınların hayat boyu eğitim imkânlarından eşit biçimde yararlanmasını garanti altına alacaktır.”
- “DP’nin, kadına karşı şiddetin önlenmesi konusunda hem yasal hem kurumsal öneriler içeren “Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Eylem Planı”, bu konuda uzun yıllardır çalışan ve büyük bir deneyime sahip olan kadın kuruluşlarıyla iş birliği içinde uygulanacaktır.”
- “Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu’nda kadın-erkek eşitliğini ön plana çıkararak, kadın sivil toplum kuruluşlarının hazırladığı öneri çerçevesinde, gerekli değişiklikleri gerçekleştirecektir.”

3.6.1.3. İYİ Parti

Parti kısaltmasının İYİ Parti olduğu belirtilen tüzüğün “Partinin amaç ve ilkeleri” başlıklı madde 2’de Kurtuluş Savaşı, Atatürk, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlâna ve Yunus Emre, refah milli manevi değerler, evrensel değerler, milli eğitim sistemi vurguları yer alır. Partiye üye olabilecek kişilerden “... affa veya zamanaşımına uğramış olsa dahi, kadına şiddet, cinsel istismar ve terör suçlarından mahkûmiyet hükmü bulunanlar” hariç tutulur. Geçici üyelikten çıkarma sebeplerinden biri “kadına şiddet, cinsel taciz ve istismar, terör suçlarından hakkında adli mercilerde dava açılmış” olmaktır. Üyelikten kesin çıkarmada ise “kadına şiddet, cinsel taciz ve istismar, terör suçlarından affa veya zaman aşımına uğramış olsa dahi mahkûmiyet hükmü almış olmak” sebeplerden biri olarak sayılmıştır.

İYİ Parti, bu çalışmada incelenen partiler arasında tüzüğünde cinsiyet kotasına yer vermiş 3. partidir. İlgili maddeye göre partinin katıldığı milletvekili genel seçimlerinde “merkez yoklaması

yoluyla belirlenecek adayların tespitinde”, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların tespitinde, Genel İdare Kurulu seçimlerinde; il, ilçe, belde yönetim kurullarının seçiminde, kongre ve kurultay delegeliği seçimlerinde, Merkez Disiplin Kurulu ve İl Disiplin Kurulu üye seçimlerinde, asıl ve varsa yedek üyeliklerde ayrı ayrı olmak üzere en az yüzde 25 cinsiyet kotası uygulanır. Tüzükte ayrıca milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliğine aday olacak kadınların adaylık başvuru ücretinin yarısını ödeyeceği belirtilir. İYİ Parti programında kadın eksenli düzenlemeler ise şunlardır:

- “Kadınların eğitime önem verilerek, etkin bir yaygın eğitim programı uygulanacaktır. Bu çerçevede; Halk Eğitim Merkezleri daha etkin kullanılacak, belediyelerin etkin katılımları sağlanacaktır.”
- “Bakanlığın tüm teşkilatlarında, okullarda, kadın yönetici sayısının artırılması sağlanarak, yüzde 50 oranı hedef alınacaktır.”
- “Tüm temel eğitim kurumlarında her 200 çocuğa bir rehber öğretmen tayin edilecektir. Bu rehber öğretmenler Millî Eğitim Bakanlığı kadrosunda olup Kadın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile paralel olarak çalışacaktır. Böylece çocuklarımızın psikolojik ve pedagojik gelişimleri yakinen takip edilecektir.”
- “Öğrenci sayısı az olan bölgelerde ise okul başına bir rehber öğretmen tayin edilecektir.”
- “Üretime katkı sağlamak amacıyla ev kadınlarının meslek edinmeleri için özel gayret sarf edilecektir.”
- “Kadına şiddet, cinsel istismar ve terör faaliyetleri hariç, her vatandaşımızın sosyal medyayı serbestçe kullanması sağlanacak, keyfi erişim yasakları kaldırılacaktır.”
- “Kadın ve çocuk istismarı ile mücadelede medyanın etkisinden yararlanmak için tüm imkanlar seferber edilecektir.”
- “Kadına şiddet, cinsel istismar ve terör faaliyetleri hariç, her vatandaşımızın sosyal medyayı serbestçe kullanması sağlanacak, keyfi erişim yasakları kaldırılacaktır.”
- “Toplumsal temelinin oluşturan aile kurumunun devamlılığı için başta kadın olmak üzere, aileyi *oluşturan tüm fertlerin bireyselliğini göz ardı etmeden* aileyi daha mutlu bir şekilde bir arada tutmayı sağlayacak çalışmalar yapılacaktır.”
- “Kadın, toplumun ve ailenin temel taşıdır. Sadece varlığı bile bulunduğu yere değer katar ve etrafını yüceltir.”
- “Emeğin, bereketin, üretimin simgesi kadınlarımızın daha fazla güçlenerek kalkınmanın öznesi olmaları için gerekli tüm idari ve hukuki düzenlemeler yapılacaktır.”
- “İktidarımızın ilk 5 yılının sonunda kırk yaşın altında okur yazar olmayan kadın kalmayacaktır.”
- “Kadın ve erkeğin toplumsal hayatta birbiriyle yarışan değil, birbirinin yanında olarak birbirini destekleyen iki temel unsur olarak yer alması sağlanacaktır.”

- “Partimiz eşit temsilin teminatı olacaktır. Kadınlarımızın iş gücüne katılımının önündeki en büyük engellerden biri olan çocuk ve aile büyüklerinin bakımı için ayrılan sosyal yardım kaynaklarını ivedilikle iki katına çıkaracağız.”
- “Kız çocuklarının eğitimlerini aksatmamaları sağlanacak ve 12 yıllık kesintisiz temel eğitimlerini tamamlamadan okullarını terk etmeleri yasaklanacaktır.”
- “Aile içi şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumumuzda zihniyet dönüşümünü sağlayacak tedbirler geliştirilecektir. Başta eğitim ve mevzuat değişiklikleri olmak üzere, gerekli her türlü önlemler alınacak, bu bağlamda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bizim yönetimimizde yeniden düzenlenecektir.”
- “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırılarak uygulayıcı birim olarak güçlendirilecektir.”
- “Kadınlarımızın yaşam biçimine ve kıyafet seçimine müdahale edilmesinin önüne geçilmesi konusunda yasal tedbirler artırılabilecektir.”
- “Suçların Önlenmesine Dair Kanun” çıkarılarak önleyici kolluk güçlendirilecek ve özellikle aile içi şiddet, kadın cinayetleri, cinsel istismar, cinsiyet ayrımcılığı, uyuşturucu temini, çocuk istismarı ve çocuk pornosu başta olmak üzere toplum vicdanını kanatan suçlar için önleyici ve ıslah edici özel tedbirler alınacaktır.”
- “Kadınların iş gücüne katılımının artırılması için başta eğitim yardımı olmak üzere, çocuk ve yaşlıların bakımı için ayrılan sosyal yardım kaynakları hızla ve büyük oranda artırılabilecektir.”
- “Kadınların en az temsil edildiği alanlardan biri olan teknoloji, girişimcilik ve teknoloji yatırımcılığı alanlarında daha fazla kadının yer alması için yeni destek ve farkındalık programları oluşturulacaktır.”
- “Özel şirketlerin çalışan sayılarındaki ve yönetim kurullarındaki kadın oranlarını içeren bir dizin oluşturularak kamuoyu önünde paylaşılacak, bu konuda öncü şirketlerin ödüllendirilmesi yoluyla diğer şirketler teşvik edilecektir.”
- “Yardıma muhtaç aileler saptanarak hamile ve lohusa kadına, bebek ve çocuklara söz konusu program dâhilinde gıda yardımı yapılacak ve ücretsiz ilaç temin edilecektir.”

3.6.1.4. Memleket Partisi

Kısa adının “Memleket” olduğu belirtilen tüzükte partinin “Cumhuriyetçi Demokrat” bir parti olduğu söylenmektedir. “Amaç” başlıklı madde 3’te “Başta cinsiyetçi ayrımcılık olmak üzere her türden ayrımcılığa karşı çıkmak, mücadele etmek, kadın haklarını her alanda koşulsuz korumak ve savunmak,” ibaresi yer almaktadır. Parti üyelerinden diğer şeylerin yanında “kadına yönelik şiddeti yüksek sesle kınamaları” beklenmektedir. “TBMM Üyeliği için Adayların Belirlenmesi” başlıklı madde 62’de “Hangi yöntem uygulanırsa uygulansın aday belirlemesi, her iki cinsiyetten de yeterli

başvuru bulunması halinde cinsiyetler arası fermuar esasına göre yapılır.” denmekte ve “Hangi seçim bölgesinde, sıralamanın hangi cinsiyet ile başlatılacağına Parti Meclisi karar verir.” ibaresi eklenmektedir. Kadın Kollarının kurulması da öngörülen partinin üyelikten kesin çıkarma şartlarından biri “Kadına şiddet, cinsel taciz ve istismar, terör suçlarından affa veya zaman aşımına uğrasa dahi mahkûmiyet hükmü almış olmak. Irk, dil, din, mezhep, cinsiyet ayrımcılığı yapmak.” olarak belirtilir. Parti ayrıca Milletvekilliği, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak adaylık başvuru ücretinin “sosyal güvencesi olmayan kadınlar” ve 25 yaş altı gençlerden ve engelli yurttaşlardan alınmayacağını bildirmektedir.

2021 yılında kurulmuş olan Memleket Partisi programında “Barışacağız, Bölüşeceğiz, Büyüyeceğiz!” sloganına yer vermektedir. Programın “Giriş” kısmında “Kadına şiddete ve çocuk istismarına tavizsiz olmak duruşumuzu belirliyor ve bu altı ilke yolumuzu aydınlatıyor.” denilmektedir. Parti sahip olduğu “Cumhuriyetçi Demokrat” felsefesinin kadın haklarını da içerdiğini belirtir. Parti programında yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- “Korumacı sosyal politikaları, iş hukukunu, sosyal güvenlik hukukunu ve sosyal düzenlemeleri, işsizi, yoksulu, emekliyi, evsizi, kadını, engelli, kimsesizi ve diğer bütün sosyal dezavantajlı kesimleri koruyacak şekilde yeniden ele alacağız.”
- “Âtıl işgücünü azaltacağız; özellikle kadınların işgücüne katılımını artıracacağız.”
- “Demografik yapıyı göz önüne alan, yüksek istihdamı ve özellikle gençlerin ve kadınların işgücü piyasalarına katılımını destekleyici, yetenek geliştirmeye dayalı nitelikli eğitim politikaları ve üretim teknolojileri ile planlanacak sürdürülebilir büyüme politikaları sayesinde, geniş işsizliği kalıcı olarak yüzde 10’un altına düşüreceğiz.”

3.6.1.5. Saadet Partisi

Parti amacının belirtildiği madde 2’de “... ülkemizin maddi ve manevi kalkınmasının “Önce Ahlak ve Maneviyat” anlayışıyla sağlanmasına gayret gösterir.” denilmektedir. Tüzükte Kadın Kollarının merkez, il ve ilçe düzeylerinde kurulması öngörülür ve kadın eksenli başka bir ilke ve uygulamaya yer verilmez. “Siyaset Anlayışımız” başlığı altında “kutuplaştırmacı değil, kucaklayıcı”, “ayrıştırıcı değil, birleştirici”, “kuvveti değil, hakkı üstün tutan”, “siyasi rantı değil, halka hizmeti esas alan” siyaset benimsendiği vurgulanır. Programda yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- “Uluslararası nitelikte küresel tehditlere karşı “Dünya Medya Teşkilatı”, “Uluslararası Haber Ajansı”, “Kadın, Aile ve Çocuğu Koruma Teşkilatı” gibi koruyucu yapıların hayata geçirilmesi sağlanacaktır.”

- “Ev kadınlarının” ev içi emeğinin itibarı sağlanacak ve korunacaktır. Ev kadınlarının sosyal güvence altına alınması için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Çalışma hayatında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı gruplar için özel koruyucu tedbirler alınacak ve bu bağlamda işgücü niteliği taşıyan dezavantajlı sosyal gruplara yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi doğrultusunda aktif istihdam politikaları uygulanacaktır.”
- “Günümüzde en temel sorunlardan biri kadının toplumsal konumu ve haklarıdır. Bir yerde cinsiyet ayrımından dolayı bir ayrıştırma, aşağılama veya şiddet varsa orada insanlık sorunu var demektir.”
- “Kadın ve erkeğin birbirine göre farklılıklarını tamamlayıcı bir özellik olarak değerlendiriyor, sağlam bir toplumsal yapı oluşturma gereği olarak görüyoruz.”
- “Kadınların temel hak ve özgürlükleri korunacak, onurlu ve şahsiyetli bir yaşam sürmeleri için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Özellikle kız çocuklarının ve kadınların eğitim ve sağlıklarının teminat altına alınması ülke geleceğine yapılacak en büyük yatırımdır. Bunun sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Ahlaki, sosyal, kültürel ve manevi değerlerimize uygun olarak yapılacak düzenlemelerle toplumun kadına bakış açısı yeniden şekillendirilecektir.”
- “Çalışma hayatında kadınlarımızın yaşadığı sözel, fiziksel ve psikolojik taciz ve “mobbing” gibi kadının maruz kaldığı uygulamalarla etkin şekilde mücadele edilecektir.”
- “Çalışma hayatı kadın için adalet ilkesi çerçevesinde düzenlenecek, annelik hakkı ve aile birliğinin korunması için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.”
- “Sosyal hayatın her alanında kadınların günlük yaşamdaki ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ortamların sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler ivedilikle hayata geçirilecektir.”
- “Tüketim kültürünün ağırlıklı olarak kadın üzerinden teşvik edilmesini, kadının bir meta, cinsel bir nesne olarak kullanılmasını önlemek için caydırıcı hukuki düzenlemeler yapılacaktır.”

3.6.1.6. Türkiye İşçi Partisi

Kısa adının “TİP” olduğu belirtilen tüzükte “TİP’li Kadınlar” başlıklı madde 3.12’de üye kadınların “partinin program ve dünya görüşünü” kadınlar arasında yaygınlaştırmak, “kadınların yaşadığı sorunlarla mücadele ederek örgütlenmek, bilimsel çalışmalar yapıp kadınların sorunlarına çözümler önermek” amacıyla faaliyet yürütmesi öngörülmüştür. Aynı madde de ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı *tüm kadınların birlikte mücadele etmesini* sağlamayı amaçladığı söylenir. Toplumsal Cinsiyet ve Eşit Temsiliyet başlıklı madde 4.6’da partinin tüm organlarında eşit temsil

hedeflendiği, gerekli koşullar oluşana kadar seçilecek tüm kurullarda yüzde 40 oranında kadın kotası uygulanacağı belirtilmiştir. Bu oran Merkez Disiplin Kurulu ve İl Disiplin Kurullarında yüzde 50'dir.

Parti programı Dickens'ın İki Şehrin Hikayesi kitabından bir alıntıyla başlar: "Zamanların en iyisindeyiz ve zamanların en kötüsünde." Program "Parti Programı", "Mücadele Programı", "Sosyalizm Programı" olarak üçe ayrılır. Kapitaliz eleştirisi ile devam eden program "kadın mücadelesi kurtuluşun ayrılmaz parçasıdır" başlığıyla devam eder. "TİP, kadınların sermaye egemenliği ve ataerkil ideolojilere ve uygulamalara karşı yürüttükleri mücadeleyi geleceğin toplumu için yürütülen mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak görür," denir ve patinin kadınların toplumsal kurtuluş mücadelesinde daha aktif bir rol oynaması için çaba harcayacağını taahhüt eder. Son olarak dış politikadan bahsedilirken "Bölgesel ilişkileri gizli diploması ile değil, halk egemenliğinin organlarının, sendikaların, kadın, gençlik ve çevre örgütlerinin de rol alacağı bir zeminde geliştirmeye öncelik tanır." İbaresine yer verildiği görülür.

3.6.1.7. Zafer Partisi

2021 yılında kurulmuş olan Zafer Partisi Tüzüğünde "Parti amacı" başlıklı 2. maddesinde "Kanun önünde eşitlik ilkesini Parti içerisinde koşulsuz olarak uygulayarak, özellikle kadınların ve gençlerin Parti içerisinde aktif rol alabilmelerini sağlamak amacıyla gerekli tedbirler alınır." ifadesi yer almaktadır. Maddesinin devamında ise "Yalnızca kadın cinsiyetine mensup olmaktan kaynaklı uygulanan ayrımcılıkla mücadele ederek, kadına karşı şiddet, cinsel taciz ve istismarın toplum nezdinde bitirilebilmesi için çalışmalar yapar..." denmektedir. Disiplin cezasının gerektiren hallerin sayıldığı 68. maddede "... kadına şiddet, çocuğa şiddet veya çocuğun cinsel istismarı, cinsel taciz ve saldırı, ... nedeniyle haklarında soruşturma başlatılan üye ve yönetici hakkında soruşturma ve kovuşturma aşaması sonuçlanana kadar geçici çıkarma tedbiri uygulanabilir." denirken; "Affa ve zamanaşımına uğramış olsa dahi, ... kadına şiddet, çocuğa şiddet veya çocuğun cinsel istismarı, cinsel taciz ve saldırı, ...nedeniyle mahkûmiyetine kesin olarak karar verilen üyeler hakkında" kesin çıkarma kararı verilmesi öngörülmüştür. Tüzükte herhangi bir düzeyde kota uygulaması yer almamaktadır.

"Büyük Türk Milletinin bütün mensuplarını, zengin, özgür, güvenli ve sosyal adaleti benimsemiş, geleceğe güvenle bakan bir Türkiye'de yaşatabilmek." vurgusuyla başlayan parti programında kadınlar ilk olarak "Kırsal Refahı Yükseltmek" başlığı altında "...başta genç girişimci çiftçiler ve üretici kadınlarımız desteklenecek..." ibaresiyle yer alır. Parti Programında yer alan kadın eksenli ilke ve hedefler şunlardır:

- "Yetişkinlerin ve kadınların eğitime özel önem verilerek, etkin bir yaygın eğitim programı uygulanacaktır. Bu çerçevede, Halk Eğitim Merkezleri daha etkin

kullanılacak, belediyelerin meslek edindirme kursları açmaları yerine bu merkezlere etkin katılımları sağlanacaktır.”

- “Zafer Partisi, sosyal güvenlik, engelliler, şehit ve gazi aileleri, çocuk, kadınlarımıza ve gençlerimize yönelik destekleyici sosyal politika ve uygulamaları önceliğine almıştır.”
- “Zafer Partisi, tarımda çalışan tüm kadınlarımızı hiçbir bedel talep etmeksizin sosyal güvenlik ve emeklilik kapsamına alacaktır.”
- “Güçlü toplum, kadını güçlü ve hayatın her alanında yerini bulan toplumdur.”
- “Temsilde adalet, iş güvenliği, ekonomik bağımsızlık ve her türlü haklar bakımından kadınlarımız güvence altındadır ve ayrımcılık, aşağılama, hürriyet kısıtlaması vb. uygulamalar kesinlikle karşısında devleti bulacaktır.”
- “Zafer Partisi, kadın ve çocuk istismarına yönelik önleyici tedbirler ile ağırlaştırılmış ceza kanunlarını oluşturacaktır.”
- “Özellikle aile içi şiddet, kadın cinayetleri, cinsel istismar, cinsiyet ayrımcılığı, gasp, hırsızlık, yankesicilik, çocuk istismarı ve çocuk pornosu başta olmak üzere toplum huzur ve güvenliğini tehdit eden suçlar için önleyici ve ıslah edici özel tedbirler alınacak, suçlara yönelik cezai müeyyidelerin caydırıcılığı artırılacaktır.”

3.6.2. Seçim Beyannameleri

3.6.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

“Kadınlarımız, toplumsal hayatın olduğu kadar ailelerimizin de temel direğidir” düsturunun tekrarlandığı beyannamede hükümetleri döneminde “Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddet” in önlenmesine dair 6284 Sayılı Kanun’un çıkartıldığı vurgulanmıştır. Beyannamede kadınlar ekseninde söylenenler şunlardır:

- “İş dünyamızın, genç girişimcilerimizin, iş kadınlarımızın küresel ölçekte söz sahibi olduğu bir ülkeye dönüşüreceğiz.”
- “Bir yandan kadın girişimciliğini güçlendirirken diğer yandan kadınların işgücüne katılma oranını 2023 sonunda yüzde 40’ın üzerine çıkaracağız.”
- “Güvenlik korucuları ile şehit ve gazi yakınları derneklerinin kapasitelerinin geliştirilmesi; engelliler, ailenin korunması, kadına ve çocuğa şiddet, gençler ve toplumun özel ilgiye muhtaç kesimlerine yönelik faaliyet gösteren STK’ların projelerinin desteklenmesi yönündeki çalışmalara ağırlık vereceğiz.”
- “Eğitim ve sağlık kalitesini üst seviyelere taşıyan, dinamik nüfusunu nitelikli işlerle buluşturan, ailenin yapısını koruyarak kadınına, gencine, çocuğuna ve çalışanına hak ettiği yeri, önemi ve desteği veren bir iktidar olmayı sürdüreceğiz.”

- “Siyasetten bürokrasiye, kültürel ve sanatsal hayattan sivil toplum faaliyetlerine kadar her alanda kadının katılımını ve rolünü güçlendireceğiz.”
- “Kadınlarda okuryazarlık oranını yüzde 100 seviyesine yükselteceğiz.”
- “Kadın istihdamına yönelik getirdiğimiz istihdam teşviklerinin güçlü bir şekilde devamını sağlayacağız.”
- “Ülke genelinde bulunan 300 Organize Sanayi Bölgesinde kreş ve gündüz bakımevlerinin yaygınlaştırılması amacıyla tüm taraflarla güçlü iş birliğinde çalışmalarımıza devam edeceğiz.”
- “İşgücü piyasasında nitelikli kadın istihdamını artıracak biçimde, mesleki eğitim ve beceri geliştirme ile kadın girişimciliği fırsatlarını güçlendireceğiz.”
- “Kadın fırsat eşitliğini gözeten ve kadınlara pozitif ayrımcılık yapan işletme ve kuruluşlara yönelik sertifikasyon programı başlatacağız.”
- “Kırsal alanda kadınlara yönelik tarım ve tarım dışı istihdam alanları yaratacak mesleki beceri kazandıran eğitimlere yer verilecek ve yaygınlaştırılacaktır.”
- “Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), kadın konukevleri başta olmak üzere şiddet mağdurlarına hizmet sunan birimlerin hizmet kapasitelerini geliştireceğiz.”
- “Dezavantajlı kadınlarımızı desteklemek amacıyla önümüzdeki dönemde Aile Danışma Merkezleri ile Sosyal Dayanışma Merkezlerini daha da yaygınlaştıracğız.”

3.6.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi

- “Her mahallede kamu, belediye ve özel kuruluşlar eliyle, çalışan anneler için kreşler yaygınlaştırılacaktır.”
- “15 Eylül 2018 tarihinden itibaren GSS primleri devlet tarafından ödenen (yeşil kart sahibi) her hanedeki kadınların hesabına aylık 1.000 TL yatıracağız.”
- “Kamu alımlarında kadın girişimciler ve genç girişimcilerin kurdukları firmalara destek amacıyla, yüzde 10-30 arasında ek maliyet avantajı sağlayacağız.”
- “Aile Sigortası kapsamında verilen Aile Maaşını kadınların hesabına yatıracağız. Böylece kadınları ekonomik açıdan güçlendireceğiz.”
- “Yerel yönetimlerde seçimle göreve gelen karar organların da yüzde 33 kadın ve yüzde 20 gençlik kotası uygulayacağız.”
- “Kadın Bakanlığı kuracağız.”
- “TBMM’deki Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nu, Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu olarak değiştireceğiz.”
- “Yasaların cinsiyet eşitliğine uygunluğunun denetimini yapacağız.”
- “8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü’nü resmî tatil ilan edeceğiz.”
- “Kadınların üreme ve doğum başta olmak üzere bedenlerine dair tüm kararları özgürce almalarının önündeki engelleri kaldıracğız.”

- “Her yeni kadın istihdamında SGK priminin çalışan payının yüzde 25’ini ödeyeceğiz.”
- “Kadınların istihdama katılımını artırmak için çalışanlarının yüzde 20’den fazlası kadın olan işletmelere, her yüzde 5’lik ilave kadın istihdamı için 1 puan kurumlar vergisi istisnası sağlayacağız.”
- “Kadın esnaf için gelir vergisinde indirimler yapacağız.”
- “Kadın kooperatiflerini destekleyecek, kuruluş maliyetlerini bütçeden karşılayacak, bürokratik kolaylıklar sunacağız.”
- “Doğum yaptıkları dönemde sigortalı olmayan kadınlara da bir yıl süre için doğum borçlanması hakkı tanıyacağız.”
- “Bireysel Emeklilik Sigortası’nda devletin katkısını kadınlar için yüzde 33’e çıkaracağız.”
- “SSK ve BAĞ-KUR’dan yetim aylığı alan kadınların çalışmaları halinde aylıklarının kesilmesi uygulamasına son vereceğiz.”
- “Kamu alımlarında kadın girişimciler ve genç girişimcilerin kurdukları firmalara destek amacıyla, yüzde 10 ila yüzde 30 maliyet avantajı sağlayacağız.”
- “Kamuda yönetim kademelerinde yüzde 33 kadın kotası uygulayacağız.”
- “Kuracağımız Kadın Bakanlığı’nda, tüm düzeylerde yüzde 70 oranında kadın istihdam edeceğiz.”
- “Kadınların sendikal hayata katılımını artırmak için 6 ay süreyle sendika aidatını bütçeden karşılayacağız.”
- “Emzirme iznini 2 saate çıkaracağız.”
- “Kadınlara yönelik ayrımcılık içeren tanımları İş Kanunu’ndan çıkaracağız.”
- “Ev içi hizmetler ve tarım sektörü gibi kadınların yoğun çalıştığı alanlarda kayıt dışılığı önleyeceğiz.”
- “Kadınlara yüklenen çocuk, hasta, yaşlı, engelli bakımı ve temizlik gibi işleri kadının görevi olmaktan çıkaracağız. Evde bu işleri üstlenen kadınları sosyal güvenlik kapsamına alacağız.”
- “İş yerlerinde emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğünü sadece kadın çalışanların değil, tüm çalışanların sayısına göre belirleyeceğiz.”
- “Eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış kadınların eğitim hayatlarına geri dönebilmesinin önünü açacağız.”
- “Kadına yönelik şiddeti Türk Ceza Kanunu’nda ağır suçlar kapsamına alacağız.”
- “Kadın cinayetleri ve cinsel dokunulmazlığa yönelik suçlarda cezaları ağırlaştıracız. Haksız tahrik ve iyi hal indirimlerini kaldıracağız.”
- “Yüzde 33 cinsiyet kotasının belediye meclislerinde de uygulanmasını sağlayacağız.”
- “Kadın dostu kent uygulamasını hayata geçireceğiz.”

3.6.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Milli Diriliş Kutlu Yükseliş sloganıyla açılan beyannamede kadınlar ekseninde şunlar söylenmektedir:

- “Partimiz kadınlara karşı her türlü fiilî ve hukukî ayrımcılığa ve kadın istismarına karşı durmakta, ailelerinden kaynaklananlar da dâhil olmak üzere çocukların her türlü hak ihlaline ve istismarına karşı korunmasını gerekli görmektedir.”
- “Türk toplumunun temel taşı olan aile, ekonomik ve sosyal gelişmelerin yol açtığı olumsuz gelişmelere karşı korunmalıdır.”
- “Başta kadınlarımızın aile içindeki konumu olmak üzere aile kurumu güçlendirilmeli, aile bireyleri arasındaki bağlılığı ve aile bütünlüğünü koruyucu politikalar geliştirilmelidir.”
- “Aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurlar ortadan kaldırılmalıdır.”
- “Kadınların ekonomik haklar, adalet, sağlık, eğitim gibi birçok alanda fırsat eşitliğine sahip olması gereklidir.”
- “MHP olarak, mutlu kadının huzurlu Türkiye’nin teminatı olacağına inanıyoruz.”
- “MHP kadın ve erkeğe eşit fırsatların sunulduğu, kadına saygının ön planda olduğu, hem kadına hem de erkeğe eşit desteğin sağlandığı çağdaş bir yaklaşımla sorunların çözümü için etkin politikaların geliştirilmesini ve gereken yasal düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir.”
- “Türkiye; önemli sayıda sığınmacının ülkemizde bulunmasının oluşturduğu yüksek ekonomik maliyet yanında, kentlerde oluşan hırsızlık, soygun, isyan, dilencilik, salgın hastalıklardaki yayılma, uyuşturucu kullanımı, fuhuş, çocuk yaşta evlilik, yasa dışı işçilik, gibi önemli sosyal problemlerle de karşı karşıyadır.”
- “Bu durum bir yandan başta kadın ve çocuklar olmak üzere sığınmacıların sağlıksız şartlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaları sonucunu doğururken, diğer yandan Türk halkının ekonomik, sosyal ve psikolojik hayatını olumsuz etkileyen bir hale gelmiştir.”
- “Kadına yönelik şiddetin ve çocuk istismarının önlenmesi için tedbirlerin alınacak ve cezaların ağırlaştırılacak.”
- “Kadınlara sigortalılık öncesi doğumları için de doğum borçlanma hakkı verilecek.”
- “Kadına şiddet ve çocuk istismarının önlenmesi, kadına ve çocuğa karşı suçlarda cezaların ağırlaştırılması, adli yardım desteği sağlanması, dava açma zaman aşımının kaldırılması.”
- “PKK’lılar, FETÖ’cüler ve diğer teröristler ile çocuk istismarcıları, tecavüzcüler, kadın katilleri hariç olmak üzere, demir parmaklıkların gerisinde özgürlük düşü kuran,

zindanda gün sayan, dama düşüp sevdiklerinin ve sevenlerinin hasretini çeken kader kurbanlarına af çıkarılması için girişimler sürdürülecektir.”

3.6.2.4. Halkların Demokratik Partisi

Beyanname de parti amblemindeki renkler açıklanır ve kırmızı çizginin ekonomi politikalarını, emekçinin haklarını; mor çizginin kadınların haklarını, yeşil çizginin ise tüm canlıların ekolojik haklarını temsil ettiği belirtilir. Parti “emekçileri ve ezilenleriyle, kadınları ve gençleriyle, farklı din ve inançlarıyla” Türkiye’nin “çok kimlikli, çok kültürlü, çok inançlı, çok dilli yapısını kapsayacak; ülke halklarına insanca ve onurlu bir yeni yaşamı armağan edebilecek” tek parti olduğunu iddiasında bulunur ve 24 Haziran seçimlerini, “emek-demokrasi güçlerinin, halkların, kadınların, gençlerin, çiftçilerin, esnafın zaferine” dönüştürecekleri belirtilir.

Yapılması planlanan yeni anayasanın “merkezin tahakkümüne karşı yereli, devletin tahakkümüne karşı toplumu, erkek egemen zihniyetin tahakkümüne karşı kadını, sermayenin tahakkümüne karşı emeği ve doğayı temel alan yerel demokrasi” anlayışını esas alacağı vurgulanmıştır. Beyanname de kadınlar ekseninde söylenenler şu şekildedir:

- “Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarını Değiştireceğiz! Kadınların eşit temsiliyeti ve katılımı güvence altında olacak.”
- “Başta cezaevinde bulunan 70 bine yakın öğrenci olmak üzere haksız yere tutuklu olan gazeteciler, kadınlar, siyasetçiler TCK’da yapılacak adil düzenlemeler ile özgürlüğüne kavuşacak.”
- “Sığınma evlerinde yaşamını sürdürmek zorunda kalan tüm kadınlara uygun iş ve yaşam imkânı sağlanana kadar 1.000 lira ödeme yapacağız.”
- “KOBİ’lerde en az yarısı kadın olacak şekilde 5 milyon kişiye insan onuruna yaraşır yeni iş imkânı sağlayacağız.”
- “Kadınların yarı zamanlı çalışmasına yönelik düzenlemeler, kurumsal bakım hizmetleri ile desteklenecek.”
- “Yarı zamanlı çalışan kadınların işsizlik ödeneği ve emeklilik haklarından yararlanma koşulları genişletilecek.”
- “Eşi vefat etmiş kadınlara sunulan destekten boşanmış kadınların da faydalanmasını sağlayacağız.”
- “Eğitim kurumlarında kadınların ve LGBTİ+’ların her tür baskı, şiddet, dışlanma, görmezden gelmeye maruz kalmalarını engelleyeceğiz.”
- “Çalışan, çalışmayan tüm kadın ve erkekler için yerel yönetim ve kamu finansmanı ile kreşler açacak ve destekleyeceğiz.”
- “Kadın dostu kentler inşa etmeye devam edeceğiz.”

- “Olağanüstü Hal bahane edilerek kapatılan ve kadınların yaşamında hayati bir önem taşıyan tüm kadın derneklerini ve vakıflarını hep birlikte tekrar açacağız.”
- “Göçmen kadınların, kadın ve göçmen olmaktan kaynaklı yaşadıkları sorunları çözüme kavuşturacağız.”
- “Kadın Bakanlığı’nı kuracağız.”
- “Kadınların uluslararası birlikteliğinin kutlaması olan 8 Mart’ı kadınlar için resmî tatil ilan edeceğiz.”
- “Ortak yaşam alanlarında ev içi emeğin de çocuk, yaşlı ve hasta bakımının da ortaklaştırılması için politikalar üreteceğiz.”
- “Ücretli ya da ücretsiz bakımın, kadınların işi olmaktan çıkması için hasta, yaşlı bakım evleri açacağız.”
- “Kadın cinayetleri davalarında erkeklik indirimi halini almış “iyi hal” ve “tahrik” indirimlerine karşı faillerin caydırıcı ve adil cezalar almasını sağlayacağız”
- “Tüm KHK’ler iptal edilecek; işinden edilmiş on binlerce kadın, zorlukla edindikleri mesleklerine geri dönecek.”
- “Hem evde hem işte çalışan, çifte mesai yapan biz kadınlara erken emeklilik getireceğiz.”
- “Mevsimlik-gezici tüm işçilere bulundukları yerde iş olanakları sağlayacağız. Mevsimlik kadın işçilerin gittikleri yerlerde her türlü sömürü ve ayrımcılığa uğramalarına, traktör, kamyon kasalarında yaşamlarından kopartılmalarına son vereceğiz.”
- “Erkek işi sayılan işlere, yönetim kademelerine kadın kotası getireceğiz.”

3.6.2.5. İYİ Parti

Yüzünü Güneşe dön Türkiye sloganıyla başlayan parti beyannamede kadının kalkınmanın odağındandı olduğu belirtilir. “Siyasette, devlet kurumlarında ve yerel yönetim kadrolarında kadınlar için kota getirilerek kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsiliyetini ve katılımını artıracaktır.” denilen beyannamede kadınların ülkenin politikalarını iyileştiren geliştiren bireyler olacağı vurgulanmıştır. Beyannamede kadınlar ekseninde sayılan ilke ve hedefler şunlardır:

- “Yönetimin her kademesinde, özellikle Milli Eğitim Bakanlığının tüm teşkilatlarında kadın yönetici sayısının artırılmasını sağlayacağız.”
- “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığın yeniden yapılandırarak, Kadın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına dönüştüreceğiz. Bu yeni yapılanma ile bakanlığın mevcut görevlerine ilave olarak, "Kadın" in toplumsal ve ekonomik hayattaki konumunun güçlendirilmesine yönelik politikalar geliştireceğiz.”

- “Doğumdan sonra ilk defa sigortalı olan kadınların doğum yaptıkları tarih itibariyle SGK primi borçlanmalarına imkân sağlayacağız. Kadın, politikanın odağında ve politika üreten olacak. Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planı’nı hayata geçireceğiz.”
- "Kadın yoksulluğunu" ve kadının içinde bulundu dezavantajlı koşulları ortadan kaldıracğız. Kadına yönelik şiddete karşı sıfır tolerans anlayışıyla mücadele edeceğiz.”
- “Kadınlarımızın is gücüne katılımının önündeki en büyük engellerden biri olan çocuk ve aile büyüklerinin bakımı için ayrılan sosyal yardım kaynakların iki katına çıkaracağız.”
- “Kadının Emegini Koruyacağız, Kayıt dışı Çalışan Kadınları Sosyal Güvenlik kapsamına alacağız.”
- “Kırsal kesimde yasayan kadınlar için, yöre ihtiyaçlarına göre beceri kurslar düzenleyerek, yöresel ürünlerin pazarlanması amacıyla gerekli mekanlar sağlanarak, kadınları üretime yönlendireceğiz.”
- “Bakım hizmeti veren kadınla sosyal güvenlik kapsamına alacağız.”
- “Kırk yaş altında kadınlarda okuryazarlık oranı beş yıl içinde yüzde 100'e çıkaracağız. Bu çerçevede; Halk Eğitim Merkezlerini daha etkin kullanacağız.”
- “Kız çocuklarının okullaşma oranlarını artıracak politikalar uygulayacağız, eğitimlerinin önündeki engelleri kaldıracğız, özellikle kırsal kesimde ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapacağız.”
- “Çalışan kadınların iş hayatından uzaklaşmamaları için işe başladıklarında çocukları için kreş desteğı vereceğiz.”
- “Tarımda sigortasız çalışan 18-40 yaş grubu kadınları, sosyal güvenlik kapsamına alacağız, sigorta primlerini ilk 5 yıl karşılayacağız.”
- “Kadın intiharlarının, töre ve namus cinayetlerinin sık görüldüğü yörelerde kadınlara ve ailelerine yönelik önleyici ve eğitici çalışmalar yapacağız. Yerel yönetimlerin, kadın sorunlarına ilişkin çalışmalarını teşvik edeceğiz.”
- “Erken ve zorla evlilikleri önleyeceğiz.”
- “Şiddet gören kadının, sığınma evlerine yerleştirilmesi ve böylece evden uzaklaştırılıp ikinci bir kez cezalandırılması yerine, şiddet uygulayan erkeğın, oluşturulacak Terapi Evlerinde tedavi görmesini sağlayacak bir uygulamaya hayata geçireceğiz.”
- “Yerel yönetimlerin, kadın sorunlarına ilişkin çalışmaların teşvik edeceğiz.”
- “İstanbul Sözleşmesi, Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesi ve ilgili uluslararası sözleşmeler ile 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un hükümleri etkin şekilde uygulayacağız. Bu konuda yargı mensuplarına farkındalık eğitimleri vereceğiz.”
- “Erken ve zorla evlilikleri önleyeceğiz.”

- “Yeni faaliyete başlayacak olan kadın girişimciler için 3 yıl süre ile gelir vergisi oranında 3 puan indirim uygulayacağız.”
- “Kadın cinayetlerinde iyi hal indirimi kaldırılacak.”

3.6.3. Kadınlar Hakkında Verilen Kanun Teklifleri

27. Dönem TBMM’de kadınlara dair 216 Kanun teklifi verilmiş, bunlardan 6 tanesi kanunlaşmıştır. HDP tarafından verilen 2, CHP tarafından verilen 1 teklif Kadın Bakanlığı kurulmasına yönelikken CHP tarafından verilen bir teklif Meclis’te Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Kurulmasına yöneliktir. HDP bu dönemde İstanbul Sözleşmesi İzleme Komisyonu ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kurumu kurulmasına dair birer teklif 8 Mart Dünya Kadın Hakları Gününü resmî tatil ilan edilmesine dair 18 adet kanun teklifi vermiştir. CHP tarafından verilen 7 kanun teklifi 8 Mart’ın resmî tatil ilan edilmesiyle ilgiliyken 4 tanesi Siyasi Partiler kanununda cinsiyet eşitliği sağlanması için kota uygulamasının öngörülmesine dairdir. Bu tekliflerden 2 tanesi yüzde 33’lük kota öngörürken 2’si yüzde 50’lik kota öngörmüş; biri aynı zamanda milletvekili aday listelerinde fermuar sisteminin kullanılmasını ve kadın milletvekili adaylarından adaylık aidatının 1/4’lük kısmının alınmasını öngörür. Memleket Partisi tarafından verilen bir kanun teklifi de milletvekili aday listelerinde fermuar sisteminin kullanılmasını öngörmektedir.

3.7. Değerlendirme

2002-2018 yılları arasında yapılan genel seçimler incelendiğinde kadınların parlamento düzeyinde temsilini arttırmak için incelenen 17 partiden 5 tanesinin tüzüklerinde kadınların parlamentoda temsilini arttırmak için milletvekili aday listelerine yönelik cinsiyet kotasına yer verdiğini görürüz. Tüzüklerinde kota uygulamasına yer veren 6 partiden 3’ü sol, 2 tanesi sağ görüşlü partidir (Tablo 12).

Tablo 12: Sağ-Sol Parti Sınıflandırması

Sağ partiler	Sol Partiler
AK Parti	CHP*
ANAP	DSP
BBP	HDP*
DEVA*	ÖDP*
DP	SHP
DYP	TİP
İYİ Parti*	-
Memleket	-
MHP	-

Sağ partiler	Sol Partiler
Saadet	-
Zafer	-

*Tüzüklerinde kota uygulamasına yer veren partiler.

2007 genel seçimi sonrası kurulan TBMM’de 1 milletvekili ile temsil edilen ÖDP tüzüğünde partinin her organında yüzde 30, adaylık halinde yüzde 50 kota uygulanacağı belirtilmiştir. 2010 genel başkanlık değişimi sonrası 2012 yılında tüzüğünü yenileyen CHP bu tarihten sonra yüzde 33’lük kota uygulamasını benimsemiştir. DTP/BDP döneminde yüzde 40 olarak belirlenen kota HDP ile yüzde 50’ye çıkartılmıştır. TİP ise parti içinde yüzde 40 kota öngörse de milletvekili listeleri için kota belirtmemiştir. 2017 yılında kurulan İYİ Parti ise yüzde 25’lik bir kota sistemi benimsemiştir. 2020’de kurulan DEVA yüzde 35’lik kota öngörürken, Memleket Partisi kadın adaylar için kota öngörmese de yeterli başvuru olması halinde adayların fermuar sistemine göre listeleneceğini söylemektedir. TBMM’de temsil edilseler de seçimlere parti olarak girmeyen ve bir veya birkaç milletvekili ile temsil edilmiş olan ANAP, BBP, DP, DYP, Memleket, DSP, ÖDP, Saadet, SHP, TİP ve Zafer aday oranları açısından değerlendirilemeyecektir.

Tablo 13: Seçimlere Göre Partilerin Kadın Milletvekili Oranları

	2002	2007	2011	2015 (H)	2015 (K)	2018
AK Parti	3,59	8,79	14,1	15,8	10,7	17,9
CHP	6,21	8,9	9,6	15,9	15,6	12,3
MHP	-	2,81	5,76	5,06	7,5	8,16
HDP	-	40	31	40	38,9	38,8
İYİ Parti	girmedi	girmedi	girmedi	girmedi	girmedi	6,9

DTP/BDP/HDP temsil edildiği her TBMM döneminde en yüksek kadın milletvekili oranına sahip parti olmuştur. MHP ise 2018 hariç temsil edildiği her TBMM döneminde en düşük kadın milletvekili oranına sahip parti olmuştur. CHP’nin 6 seçimin 4 tanesinde AK Parti’den daha yüksek kadın milletvekili oranına sahip olduğunu görmekteyiz. DTP/BDP/HDP, 2007 ve Haziran 2015 seçimlerinde belirlenen kotayı sağlamış, 2011, Kasım 2015 ve 2018’de sadece yaklaşabilmiştir. Kasım 2015 seçimi haricinde kadın milletvekili oranlarını sürekli arttıran AK Parti 2018’de kadınların TBMM’de en yüksek oranda temsil edildiği ikinci parti olmuştur.

Tablo 13’e göre MHP 2002-2018 arası yapılan seçimler sonucunda kurulan TBMM’deki kadın milletvekili oranıyla Dahlerup’un “erkek tekeli” kategorisine denk düşmektedir. CHP 2002-2007-2011 dönemlerinde “erkek tekeli” kategorisinde yer alırken 2015 ve 2018’de “kadınların küçük azınlığı” kategorisine geçiş yapmıştır. AK Parti 2002-2007 dönemlerinde “erkek tekeli”

kategorisindeyken 2011 ve sonrasında “kadınların küçük azınlığı” kategorisine geçmiştir. HDP ise bütün dönemlerde “kadınların büyük azınlığı” kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 14: Seçimlere Göre Partilerin Kadın Milletvekili Aday Oranları

	2002	2007	2011	2015 (H)	2015 (K)	2018
AK Parti	4,7	11	14,3	18,3	12,9	21
CHP	8,1	8,7	19,4	19,8	23	22,6
MHP	-	7	12,7	12,1	14,1	13,1
HDP	girmedi	girmedi	49,7	45,2	41,4	38,1
İYİ Parti	kurulmadı	kurulmadı	kurulmadı	kurulmadı	kurulmadı	26,3

Seçimlere göre partilerin kadın milletvekili aday oranına bakınca yine DTP/BDP/HDP’nin girdiği bütün seçimlerde en yüksek orana sahip olduğunu; MHP’nin ise en düşük orana sahip olduğunu görürüz (Tablo 14). CHP, 6 seçimin tamamında AK Partiden daha yüksek oranlara sahiptir. Öte yandan CHP’nin kadın aday oranları, partinin yüzde 33 kotasını benimsedikten sonraki 3 seçimde de (Haziran 2015, Kasım 2015, 2018) kotanın altında kalmıştır. CHP’de hem aday hem de milletvekili oranlarının kota uygulaması benimsemeyen AK Parti ile oldukça yakın olması düşündürücüdür.

Partilerin aday ve seçilme oranlarına bakınca en yüksek farkın MHP’de en düşük farkın HDP’de olduğunu görürüz. Ak Parti’de bu fark en çok 3,1 olmuşken CHP’de 10 puana kadar yükseldiğini görürüz. MHP’de ise her zaman 5 puandan fazla fark vardır. İYİ Parti kurulduktan sonra girdiği ilk ve tek genel seçimde yüzde 25 kota hedefine uygun olarak milletvekili adaylarının yüzde 26,3’ünü kadın aday adaylarından seçmişse de Meclis’teki oran bunun çok altında kalmıştır. Bunun sebebi partinin genel olarak oy kaybı yaşamasından ziyade kadın aday adaylarının hangi seçim bölgesinde kaçınıcı sırada aday yapıldığıyla ilgilidir. Bu da zaten kadınların siyasette temsilini azaltan bir sorundur. Partiler çalışmanın ikinci bölümünde değinilen nedenlerle erkek adayları önelemede kadınları seçilme şansları az olan ya da hiç olmayan sıralarda aday gösterme eğilimlerindedirler. Bu da partilerin gerçek anlamda kadınların siyasete ve yönetime dahil olmaktan taraf olup olmadıklarını göstermektedir. Sırasıyla bir kadın bir erkekten oluşacak aday listeleri bu sorunun en net çözümü olarak karşımızda durmakta ama partiler tarafından tercih edilmemektedir. O halde tüzüklerinde kota öngörüp buna uygun oranda aday listesi belirleyen iki parti olduğunu söyleyebiliriz: HDP ve İYİ Parti. Meclis’teki milletvekili oranlarında kota hedefini tutturana ise tek parti vardır: HDP.

Sağ partilerin parti programlarına ve seçim beyannamelerine bakınca net bir “aile” vurgusu görürüz. Özellikle 2002-2018 arası yönetimi ve TBMM çoğunluğunu kesintisiz elinde bulunduran AK Parti’nin kuruluş tüzüğünden itibaren “aileyi Türk toplumunun temeli kabul etme” vurgusu görülür. Parti programı ve seçim beyannamelerinde de tekrar edilen bu ibare aynı zamanda “sadece

toplumumuzun yarısını oluşturdıkları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için” ibaresiyle desteklenmektedir. Tüzüğünde kota uygulamasına yer vermeyen AK Parti programında “kadınların partiye katılımının artırılması” ve böylece “siyasette etkin rol oynamalarının özendirilmesi” amaçlandığı belirtilmektedir. Seçim beyannamelerinde yer alan vaatlere gelince parti kadınlara eğitim, sağlık, çalışma ve şiddet karşıtı düzenlemelere dair politikalar vadetmektedir. Parti belgelerinde kadının “toplumsal hayatın her alanında katılımının artırılması” hedefi yer alsa da 2007 seçimleri için hazırlanan beyannamede yer alan “aile kurumunun en hayati aktörü” olarak nitelendirilen kadınların “evlilik sonrasında sosyal ve kültürel gelişmelerini desteklemek için yaygın programlar uygulanacak ve annelerin iyi birer eğitimci olması sağlanacaktır” ibaresi AK Partinin kadını aile içinde görüp değerlendirdiğinin ispatı niteliğindedir.

Kadının “ailenin direği” olduğu düşüncesi tarih boyunca kadını eve, ailenin içine hapseden onu kamusal alandan ve siyasetten uzak tutan görüşlerin temel argümanı olmuştur. Kadın, aile ve yine parti programlarında sıkça vurguladıkları gibi “sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde hayati öneme sahip” kişi olduğu fikri onun bu alandan koparılması, bu görevleri öncelemesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Partinin 2011 seçimi için hazırlanan beyannamesinde 2010 yılında hükümetleri döneminde Anayasanın 10. maddesinde “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yasama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmüne “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” hükmünün eklenmesi ve pozitif ayrımcılık ilkesinin hukuksal güvenceye alındığı vurgulanmıştır. Öte yandan parti genel başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın KADEM tarafından düzenlenen I. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde kadın-erkek eşitliği hakkında yaptığı şu konuşma dikkat çekicidir (Kadın-Erkek Eşitliği Fıtrata Ters, (2014), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan):

...Kadınların hak mücadelesinin eşitlik kavramına takıldığını adalet duygusunu iskaladığını gözlemliyoruz. ...Kadın ile erkeği eşit konuma getiremezsiniz, o fıtrata terstir. Tabiatları bünyeleri fıtratları farklıdır. İş hayatında hamile bir kadını erkekle aynı şartlara tabii tutamazsınız. ...Bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş...

Milletvekilliği düzeyinde kota öngörmeyen kimi partilerde bulunan “il ilçe yönetim kurullarında” her iki cinsiyetten en az dörtte bir veya üçte bir oranında üye bulundurulması ilkesi dahi AK Parti’nin tüzüğünde yer almaz. Yine parti belgelerinde kadınların en büyük sorunlarından olduğu ve buna karşı mücadele edildiği vurgulanmış ve hükümetleri döneminde “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler” başlıklı Başbakanlık genelgesinin çıkarıldığı, “Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair” kanunun çıkartıldığı belirtilse de bu kanunların uluslararası düzeyde teminatı

olan ve İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” imzasının geri çekilmesinin de aynı hükümet döneminde yaşandığını belirtmek gerekir. AK Parti’nin kadının gene hakları ve parlamentoda temsilinin arttırılması yönündeki söylem ve politikalarının çelişkiler içerdiğini söylemek mümkündür.

AK Parti milletvekillerce 2002-2007 döneminde verilen bir kanun teklifiyle Milletvekili Seçim Kanununa yüzde 20’lik cinsiyet kotası uygulanması istenmişse de teklif hükümsüz kalmış, ilerleyen dönemlerde tekrarlanmamıştır. Bu da partinin parlamentoda kadın temsilini arttırmaya yönelik olumsuz tutum sergilediğini gösteren şeylerdendir.

Meclis’te diğerlerine göre önemli oranda temsil edilen bir diğer sağ parti MHP’nin parti program ve seçim beyannamelerinde kadın hakları ve sorunları konusunda oldukça genel ve slogan haline gelmiş cümlelere yer verdiğini görürüz. Parti ilgili belgelerde kadın cinayetlerini azaltmayı, kadının toplumsal hayata daha aktif katılımının sağlanmasını, istihdamının arttırılmasını, eğitim düzeylerinin yükseltilmesini hedeflediğini söyler ancak bu hedefleri somutlaştırmaktan, hedeflere ulaşmak için politikalar üretmekten uzaktır. Parti kadın hakları konusunda incelediğimiz dönemin başından sonuna kapsamını ve cümlelerini bire bir aynı tutmuş, bu konudaki bakış ve politikalarını geliştirmemiştir.

TBMM’de temsil edilen en büyük sol parti CHP’nin parti programları ve seçim beyannamelerinde 2011 öncesi ve sonrasında farklılıklar olduğu görülmektedir. 2011 yılına kadar bu belgelerde kadın eksenli ilke ve hedefler yer almakta ve tüzükte, il, ilçe ve yönetim kurulları düzeyinde yüzde 4 cinsiyet kotası öngörülmektedir. 2002 ve 2007 dönemlerinde parti kadınlar için eğitim, sağlık ve çalışma alanında vaatler sunmuş kadın-erkek eşitliğini her alandan sağlama ilkesini vurgulamıştır. Öte yandan 2007 seçim beyannamesinde önceki döneme göre daha yoğun bir şekilde “ana” ve “kadınlarımız” ifadelerinin kullanıldığını görülür. 2010 yılında genel başkanlık koltuğuna Kemal Kılıçdaroğlu’nun oturmasıyla düzenlenen yeni tüzükte milletvekili adaylığı özelinde yüzde 33 kota ilkesi yer almaktadır. Partinin 2011 sonrası program ve seçim beyannamelerinde kadınlara yönelik politikalarını çeşitlendirip detaylandırıldığını da söylemek mümkündür.

İncelenen dönemlerde CHP tarafından verilen toplam 11 kanun teklifinin kota ve fermuar sistemi uygulanmasına ve siyasi partilere yapılan yardımın yüzde 20 oranında kadın milletvekili oranına göre yapılmasını öngörmektedir. Bu da partinin kadınların parlamentoda temsilinin arttırılmasından yana tutum sergilediğini gösterse de partinin kendi içinde öngördüğü kotayı sağlayamaması düşündürücü olmuştur.

TBMM’de temsil edilen ikinci en büyük sol parti olan HDP, bütün belgelerinde kadın eksenli ilkesel vurgulara oldukça geniş yer vermektedir. Partinin belgelerinde partiyi etken/yardım eden,

kadınları da edilgen/yardım edilen bir alandan çıkarıp partinin ve siyasetin bizzat içine dahil eden bir dil kullanıldığı görülmektedir. Kadınlar bizzat partinin kendisidir ve sahip olduğu sorunlar birlikte çözülecektir. DTP/BDP/HDP'yi diğerlerinde ayıran en önemli özellik benimsediği “eş başkanlık” sistemidir. Parti kadın-erkek eşitliğini en üst düzeyde sağlamak için genel başkanlık koltuğuna hem kadın hem de erkeği oturtmaktadır. Partinin 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü kadınlar için resmî tatil ilan etme vaadinin kadın hakları konusunda değeri olan bir vaatten çok popülist bir vaat olduğunu belirtmek gerekir. İncelenen dönemlerde HDP tarafından kota öngören toplam 3 kanun teklifi düzenlenmiştir. Parti kendisi de tüzüğünde kota uygulamasına yer vermiş ve nerdeyse her dönemde bu hedefi tutturmuş böylece kadınların parlamentoda temsilinin arttırılmasında olumlu tutum sergilemiştir.

2018 seçimiyle TBMM’de yer alan İYİ Parti incelenen dönemde, HDP’nin eş başkanlık uygulaması haricinde, genel başkanı kadın olan tek partidir. Aynı zamanda kadınlar için milletvekilliği düzeyinde kota uygulamasını tüzüğüne ekleyen tek sağ/merkez sağ partidir. Parti programında bakanlık teşkilatlarında kadın katılımının yüzde 50’ye çıkarılması hedeflenmektedir. Parti ayrıca “aileyi oluşturan tüm fertlerin bireyselliğini göz ardı etmeden” aileyi toplumun temeli olarak gördüğünü belirtmektedir. Parti seçim beyannamesinde kadınlar için eğitim, çalışma, şiddet alanlarında düzenlemeler öngörmüştür. Parti henüz tek genel seçime girdiği ve tek beyanname yayınladığı için detaylı bir inceleme ve karşılaştırma yapmak mümkün olmayacaktır.

Seçime parti olarak girmeden ve TBMM’de parti grubu kurmadan en çok kişiyle (13) temsil edilmiş DSP, bir sol parti olarak program ve seçim beyannamesinde kadını aileden ayrı birey olarak düşünebilen bir diğer partidir. DSP tüzüğünde kota öngörmeden parti üyelerinin kadınlara olabildiğince yer vererek dengeli çoğaltılması gerektiğini belirtir. Parti Meclis’te temsil edildiği 2007-2011 döneminde Siyasi Partiler Kanununda yüzde 50 kota öngörülmesi hakkında 2 kanun teklifi vererek kadınların parlamentoda temsilinin artması yönünde olumlu tutum sergilese de bunu kendi partisinden başlayarak yapmaması düşündürücüdür.

2007 döneminde 1 milletvekiliyle TBMM’de temsil edilen bir diğer sol parti ÖDP, tüzüğünde kota uygulamasına yer veren partilerdendir. ÖDP tüzüğünde “Disiplin ve Suç Yaptırımlar” “özel alan dahil” olmak üzere kadınlara karşı tehdit, şiddet ve tacizi eklemiş partilerdendir. Seçim vaatlerinde ise tüm partilere zorunlu kota uygulaması getireceğini belirtir.

Tüzüğünde, İl Yönetim Kurulları, İl Disiplin Kurulları, İlçe Yönetim Kurulları, Parti Meclisinde “her iki cinsiyetten üyelerin sayısı aday varsa yüzde 33 oranından az olamaz” maddesine yer veren ve incelediğimiz bir diğer sol parti olan SHP, kadını toplumun temel unsuru olarak kabul ettiğini ve insan hakları ve demokrasinin gereği olarak cinsiyet eşitliğinden taraf olduklarını belirtir.

Anavatan Partisi ve Doğru Yol partisi belgelerinde eşitlik ilkesini benimsediklerine dair ifade dışında kadın hakları ve sorunlarına değinmeyen sağ partilerdir. Parti 2002-2007 döneminde Meclis'te "siyasi partilere devletçe yapılan yardımların belli bir kısmının kadınlara yönelik çalışmalara tahsisini" öngören kanun teklifi vererek bir derece kadınların parlamentoda temsilini destekleyici sayılabilecek tutum sergilemiştir.

2007 seçimi ile kurulan TBMM'de 1 milletvekili ile temsil edilen BBP sağ bir parti olmakla birlikte parti örgütünde herhangi bir Kadın Kolları veya Kadın Meclisleri benzeri yapı oluşturmamıştır. Parti, tüzük ve programında "Geleneksel Türk-İslam ailesinin gücünü muhafaza etmek için toplum ve devlet her türlü tedbiri alır." İbaresine yer verirken seçim beyannamesinde "Kadınlarımızın çalışma hayatına aktif olarak katılması için, *geleneksel aile yapımıza uygun* yeni kanunî düzenlemeler yapılacak ve çalışan kadın ile çocukların özel olarak korunması sağlanacaktır." ibaresinin yer alması kadının aile dışında bir alanda kurgulanmadığını göstermektedir.

TBMM'de birer milletvekili ile temsil edilmiş partilerden TİP, parti belgelerinde yoğun olarak kadın haklarına ve cinsiyet eşitsizliğine yer vermiş olsa da sadece parti içi örgütlerde cinsiyet kotası öngörmemiştir. Memleket ve Zafer partileri ilke olarak kadın haklarını desteklediğini açıklayan ve genel bazı hedefler sunar ama kadınların parlamentoda temsilinde aktif tutum sergilemez. Saadet Partisi ise merkez sağ'dan daha sağ olarak değerlendirilebilecekse de kadın konusunda söylem olarak aynı kategorideki partilerden az da olsa farklılaşmaktadır. BBP, Kadın Kolları dahi öngörmezken Saadet bunu il ilçe düzeyinde de kurgulamıştır.

Sağ görüşlü olup kadın kotasına (yüzde 35) yer veren ikinci parti olan DEVA kadın söyleminde diğer sağ partilerden ayrışır. Cinsiyet temelinde görece daha tarafsız bir dil kullanan parti yine de kadın ekseninde klasik sağ görüş çerçevesinde hedef belirler. Parti olarak seçime girilmediği için kota hedefine ulaşıp ulaşılmadığı incelenemeyecektir.

Kadınların parlamento'ya girişinde belirleyici olan bir diğer tutum da aday listelerinin neresinde yer aldıklarıdır. Kadınların siyasete katılımını desteklediklerini göstermek için onları sayısal olarak listelere dahil etmek yeterli olmamakta ayrıca seçilemeyecekleri yer ve sıralardan aday yapmak gerekmektedir. Bu durumda kadınların siyasete katılımına önem verildiğini iddia eden bir partinin onları çoğunlukla son sıralardan aday yapması kadınların katılımını gerçek anlamda önemsemediğini gösterir. Aday listelerindeki toplam kadın sayısı şişirilerek oluşturulan olumlu bir intiba oluşturulup seçim sonrası düşüşe geçen kadın milletvekili oranı adayların kendi başarısızlığı olarak adlandırılmaktadır. Oysaki seçimler boyu oluşan tecrübeler sonucu kazanılması garanti olacak sıralardan aday yapılmak başarının bir göstergesi olarak kabul edilemez.

Tablo 15: Seçimlere Göre Partilerin 1. Sıra Kadın Aday Sayısı

	2002	2007	2011	2015H	2015K	2018
AK Parti	sıfır	1	1	4	3	3
CHP	1	5	4	14	12	7
HDP	-	-	-	21	26	21
İYİ Parti	-	-	-	-	-	9
MHP	-	1	4	3	6	2

Tablo 16: Seçimlere Göre Partilerin Son Sıra Kadın Aday Sayısı

	2002	2007	2011	2015H	2015K	2018
AK Parti	2	3	10	9	4	8
CHP	3	9	10	15	20	20
HDP	-	-	-	33	36	16
İYİ Parti	-	-	-	-	-	34
MHP	-	1	11	12	10	10

Tablo 15 ve 16'ya bakıldığında partilerin ilk sıra adaylarını kadınlardan seçmediğini ve HDP hariç her partinin her seçimde kadınları ilk sıradan çok son sıradan aday gösterdikleri görülmektedir. 2018 seçimleri üzerinden konuyu detaylandırarak olursak 126 kadın aday göstermiş Ak Parti'nin bu adaylardan sadece 3'ünü ilk sıraya koyduğunu 8'ini ise son sıraya yerleştirdiğini görürüz. 135 kadın aday olan CHP'nin 7'sini ilk sıradan 20'sini son sıradan aday yaptığını görürüz. MHP 78 kadın adayın 2 tanesini ilk sıradan 10 tanesini son sıradan aday göstermiş; İYİ Parti 156 kadın adaydan 9'unu ilk sıraya 34'ünü son sıraya yerleştirmiş ve son olarak HDP 228 kadın adaydan 21'ini ilk sıradan 16'sını son sıradan aday yapmıştır. Kadınların genellikle 2, 3, 5. sıralardan aday gösterilmesi seçilseler de ilk sıralarda, en çok göze çarpan noktalarda aday olarak tercih edilmemesi partinin kendisini kadınların temsil etmek istememesinin farklı bir dışavurumu olarak da yorumlanabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplum ve siyasi yapılar arasındaki iletişim ve çıkar ilişkisi, iki tarafı da dönüştürme eğilimine sahiptir. Siyasi partiler, kuruldukları ülkenin anayasa ve kanunları, siyasal iklimi çerçevesinde yapı ve ilkeler oluşturdıkları gibi yine bu yapı ve ilkelerle toplumun siyasallaşmasında ve ülkenin siyasal yapısında dönüştürücü rol oynarlar. Vatandaşlar sırf seçim dönemlerinde partilere ve adaylarına oy vererek siyasete katıldıkları gibi partilerin ilçe, il ve merkez düzeylerinde yönetim ve yürütme işlerine dahil olarak da siyasete ve ülkenin yönetimine katılırlar.

Katılımın sıradan vatandaşları kapsayan bir olgu olarak karşımıza çıktığı zamandan bir asır bile diyemeyeceğimiz bir zaman dilimi öncesine kadar nüfusun yarısını oluşturan kadınlar için haklar kapsamında olmadığını görmekteyiz. Kadınlar için devlet yönetimine katılım bir hak olarak kâğıt üstünde elde edildiğinde ise buna eşit bir şekilde erişebilmenin mücadelesi başlamıştır. Zira toplumda yüzyıllar süren toplumsal cinsiyette eşitsiz tutumlar kadını eğitimde, ekonomide, sosyal hayata herhangi bir şekilde dahil olmada geri plana atmış, onu özel alana sıkıştırmıştır. Bu sebeple kadın, aile içindeki konumundan, toplumsal önyargılardan sıyrılarak siyasete girmek için gerekli olan maddi kaynaklara ulaşmanın zorluğuyla kadını bu alana ait görmeyen erkek egemen siyasi yapıya dahil olabilmek için yasal düzenlemeler yerine toplumsal önyargı kalıplarıyla mücadeleye girişmiştir.

21. yüzyılda demokrasi iddiasında bulunan ülkeler için en can alıcı sınav nüfusun yarısını oluşturan kadınların, toplumsal önyargı kalıplarından sıyrılarak siyasete eşit bir şekilde katılım fırsatını verip vermedikleridir. Yüzyıllar süren bu eşitsizliği telafi etmek devletler tarafından aktif belli adımlar atılmasını gerektirmektedir çünkü eşitlik eşitsiz düşünce kalıplarıyla siyasal yaşamda köşeleri tutan liderlerin insafına bırakılarak gerçekleşmeyeceği tarih tarafından kanıtlanmıştır.

Bu ekseninde 2002-2018 Genel Seçimleri sonucunda TBMM’de temsil edilen partilerin kadınların parlamentoda eşit temsiline yönelik tutumlarının incelendiği çalışmaya yön vermesi için üç araştırma sorusu belirlenmişti:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliğine parlamentoda temsil edilen sağ ve sol partilerin bakışı nasıldır?
2. Türkiye’de kadınların parlamentoda temsiline sağ ve sol partiler arasında tutum farklılığı var mıdır?
3. Sağ ve sol partilerin kadınların parlamentoda temsiline belirli kriterleri var mıdır?

Bu sorular rehberliğinde AK Parti, ANAP, BBP, CHP, DEVA, DSP, DYP, DP, DTP/BDP/HDP, İYİ Parti, MHP, Memleket, ÖDP, TİP, Saadet, SHP, Zafer, partilerinin 1) Tüzükleri, 2) Parti Programları, 3) Seçim Beyannameleri, 4) TBMM’ de verdikleri kanun teklifleri, 5) Seçim sonuçları incelenerek şu sonuçlara varılmıştır:

T.C. Anayasası 10. maddesinde “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” ilkesi yer alsaydı da kadınların devlet yönetimine katılımda eşit fırsatlara sahip olması için Siyasal Partiler Kanununda ve parlamentoya katılım özelinde Milletvekili Seçme Kanununda özel bir düzenleme yer almaz ki bu da bu tür düzenlemelerin yapılmasını siyasi partilerin insafına terk etmektedir.

Seçime giren sağ görüşlü partiler bir istisna ile ne kota ne de fermuar sistemi uygulamış, bu konuda kanun teklifleri vermemiş ve kadınların parlamentoda eşit temsilden yana tutum sergilememiştir. İstisna İYİ Parti’dir ki o da kota hedefini tutturamamıştır. Sol partiler ise farklı oran ve kademelerde uyguladıkları kota sistemi ve düzenledikleri kanun teklifleriyle kadınların parlamentoda eşit temsili destekleyici tutum sergilemiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki sol partilerin her birinin milletvekilliği düzeyinde kota uygulamaması, tüzüğünde uygulamaya yer verse de bunu sağlayamaması “eşit temsilden yana tutum” ibaresini tam anlamıyla sağlamamaktadır. Hatta Türk parlamentosunda yer alan biri sağ biri sol en büyük iki partinin kadın milletvekili oranlarının birbirine oldukça yakın olması sağ ve sol partilerin kadınların parlamentoda eşit temsilden yana tutum sergilemede pek de farklılaşmadığı söylenebilir. Zira önemli olan partilerin tüzüğünde, programında, seçim beyannamelerinde taahhüt edilen ilkelerin uygulamaya geçirilmesidir ki Türkiye’de 2002-2018 yılları arası seçimler sonucunda kurulan parlamentoda temsil edilen partilerden bu hedefi sağlamaya yaklaşmış tek bir parti mevcuttur. Bu da Türk demokrasisi ve kadın hakları için oldukça karamsar bir tablo oluşturmaktadır.

Bu durumda çalışmanın hipotezlerinden “Kadınların parlamentoda temsilde belirleyici olan siyasi partilerdir.” hipotezi gerek ikinci bölümde yer verilen literatürle gerekse üçüncü bölümde incelenen parti tutumlarıyla doğrulanmıştır. Partiler temsili demokrasinin tek olmasa da en önemli unsurlarıdır ve yönetime katılımda kilit rol oynarlar. Partiler kadınların siyasete katılımını arttırmak için tüzüklerinde gerekli düzenlemeleri yapmadıkça ve buna göre aday listeleri oluşturmadıkları sürece katılımın düşük seviyelerde kalması kaçınılmaz olacaktır.

“Sol görüşlü partiler kadınların parlamentoda eşit temsilden yana tutum sergilerken; sağ görüşlü partiler bu konuda etkisiz kalmaktadır.” hipotezi ise HDP dışında tam anlamıyla doğrulanmamıştır. Seçime giren sağ görüşlü partiler bir istisna ile ne kota ne de fermuar sistemi uygulamış, bu konuda kanun teklifleri vermemiş ve kadınların parlamentoda eşit temsilden yana tutum sergilememiştir. İstisna İYİ Parti’dir ki o da kota hedefini tutturamamıştır. Sol partiler ise farklı

oran ve kademelerde uyguladıkları kota sistemi ve düzenledikleri kanun teklifleriyle kadınların parlamentoda eşit temsilini destekleyici tutum sergilemiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki sol partilerin her birinin milletvekilliği düzeyinde kota uygulamaması, tüzüğünde uygulamaya yer verse de bunu sağlayamaması “eşit temsilden yana tutum” ibaresini tam anlamıyla sağlamamaktadır. Hatta Türk parlamentosunda yer alan biri sağ biri sol en büyük iki partinin kadın milletvekili oranlarının birbirine oldukça yakın olması sağ ve sol partilerin kadınların parlamentoda eşit temsilinden yana tutum sergilemede pek de farklılaşmadığı söylenebilir. Zira önemli olan partilerin tüzüğünde, programında, seçim beyannamelerinde taahhüt edilen ilkelerin uygulamaya geçirilmesidir ki Türkiye’de 2002-2018 yılları arası seçimler sonucunda kurulan parlamentoda temsil edilen partilerden bu hedefi sağlamaya yaklaşmış tek bir parti mevcuttur. Bu da Türk demokrasisi ve kadın hakları için oldukça karamsar bir tablo oluşturmaktadır.

İncelemeler sonucu partilerin genel olarak aile içindeki kadınlara yönelik ve “yardım” eksenli politikalar üretmekte olduğu görülmüştür. Bu da kadını hapsoldüğü alandan kurtarmak yerine o alanın konforunu arttırmaya yönelik sonuç vermektedir. Bu sebeple partiler işe bakış açılarını değiştirmekle ve kadınlar için ne öngördüklerine karar vermekle başlamalıdır. Neredeyse her partide, farklı derecelerde de olsa aileye atfedilen kutsallık ve toplumsal yapının kadını aileyi kuran, ayakta tutan, yıkan olduğu anlayışıyla birleşerek kadının bir birey olarak, tek başına da olsa değerli ve hakları olan anlayışının yerleşmesine engel olmaktadır. Türkiye’nin en köklü partisinin 2018 seçimi itibarıyla yüzde 20 oranında dahi kadın temsiline yer verememesi bunu hedeflememesinden başka bir şeyle açıklanamayacaktır. Sonuçta Türkiye’de kadınlar, yasal haklar elde edilmiş olsa da kadını kamusal alandan dışlayan toplumsal yapı kırılmadığı, ekonomik olarak erkeklerden çok daha az güce sahip oldukları, hangi kurumda hangi konumda çalışırsa çalışsın ev ve çocuk hatta hata, yaşlı bakımından sorumlu oldukları için ve siyasi kurumların yönetici yürütücülüğünü erkekler üstlendiği için siyasi alana katılımda dezavantajlı konumda kalmaya devam etmektedir.

Bu çalışmayla Türkiye’nin son 22 yıllık döneminde siyasi partilerin kadına, kadınların parlamentoya katılımının dair tutumları gerek nitel gerek nicel verilerle ortaya konduktan sonra kadınların siyasete ve parlamentoya katılımına yönelik yapılacak ileri tarihli çalışmalarda partilerin kadın kollarının incelenmesi katılım sorunun gerekçelerinin tespit edilmesine ve çözüm için yol haritası çizilmesine katkı sunması muhtemeldir. Kadın kollarının parti içinde ne derece aktif bir organ olduğu, karar alma süreçlerine katılım düzeyi partilerin kadın sorunlarına hem genel anlamda hem de katılım konusunda ne derece önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Sahada ve parti içi karar süreçlerinde aktif olmayan partiden özerk bir yapıda bulunan kadın kolları organının kadınların siyasete dahil olduğu illüzyonunu yaratmaktan öteye geçemeyeceği açıktır. Dikkat edilebilecek bir diğer husus da kadınların siyasete katılımının artması için onun kamusal alanda daha fazla yer alması ve her alanda söz sahibi olacak konuma gelmesi için geçirilmesi gereken toplumsallaşma süreçlerinin sağlanması için partilerin ve iktidarların ne öngördüğüdür. Üçüncü bölümün “3.6. Değerlendirme” başlığı altında vurgulandığı gibi yardım odaklı ve statüsü belirtilmeden “kadınların çalışma hayatına

aktif katılımı” şeklinde eklenen hedefler kadınların güç ve mevki elde etmesinden ziyade onlara konforlu bir dışlanmışlık ve günü kurtaran ekonomik kazanımlardan başka bir şey sağlamamaktadır. Birçok boyutta incelenebilecek kadınların siyasete katılım sorunu bu anlamda altyapısının eğitimden, ekonomik alana ne şekilde atıldığı ekseninde de tartışılabilir.

KAYNAKÇA

Abramson, Jeffrey (2014), **Minerva'nın Baykuşu Batı Siyasi Düşünce Tarihi**, Dipnot, Ankara.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2014), "Jean Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor" Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasi Düşünceler**, 5. Baskı içinde (569-595), İletişim Yayınları, İstanbul.

AK Parti milletvekili aday listesi, 2007, <https://www.yenisafak.com/gundem/ak-parti-milletvekili-aday-listesi-48915> Erişim Tarihi: 02.08.2024

AK Parti'nin kesin milletvekili aday listesi, 2002, <https://www.mynet.com/ak-partinin-kesin-milletvekili-aday-listesi-110100029087> Erişim Tarihi: 02.08.2024

AK Parti (2002), "Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (04.08.2014)

_____ (2007), "Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (04.08.2014)

_____ (2011), "Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/icsaeuoj/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf> (04.08.2014)

_____ (2015), "Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/272099/1-kasim-2015-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf> (04.08.2014)

_____ (2018), "Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/271931/secim-beyannamesi-2018.pdf> (04.08.2014)

_____ (2001), "Tüzük", <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/ac641b25-7ffd-40ce-b163-1a0843971d18/content> (04.08.2014)

_____ (2006), "Tüzük", <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/51381c93-a7e2-41de-8a56-674c3e807906> (04.08.2014)

_____ (2002), "Kalkınma ve Demokratikleşme Programı", <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/4baa7399-15a8-44bb-88ce-abf5519b6183> (04.08.2014)

_____ (2011), "Kalkınma ve Demokratikleşme Programı", <https://www.akparti.org.tr/media/275573/kalkinma-ve-demokratiklesme-programi.pdf> (04.08.2014)

- Anavatan Partisi (1992), “Tüzük”,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/f66a6293-2ac6-4de5-83f2-d5b3a958869e/content> (04.08.2014)
-
- (2007), “Parti Programı”,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/1b4f1e53-31b6-42ae-9046-307f7e072a51> (04.08.2014)
- Arceneaux, Kevin, (2001), The “Gender Gap” İn State Legislative Representation: New Data To Tackle An Old Question”, **Political Research Quarterly**, 54(1), 143-60.
- Atatürk Araştırma Merkezi (2023), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2**, 1. Basım, Ankara.
- Barber, Benjamin R. (1988), Spirit’s Phoenix and History’s Owl or the Incoherence of Dialectics in Hegel’s Account of Women, **Political Theory**, 16(1), 5-28.
- Barış ve Demokrasi Partisi Tüzük,
<https://web.archive.org/web/20100323033833/http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/tuzuk.html>
Erişim Tarihi: 05.09.2024
- Barry, David. (1996), **Women and Political Insurgency: France in the Mid-Nineteenth Century**, Palgrave Macmillan, London.
- Baykal, Deniz (1970), **Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi**, S.B.F. Yayınları, Ankara.
- Bauer, Gretchen (2008), “50/50 by 2020: Electoral gender quotas for Parliament in East and Southern Africa”, **International Feminist Journal of Politics**, 10 (3), 348-368.
- Bensadon, Ney (1990), **Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berger, Peter L. (1973), Religious Institutions, Neil J. Smelser (Ed.), **Sociology: An Introduction içinde** (303-347), John Wiley & Sons, New Jersey.
- Berkes, Niyazi (2017), **Türkiye’de Çağdaşlaşma 24**. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, Fatmagül (2001), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, Mehmet Alkan (Ed.), **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, içinde** (348-362) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, Fatmagül (2012), **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayınları, İstanbul.
- BM Pekin Deklarasyonu, <https://ihd.org.tr/birlesmis-milletler-pekini-deklarasyonu/>
- Bobbio, Norberto (1996), **Left and Right: The Significance of a Political Distinction**, The University of Chicago Press, Chicago.
- Bock, Gisela (2002), **Women in European History**, Blackwell Publishers, New Jersey.
- Bullock, John G. (2011), “Elite Influence on Public Opinion in an Informed Electorate”, **American Political Science Review**, 105: 496-515.

- Büyük Birlik Partisi (1993), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/f025cde7-7928-4e68-bdeb-a5f8c45c82b5/full> (05.08.2024)
- _____ (1993), “Parti Programı”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/c7777adf-999e-41a1-930c-5c24417399b0> (05.08.2024)
- Caprara, Gian Vittorio ve Vecchione, Michele (2018), “On the Left and Right Ideological Divide: Historical Accounts and Contemporary Perspectives”, **Political Psychology**, 39(S1), 49-83. <https://doi.org/10.1111/pops.12476>
- Carey, John M. (2008), Presidential versus Parliamentary Government, Ménard, Claude ve Shirley, Mary M. (Ed.), **Handbook Of New Institutional Economics**, içinde (91-122), Springer, Berlin.
- Caul, Miki (1999), “Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties”, **Party Politics**, 5(1), 79–98.
- Cheibub, Jose Antonio (2007), **Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy**, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge.
- CHP’nin adayları, 2002, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpnin-adaylari-97036> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- CHP vekil aday listesi, 2007, <https://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/04/haber,C1D7FEA45CD14B2692C5D716CB452ED0.html> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Cumhuriyet Halk Partisi (1998), “Parti Programı”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/a8ccabcd-937f-4f14-b356-bc9626d0f95a>
- _____ (2011), “Parti Programı” (05.08.2024)
- _____ (2002), “Seçim Bildirgesi”, <https://chp.org.tr/yayin/2002-secim-bildirgesi> (05.08.2024)
- _____ (2007), “Seçim Bildirgesi” <https://chp.org.tr/yayin/2007-secim-bildirgesi> (05.08.2024)
- _____ (2011), “Seçim Bildirgesi”, <https://chp.org.tr/yayin/2011-secim-bildirgesi> (05.08.2024)
- _____ (2015), “Seçim Bildirgesi”, <https://chp.org.tr/yayin/2015-kasim-secim-bildirgesi> (05.08.2024)
- _____ (2018), “Seçim Bildirgesi”, <https://chp.org.tr/yayin/2018-secim-bildirgesi> (05.08.2024)

- _____ (2001), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/afc927a1-179f-4d45-af58-f2c3fe8195ac> (05.08.2024)
- _____ (2012), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/705ffe40-e5dd-4fb2-860f-06b55a1ad036/content> (05.08.2024)
- Çakır, Serpil (2021), **Osmanlı Kadın Hareketi**, 6. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), “Osmanlı Kadın Hareketi: 20. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar**, (Der.) Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksek, Fatoş Gökşen, Hülya Şimşek, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997) “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhiddin”, **Toplumsal Tarih**, no. 46.
- _____ (1993), “Programlarıyla Yüzyılın Başında Kadın Dernekleri,” Hakkı Dursun Yıldız (Ed.), **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, içinde (988-1012), Ülke Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991), “Osmanlı Kadın Dernekleri”, **Toplum ve Bilim**, cilt.1, 139-157.
- Çarkoğlu, Ali (2007), “The Nature of Left–Right Ideological Self-placement in the Turkish Context”, **Turkish Studies**, 8(2), 253-271. <https://doi.org/10.1080/14683840701312245>
- Dahlerup, Drude (2018), **Has Democracy Failed Women**, Polity Press, Cambridge.
- Dahlerup, Drude ve Freidenvall, Lenita (2009), Gender Quotas in Politics – A Constitutional Challenge, Susan H. Williams (Ed.), **Constituting Equality: Gender Equality and Comparative Constitutional Law** içinde (29-52), Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahlerup, Drude ve Leyenaar, Monique (2013), Introduction, Drude Dahlerup ve Monique Leyenaar (Ed.), **Breaking Male Dominance in Old Democracies** içinde (1-20), Oxford University Press, Oxford.
- Dahlerup, Drude (1988), “From A Small To A Large Minority Women In Scandinavian Politics”, **Scandinavian Political Studies**, 11(4), 275-297.
- _____ (2008), “Gender Quotas – Controversial but Trendy: on Expanding the Research Agenda”, **International Feminist Journal of Politics**, 10(3), 322-328.
- _____ (2002), “Using Quotas to Increase Women’s Political Participation,” **International Idea**, Women in Parliament, Stockholm, Chapter 4.
- Dahlerup, Drude ve Friedenwall, Lenita (2005), “Quotas as ‘fast track’ to Equal Representation for Women: Why Scandinavia is no Longer a Model?”, **International Feminist Journal of Politics**, 7(1), 26-48.

- Demir, Fevzi (2008), “Tarihsel Süreç İçinde Kadın Hakları ve Kadının Çalışma Hayatı İçindeki Yeri”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 21(4), 8-24.
- Demir, Zekiye (2015), **Türkiye’de Kadın ve Siyaset: 2000’li Yılların Başında Türkiye’de Siyasi Partilerin Kadın Politikaları**, Kadim Yayınları, Ankara.
- Demokrasi ve Atılım Partisi (2020), “Parti Programı”, <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi> (05.08.2024)
- _____ (2020), “Tüzük”, <https://cdn.devapartisi.org/15/DEVA-Tuzuk-Temmuz-2020.pdf> (05.08.2024)
- Demokrat Parti (2022), “Parti Programı”, <https://www.dp.org.tr/parti-programi> (05.08.2024)
- _____ (2022), “Tüzük”, _____ 2022 <https://www.dp.org.tr/storage/DP.T%C3%BCz%C3%BCk.2022.pdf> (05.08.2024)
- Demokratik Sol Parti (2003), “Parti Programı”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/98e9bf28-394b-4833-bce4-35a6f45144c8/content> (05.08.2024)
- _____ (2004), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/da7026be-88b2-48d3-bc0d-62144640b8e5> (05.08.2024)
- Demokratik Toplum Partisi (2005), “Program ve Tüzüğü”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/921d7647-c30d-49a3-aab9-1aed9f29b041> (05.08.2024)
- Donovan, Josephine (1999), **Women and the Rise of the Novel, 1405–1726**, Palgrave Macmillan US, New York.
- _____ (2021), **Feminist Teori**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğru Yol Partisi (1990), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/284134e4-e6cb-4ac5-8ce5-0ca479e851ee> (05.08.2024)
- DuBois, Ellen (1987), “Working Women, Class Relations, and Suffrage Militance: Harriot Stanton Blatch and the New York Woman Suffrage Movement 1894-1909”, **The Journal of American History**, 74(1), 34-58. <https://doi.org/10.2307/1908504>
- _____ (1998), **The Limitations of Sisterhood: Elizabeth Cady Stanton and Division in the American Suffrage Movement 1875–1902**, New York University Press, New York.
- Duchen, Claire (1994), **Women’s Rights and Women’s Lives in France 1944–1968**, Routledge, London.
- Duverger, Maurice (1959), **Political Parties: Their Organization And Activity in the Modern State**, 2. Baskı, Methuen Books, North Yorkshire.
- _____ (1995), **The Political Role of Women**. UNESCO.

- _____ (1994), **Siyasal Rejimler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dündar Sezer, Tijen (2022), Parlamento Seçimlerinde Cinsiyet Kotaları, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 34(159), 51-122.
- Ediz, Zerrin (1994), **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kadın Örgütlenmeleri 1923-1993**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Elshtain, Jean Bethke (1993), **Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought**, Princeton University Press, Princeton.
- Epstein, Leon D. (1968), Parliamentary Government, David L. Sills (Ed.), **International Encyclopedia of the Social Sciences**, The Macmillan Company and the Free Press, New York.
- Epstein, Cynthia Fuchs ve Coser, Rose Laub (1981), **Access to Power: Cross-National Studies of Women and Elites**, George Allen & Unwin, London.
- Eroğul, Cem (1999), **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Evans, Richard J. (2013), **The Feminists: Women’s Emancipation Movements in Europe, America and Australasia 1840-1920**, Routledge, London.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1988a), “Politika” içinde, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- _____ (1988b), “Siyaset”, içinde, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Foley, Susan (2004), **Women in France Since 1789**, Palgrave Macmillan, London.
- Frader, Laura Levine (2004), Gender and Labor in World History, Teresa A. Meade ve Merry E. Wiesner-Hanks (Ed.), **A Companion to Global Gender History**, içinde (26-50), Blackwell Publishing Ltd, New Jersey.
- Freire, Andre (2015), “Left–Right İdeology As A Dimension Of İdentification And Of Competition”, **Journal of Political Ideologies**, 20(1), 43-68. <https://doi.org/10.1080/13569317.2015.991493>
- Goodman, Dena (1989), “Enlightenment Salons: The Convergence of Female and Philosophic Ambitions”, **Eighteenth-Century Studies**, 22(3), 329-350. <https://doi.org/10.2307/2738891>
- Goren, Paul (2013), **On Voter Competence**, Oxford University Press, New York.
- Gözler, Kemal (2016), **Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri**. <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v1.htm>. Erişim Tarihi: 09.07.2024
- _____ (2018). **Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız?** www.anayasa.gen.tr/neverland.htm. Erişim Tarihi: 09.07.2024

- _____ (2021), **Türk Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Güngören Bulgan, Birden (2020), **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Gürhan, Nazife (2010), Toplumsal Cinsiyet ve Din, **Şarkiyat**, 4, 58-80.
- Güzel, Şehmuz (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi içinde 3** (858-864), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Halkların Demokratik Partisi (2023), "Tüzük", <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-tuzugu/10/> (05.08.2024)
- _____ (2023), "Parti Programı", <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-programi/8/> (05.08.2024)
- _____ (2015), "Seçim Bildirgesi", https://drive.google.com/file/d/0Byr4UgN9-0QzV1ZnJfcXMwaVE/view?resourcekey=0-I0_zGmxsUBdXOMXOyOiqsw (05.08.2024)
- _____ (2015), "Kadın Seçim Bildirgesi", <https://drive.google.com/file/d/0Byr4UgN9-0Ql pzT0dqN0lXRkU/view?resourcekey=0-wMx7lO7S4B6cArNBRAC8Aw> (05.08.2024)
- _____ (2018), "Seçim Bildirgesi", <https://drive.google.com/file/d/1E8L6KtBHbuc-tB4TxNM3YURSWdZ34Zj7/view> (05.08.2024)
- _____ (2018), "Kadın Meclisleri Seçim Bildirgesi", https://drive.google.com/file/d/1UsdcumnQFo5pF1lnALchOzwo26_IamEq/view (05.08.2024)
- Hause, Steven C. ve Kenney, Anne R. (1981), "The Limits of Suffragist Behavior: Legalism and Militancy in France, 1876-1922", **The American Historical Review**, 86(4), 781-806. <https://doi.org/10.2307/1860134>
- Heritier, Françoise, vd (2014), **Kadınların En Güzel Tarihi**, (Çev. Yonca Aşçı Dalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Heywood, Andrew (2014), **Siyaset**, (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin), Adres Yayınları, Ankara.
- Hunt, Lynn (1996), **The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History**, For Bedford/St. Martin's, Boston.
- Işıkgil, Sena (2017), "A Study on Plato's Attitude Towards Women", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 24, 393-404.

- Inglehart, Ronald (1985), *The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society*, Russel J. Dalton ve Scott E. Flanagan (Ed.), **Electoral Change in Advanced Industrial Democracies içinde** (25-69), Princeton University Press, Princeton. <https://doi.org/10.1515/9781400885879-005>
- Inglehart, Ronald ve Norris, Pippa (2003), **Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World**, Cambridge University Press, New York.
- IPU, https://data.ipu.org/women-averages/?date_month=1&date_year=2019 Erişim Tarihi: 02.08.2024
- İncil
- İstatistiklerle Kadın 2022, TÜİK
- İYİ Parti (2018), “Tüzük”, <https://iyipartikadikoy.org/wp-content/uploads/2021/04/iyiparti-tuzuk-20191004.pdf> (05.08.2024)
- _____(2018), “Parti Programı”, <https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf> (05.08.2024)
- _____(2018), “Seçim Beyannamesi”, https://im.haberturk.com/images/others/2018/05/30/YParti_SeimBeyannamesi.pdf (05.08.2024)
- Kadioğlu, Süheyla (2001), **Bitmeyen Savaşım: Kadın Hareketleri Tarihi 1**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2018), *Karşılaştırmalı Siyaset: Giriş*, Ersin Kalaycıoğlu ve Deniz Kağnıcıoğlu (Ed.), **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler içinde** (3-4), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kane, Laura Wildemann (2015), “On Hegel, Women, and the Foundation of Ethical Life: Why Gender Doesn’t Belong in the Family.” **Clio: A Journal of Literature, History, and the Philosophy of History**, 44(1), 1-17.
- Kapani, Münici (2018), **Politika Bilimine Giriş**, 57. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Karakışla, Yavuz Selim (2015), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kasap, Sevdagül (2020), *Beyaz Konferanslar*, Tanıl Bora, Feryal Saygılıgil, Nacide Berber (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm içinde** (27-31), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kaylı Şaşman, Derya (2016), **Siyasetin Kadın Yüzü**, İlyayayınevi, İzmir.
- Kelly, Joan (1982), “Early Feminist Theory and the Querelle des Femmes: 1400-1789.” *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 8(1), 4-28. <https://doi.org/10.1086/493940>

- _____ (1976), “The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women’s History”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1(4), 809-823. <https://doi.org/10.1086/493302>
- Kerber, Linda K. (1980), **Intellect and Ideology in Revolutionary America**, University of North Carolina Press, North Carolina. http://www.jstor.org/stable/10.5149/9780807899847_kerber
- Kirkpatrick, Jeane (1974), **Political Woman**, Basic Books, New York.
- Kingsley Kent, Susan (2021), **Gender: A World History**, Oxford University Press, Oxford.
- Koyuncu-Lorasdağı, Berrin (2020), Yasal Eşitlikçi Siyasal Hak Talepleri Ekseninde Türkiye’de Liberal Feminizmin Serencamı, Tanıl Bora, Feryal Saygılıgil, Nacide Berber (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm içinde** (386-404), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz, Şefika (1991), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kuran-ı Kerim
- Landes, Joan B. (1988), **Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution**, Cornell University Press, New York.
- Lasswell, Harold Dwight (1936), **Politics: Who Gets What, When, How?**, Whittlesey House, New Mexico.
- Lavine, Howard vd. (2012), **The Ambivalent Partisan**, Oxford University Press, New York.
- Lenz, Gabriel S. (2012), **Follow The Leader? How Voters Respond To Politicians' Performance And Policies**, University of Chicago Press, Chiciago.
- Lerner, Gerda (1986), **The Creation of Patriarchy**, Oxford University Press, Oxford.
- Levi-Strauss, Claude (1971), The Family, Harry L. Shapiro (Ed.), **Man, Culture and Society** 2. Baskı içinde (261-285), Oxford University Press, Oxford.
- Lijphart, Arend (2012), **Patterns Of Democracy: Government Forms And Performance in Thirty-Six Countries** 2. Baskı, Yale University Press, Connecticut.
- Linz, Juan Jose (1990), The Perils of Presidentialism, **Journal of Democrarcy**, 1, 51-69.
- Lovenduski, Joni (2005), **Feminizing Politics**, Polity Press, New York.
- Lovenduski, Joni ve Hills, Jill (1981), **The Politics of the Second Electorate: Women and Public Participation**, Routledge, London.
- Lovenduski, Joni ve Norris, Pippa (1993), **Gender and Party Politics**, Sage Publications, London.
- Malka, Ariel vd. (2019), “Are Cultural and Economic Conservatism Positively Correlated? A Large-Scale Cross-National Test”, **British Journal of Political Science**, 49(3), 1045-1069. <https://doi.org/DOI: 10.1017/S0007123417000072>

- Mansbridge, Jane (1999), “Should Black Represent Blacks and Women Represents Women? A Contingent “Yes”, **The Journal of Politics**, 61(3), 628-657.
- Mead, Margaret (1935), **Sex and Temparment in Three Primitive Societies**, William Morrow and Company, New York.
- Memleket Partisi (2018), “Tüzük”, <https://www.memleketpartisi.org.tr/cms-uploads/tuzuk/memleket-partisi-tuzuk.pdf> (05.08.2024)
- _____ (2018), “Parti Programı”, <https://www.memleketpartisi.org.tr/cms-uploads/parti-programi/memleket-partisi-parti-programi-ekonomi-ve-kalkinma.pdf> (05.08.2024)
- McNeill, William (2015), **Dünya Tarihi**, (Çev, Alaeddin Şenel), 16. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- MHP Adaylarını Açıkladı, 2007, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/25315-mhp-adaylari-aciklandi> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Milbrath, Lester W. (1966), **Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?** 2. Baskı, Rand McNally Publication, Illinois.
- Miller, Pavla (2004), Gender and Education Before and After Mass Schooling, Teresa A. Meade ve Merry E. Wiesner-Hanks (Ed.), **A Companion to Gender History içinde** (129-145), Blackwell Publishing, New Jersey.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2000), “Parti Programı”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/ba8a1131-a671-437e-907b-ae5afd06404d> (05.08.2024)
- _____ (2002), “Seçim Beyannamesi”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/2fcf26af-d96d-4f62-9d24-16820b3900eb> (05.08.2024)
- _____ (2007), “Seçim Beyannamesi”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/86460b75-b0cb-4c28-b474-62aa918b12fb> (05.08.2024)
- _____ (2011), “Seçim Beyannamesi”, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/MHP_2011_SecimBeyannamesi.pdf (05.08.2024)
- _____ (2015), “Seçim Beyannamesi”, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/1kasimsecimleri/beyanname_1kasim2015.pdf (05.08.2024)
- _____ (2018), “Seçim Beyannamesi”, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf (05.08.2024)
- _____ (2000), “Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/be02b619-59a8-49a3-a767-7e670b59d03b> (05.08.2024)

- (2009), “Tüzük”,
https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf
(05.08.2024)
- Mills, Patricia (1986), Hegel’s Antigone, **The Owl of Minerva**, 17 (2), 131-152.
- Murdock, George Peter and Provost, Caterina (1973), Factors in the Division of Labor by Sex: A Cross-Cultural Analysis, **Ethnology**, 12(2), 203-225. <https://doi.org/10.2307/3773347>
- Nilsson, F. (1996), “The Breakdown Of The Sex/Gender Distinction In Anthropological Discourse”, **NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research**, 4(2), 114-127. <https://doi.org/10.1080/08038740.1996.9959695>
- Noël, Alain ve Thérien, Jean Philippe (2008), **Left and Right in Global Politics**, Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790751>
- Norris, Pippa (1993), Conclusions: Comparing Legislative Recruitment, Joni Lovenduski ve Pippa Norris (Ed.), **Gender and Party Politics içinde** (309-330). Sage Publications, Los Angeles.
- Norris, Pippa (1997), **Passage to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nye, Robert A. (2002), “Forum: Biology, Sexuality, and Morality in Eighteenth-Century France”, **Eighteenth-Century Studies**, 35(2), 235-238. <https://doi.org/10.1353/ecs.2002.0012>
- Oakley, Ann (1985), **Sex, Gender and Society**, Gower Publishing, Aldershot.
- Offen, Karen (1998), Reclaiming The European Enlightenment For Feminism: Or Prologomena To Any Future History Of Eighteenth-Century Europe, Tjitske Akkerman ve Siep Stuurman (Ed.), **Perspectives on Feminist Political Thought in European History içinde** (85-104), Routledge, Oxfordshire.
- Okin, Susan Moller (2013), **Women in Western Political Thought**, Princeton University Press, Princeton.
- Özdemir, Nuray (2021), “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını”, **Belgi Dergisi**, 21, 1-22. <https://doi.org/10.33431/belgi.769611>
- Özgürlük ve Dayanışma Partisi (2006), “Parti Programı ve Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/ef548fcb-faa2-4a8a-abf0-7008831fad3b> (05.08.2024)
- Partilere Göre Milletvekili Adayı Cinsiyet Dağılımı 2011, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Partilere Göre Milletvekili Cinsiyet Dağılımı 2011, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet> Erişim Tarihi: 02.08.2024

- Partilere Göre Milletvekili Adayı Cinsiyet Dağılımı, Haziran 2015, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Partilere Göre Milletvekili Cinsiyet Dağılımı, Haziran 2015, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Partilere Göre Milletvekili Adayı Cinsiyet Dağılımı, 2018, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secim-turleri-cinsiyet-dagilim> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Partilere Göre Milletvekili Cinsiyet Dağılımı, 2018, YSK Açık Veri. <https://acikveri.ysk.gov.tr/aday-istatistik/secilen-parti-cinsiyet> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Paxton, Pamela (1997), Women in national legislatures: a cross national analysis, **Social Science Research**, 26(4), 442-64.
- Paxton, Pamela ve Kunovich Sheri (2003), “Women's Political Representation: The Importance Of Ideology”, **Social Forces**, 81(5), 87-114.
- Persentili, Nurşen (2013), Türk Kadınlar Birliği (1923-2013), Karınca Yayınları, Ankara.
- Platon (2017), **Devlet**, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Quale, Gladys Robina (1992), **Families in Context: A World History Of Population**, Greenwood Press, New York.
- Randall, Vicky (1987), **Women and Politics: An International Perspective**, Macmillan, London.
- Reynolds, Andrew (1999), “Women in the Legislatures and Executives of the World: Knocking at the Highest Glass Ceiling”, **World Politics**, 51(4), 547-572.
- Rowbotham, Sheila (2011), **Kadının Gizlenmiş Tarihi: Kadınlara Uygulanan 300 Yıllık Baskının ve Bununla Savaşımın Tarihi**, (Çev. Nilgün Şarman), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Saadet Partisi (2019), “Tüzük”, <https://saadet.org.tr/tr/parti-tuzugu> (05.08.2024)
- _____(2019), “Parti Programı”, <https://saadet.org.tr/upload/file/992649b84c8d390c3ba07fdb6c403965.pdf> (05.08.2024)
- Sosyaldemokrat Halkçı Parti (2002) “Parti Programı ve Tüzük”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/ed33c699-6d25-400f-9519-d548744e5d94> (05.08.2024)
- Sniderman, Paul M. ve Stiglitz, Edward H. (2012), **The Reputational Premium: A Theory Of Party Identification And Spatial Reasoning**, Princeton University Press, Princeton.
- Sowerwine, Charles (2018), **France since 1870: Culture, Politics and Society** 3. Baskı, Bloomsbury Publishing, London.

- Spongberg, Mary (2002), **Writing Women's History since the Renaissance**, Palgrave Macmillan, London.
- Squires, Judith (2007), **The New Politics of Gender Equality**, Palgrave Macmillan, London.
- Stone, Alison (2007), **An Introduction to Feminist Philosophy**, Polity Press, Cambridge.
- Şefkatli Tuksal, Hidayet (1998), "Feminist Söylemde İktidar-Kutsallık İlişkisi ve Dişil Kutsallık Ögesi", **İslamiyet Dergisi**, 1, (2), 75-85.
- Talas, Cahit (1992), **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tanör, Bülent (1985), Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi içinde** 1 (10-26), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türk Demokrasi Vakfı, (1992), **Demokrasi Nedir?**, Ankara.
- TBMM Albümü 3. Cilt (1983-2010), https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/Cilt3.pdf
Erişim Tarihi: 02.08.2024
- TBMM Meclis Bülteni, 2002,
https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2002_0000_0093_0000/0002.pdf Erişim Tarihi: 02.08.2024
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, 3.4.1923, XXVIII
Tevrat
- Tekeli, Şirin (1979), Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Nermin Abadan Unat (Ed.), **Türk Toplumunda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Toprak, Zafer (2022), **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, Ali Berktaş (Ed.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tufis, Claudiu D. ve Hudson, Alexander (2023), **The Global State Of Democracy Indices: Technical Procedures Guide**, International IDEA, Stockholm.
- TÜİK, Adalet ve Seçim, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=adalet-ve-secim-110&dil=1> Erişim Tarihi: 02.08.2024
- Türkiye İşçi Partisi (2022), "Tüzük", <https://tip.org.tr/tuzuk/> (05.08.2024)
- _____ (2022), "Parti Programı", <https://tip.org.tr/program/> (05.08.2024)
- Usal, Zeynep Oya (2010). "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Merceğinden Kadının Siyasal Hayata Katılımı ve Bazı Kota Uygulamaları." Bertil Emrah Oder, Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen (Der.), **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar, içinde** (159-177), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Ülkelere Göre Kadınların Oy Hakkı Elde Etme Yılları, Inter- Parliamentary Union
https://data.ipu.org/compare/?field=suffrage.right_to_vote&region=0&chart=bar&year_to=
Erişim tarihi: 23.08.2024
- Ülkelere Göre Kadınların Seçilme Hakkı Elde Etme Yılları, Inter- Parliamentary Union,
https://data.ipu.org/compare/?field=women_stand_for_election.women_stand_for_election_year&region=0&chart=bar&year_to=# Erişim tarihi: 23.08.2024
- Ülkelere Göre Kadınların Parlamenteoya Girme Yılları, Inter- Parliamentary Union,
https://data.ipu.org/compare/?field=first_woman_in_parliament_year&region=0&chart=pie&year_to=# Erişim tarihi: 23.08.2024
- Verba, Sidney ve Nie, Norman H. (1972), **Participation in America: Political Democracy and Social Equality**, Harper & Row, New York.
- Wach, Joachim (1987), **Din Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ware, Susan (2015), **American Women's History: A Very Short Introduction**. Oxford University Press, Oxford.
- Welzel, Christian (2013), **Freedom Rising**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wiesner-Hanks, Marry E. (2023), **Tarihte Toplumsal Cinsiyet 4**. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wollstonecraft, Marry (2007), **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yalçinkaya, Ayhan (2014a), Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, içinde** (91-150) İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014b), Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, içinde** (23-91), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yaraman, Ayşegül (1999), **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Zafer Partisi (2021), "Tüzük", <https://zaferpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/ZAFER-PARTI%CC%87SI%CC%87-TU%CC%88ZU%CC%88K-2022.03.23.pdf> (05.08.2024)
- _____ (2021), "Parti Programı", <https://zaferpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/PARTI-PROGRAMI.pdf> (05.08.2024)
- Zihnioğlu, Yaprak (2003), **Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Saliha AVCI, 2010 yılında Yenimahalle İlköğretim Okulu'nu; 2014 yılında Artvin Anadolu Lisesi'ni; 2018 yılında da Ondokuz Mayıs Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2021 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

AVCI, bekar olup, Osmanlı Türkçesi okuyabilmekte, İngilizce bilmektedir.